

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Geografie
Studijní obor: Politická a regionální geografie

Bc. Pavel Cihlář

Geografické aspekty volební podpory populistické radikální pravice v Česku
Geographical aspects of electoral support for the populist radical right in Czechia

Diplomová práce
Vedoucí práce: Mgr. Martin Lepič, Ph.D.

Praha 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 29. dubna 2024

Pavel Cihlář

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu práce Mgr. Martinu Lepičovi, Ph.D. za odborné a obětavé vedení této práce, za jeho důležité rady, připomínky a metodické vedení. Za odbornou pomoc a čas věnovaný konzultacím děkuji i RNDr. Jonáši Suchánkovi, Ph.D. Vděčný jsem také mé rodině a přátelům. Dík patří i Lukáši Pomazalovi za pomoc s korekturou textu. Tato práce mimo jiné vznikla v rámci projektu Grantové agentury Univerzity Karlovy (projekt č. 287823) s názvem „Geografické aspekty společenské podpory pro ideologii stran populistické radikální pravice v Česku“.

Abstrakt

Strany populistické radikální pravice, spolu se svými politickými úspěchy v 21. století, získaly i na značném akademickém zájmu. Vzhledem k výrazné geografické variabilitě podpory těchto stran se postupně obrací pozornost i na geografické aspekty tohoto fenoménu. Právě ty jsou v centru zájmu této práce. Jejím cílem je zmapovat intenzitu a podobu shlukování volební podpory strany Svoboda a přímá demokracie (SPD) ve sněmovních volbách v letech 2017 a 2021 a dále zkoumat geografické rozdíly ve vysvětlujících faktorech této volební podpory. Práce k těmto cílům využívá metodu prostorové autokorelace a víceúrovňové geograficky vážené regrese. Statistickými jednotkami jsou obce Česka a vysvětlujícími proměnnými sociodemografické a socioekonomické ukazatele, konceptualizované dle tří kategorií vysvětlení podpory populistické radikální pravice: ekonomického rozhořčení, kulturního rozhořčení a anomie. Zvláštní pozornost je věnována teorii anomie, vycházející z teorií masové společnosti a sociálního kapitálu. Starší testování efektu této teorie na podporu pro populistickou radikální pravici vedla k ambivalentním výsledkům a tato práce testuje potenciální vysvětlení této ambivalence geografickou nestacionaritou efektu anomie. Výsledky potvrzují geografickou variabilitu ve výskytu, shlukování i vysvětlení podpory radikální pravice v Česku. Stabilním shlukem vysoké podpory je oblast Moravy, stabilním shlukem nízké podpory pak širší okolí města Prahy. Geografickou variabilitu v podpoře SPD nejlépe vysvětlují proměnné měřící vzdělání, věk a rozvodovost. Prostorová nestacionarita je vyšší u proměnných měřících anomii. Metodickou inovací této práce je zkombinování výsledků geograficky vážené regrese s metodou shlukové analýzy. Tento postup vede k regionalizaci českého území dle odlišností v relativní síle prediktorů volební podpory populistické radikální pravice. Takto byly vymezeny regiony ve Slezsku a východní Moravě, vnitřních Čechách a ve vnějším okruhu Čech spolu s jižní Moravou. Tyto oblasti jsou specifické jak odlišným vysvětlením podpory, tak i vlivem lokálního kontextu či mírou volební podpory SPD a jejího shlukování.

Klíčová slova: Anomie, Česko, populistická radikální pravice, prostorová autokorelace, shluková analýza, sociální kapitál, teorie masové společnosti, volební geografie, víceúrovňová geograficky vážená regrese.

Abstract

The populist radical right parties, along with their political successes in the 21st century, have also gained considerable academic interest. Given the significant geographic variation in support of these parties, the attention is also turning to the geographical aspects of this phenomenon. These aspects are the focus of this thesis. It aims to map the intensity and shape of the clustering of electoral support for the Freedom and Direct Democracy (SPD) movement in the 2017 and 2021 parliamentary elections and to further examine geographical differences in the explanatory factors of this electoral support. The thesis uses the method of spatial autocorrelation and multiscale geographically weighted regression to achieve these objectives. The statistical units are the municipalities of the Czech Republic, and the explanatory variables are socio-demographic indicators, conceptualized according to three categories of explanatory support for the populist radical right: economic grievances, cultural grievances, and anomie. Particular attention is paid to the theory of anomie, based on theories of mass society and social capital. Earlier analyses of this theory have led to ambivalent results and this thesis tests a potential explanation for this in terms of the geographical non-stationarity of the theory's effect. The results of this thesis confirm geographic variation in the incidence, clustering, and explanation of support for the populist radical right in Czechia. The stable cluster of high support is the Moravian region, while the stable cluster of low support is the wider area around Prague. Geographic variation in SPD support is best explained by variables measuring education, age, and divorce rates. Spatial non-stationarity is higher for variables measuring anomie. The methodological innovation of this thesis is to combine the results of geographically weighted regression with the cluster analysis method. This procedure leads to a regionalization of the Czech territory according to differences in predictors of electoral support for the populist radical right. Their demarcation coincides with the cluster analysis of support for the SPD movement. Thus, the regions in Silesia and Eastern Moravia, then Inner Bohemia and Outer Bohemia together with South Moravia are delimited. These regions are specific both in terms of different explanations of support and the influence of the local context or the degree of electoral support for the SPD and its clustering.

Keywords: *Anomie, Czechia, populist radical right, spatial autocorrelation, cluster analysis, social capital, mass society theory, electoral geography, multiscale geographically weighted regression.*

Obsah

Seznam tabulek	10
Seznam obrázků	11
Seznam použitých zkratk.....	12
Úvod.....	13
1 Krajní pravice – teoretické koncepce a definice	18
1.1 Čtyři vlny krajně pravicové politiky	19
2 Krajní pravice v Česku.....	21
2.1 Zařazení českých stran k populistické radikální pravici	21
2.2 Dějiny a současnost krajní pravice v Česku.....	21
3 Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2017 a 2021	24
4 Vysvětlení podpory populistické radikální pravice.....	26
4.1 Politická nabídka (<i>supply side</i>)	28
4.2 Voličská poptávka (<i>demand side</i>)	31
4.2.1 Ekonomické rozhořčení – „ <i>Losers of globalization</i> “	31
4.2.2 Kulturní rozhořčení – „ <i>Cultural backlash</i> “	33
4.2.3 Anomie.....	35
5 Role geografie v tématu populistické radikální pravice.....	39
5.1 Volební geografie.....	39
5.2 Geografie podpory populistické radikální pravice	40
5.3 Geografie podpory SPD	43
6 Konceptualizace faktorů podpory populistické radikální pravice.....	45
6.1 Proměnné měřící ekonomické a kulturní rozhořčení	46
6.2 Proměnné měřící anomii	49
7 Data a metody.....	53
7.1 Použitá data	54
7.2 Volba měřítkové úrovně.....	55
7.3 Proměnné a jejich operacionalizace	57
7.3.1 Závisle proměnná	58
7.3.2 Nezávisle proměnné	58
7.4 Problematika analýzy areálových dat.....	63
7.5 Prostorová autokorelace	64
7.5.1 Nastavení modelu prostorové autokorelace	66
7.6 Mnohonásobná lineární regrese	66

7.7	GWR a MGWR	67
7.7.1	Nastavení modelu GWR a MGWR	68
7.8	Shluková analýza	69
7.8.1	Nastavení shlukové analýzy	70
8	Výsledky analýzy shlukování podpory SPD	71
8.1	Deskriptivní analýza geografie volební podpory SPD	71
8.2	Výsledky analýzy prostorové autokorelace	74
9	Analýza faktorů podpory SPD.....	77
9.1	Interpretace globálních modelů	77
9.2	Interpretace lokálních modelů MGWR	83
10	Výsledky shlukové analýzy	88
10.1	Provedení a interpretace lineárních regresí pro vytyčené shluky	91
11	Výsledky analýz ve vztahu k výzkumným hypotézám	94
12	Závěr.....	96
13	Seznam zdrojů	98
13.1	Seznam webových zdrojů.....	112
13.2	Seznam zdrojů dat	113

Seznam tabulek

Tabulka 1: Předpokládané efekty využitých proměnných.....	52
Tabulka 2: Porovnání měřítkových úrovní dle jejich populační variace	56
Tabulka 3: Porovnání měřítkových úrovní dle jejich areálové variace	56
Tabulka 4: Parametry proměnných využitých v analýze	61
Tabulka 5: Parametry proměnných využitých v analýze shlukování podpory politických stran ...	62
Tabulka 6: Výsledky globální prostorové autokorelace: Moranovo I kritérium.....	75
Tabulka 7: Výsledky modelu OLS podpory SPD – sněmovní volby 2021	77
Tabulka 8: Výsledky modelu MGWR podpory SPD – sněmovní volby 2021	79
Tabulka 9: Výsledky modelu OLS podpory SPD – sněmovní volby 2017	80
Tabulka 10: Výsledky modelu MGWR podpory SPD – sněmovní volby 2017.....	80
Tabulka 11: Údaje o vytyčených shlucích (v %).....	89
Tabulka 12: „Centra shluků“ při nahrazení nesignifikantních hodnot nulou.....	90
Tabulka 13: „Centra shluků“ při využití nesignifikantních hodnot v původní podobě	90
Tabulka 14: Podíl vysvětlené variability závisle proměnné modely OLS pro jednotlivé shluky ...	93
Tabulka 15: Výsledky lineární regrese pro jednotlivé shluky	93

Seznam obrázků

Obrázek 1: Trychtýř kauzality	27
Obrázek 2: Mapa volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2017	72
Obrázek 3: Mapa volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2021	72
Obrázek 4: Anamorfovaná mapa volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2021	73
Obrázek 5: Anamorfovaná mapa změny volební podpory SPD mezi sněmovními volbami 2017 a 2021	73
Obrázek 6: Mapa shluků vysoké a nízké volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2017	76
Obrázek 7: Mapa shluků vysoké a nízké volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2021	76
Obrázek 8: Mapy lokálních koeficientů MGWR podpory SPD – sněmovní volby 2021 – první část	84
Obrázek 9: Mapy lokálních koeficientů MGWR podpory SPD – sněmovní volby 2021 – druhá část	85
Obrázek 10: Mapa zvoleného rozložení shluků – metoda K-means – 3 shluky	88

Seznam použitých zkratek

AfD	<i>Alternative für Deutschland</i>
ANO 2011	Hnutí ANO 2011
ČSÚ	Český statistický úřad
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
DSSS	Dělnická strana sociální spravedlnosti
EU	Evropská unie
GWR	<i>Geographically Weighted Regression</i> (Geograficky vážená regrese)
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
LISA	<i>Local Indicators of Spatial Association</i> (Lokální indikátory prostorové autokorelace)
MAUP	<i>Modifiable Areal Unit Problem</i> (Problém měnitelné plošné jednotky)
MGWR	<i>Multiscale Geographically Weighted Regression</i> (Víceúrovňová geograficky vážená regrese)
ODS	Občanská demokratická strana
OLS	<i>Ordinary Least Squares</i> (Metoda nejmenších čtverců lineární regresní analýzy)
POÚ	Pověřené obecní úřady
SPR-RSČ	Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa Miroslava Sládka
SPD	Svoboda a přímá demokracie
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
VIF	<i>Variance inflation factor</i>

Úvod

Krajně pravicové strany zaznamenaly během prvních dvou desetiletí 21. století výrazný nárůst volební podpory. Ve většině evropských států tak dnes nalezneme alespoň jednu úspěšnou krajně pravicovou stranu (Norris, Inglehart 2019). Pozornost světové veřejnosti získala například francouzská Národní Fronta v čele s Marine Le Pen či italská Liga pod vedením Mattea Salviniho. V několika evropských zemích tyto strany dokonce zvítězily ve volbách a postavily se do čela vlády. Tak je tomu v případě Maďarska, Polska, Itálie či Švédska, nejnověji i v Nizozemsku – v době odevzdání této diplomové práce – se ve volbách vítězná PVV dohaduje o sestavení vládní koalice. Vzhledem k výrazné míře podpory, ale i dalším specifickým mluvíme o tzv. čtvrté vlně krajně pravicové politiky (Mudde 2019). Klíčovými okamžiky pro krajně pravicovou politiku v její čtvrté vlně byly teroristické útoky z 11. září 2001, ekonomická krize z roku 2008 a migrační krize, kulminující roku 2015. Pravděpodobně bychom dnes mohli uvažovat i o krizi čtvrté, a to koronavirové (Wondreys, Mudde 2022; Zulianello, Guasti 2023). Zmíněné krize měly výrazný vliv jak na podporu tohoto typu stran, tak na obsah jejich politiky. Ten tak akcentuje ekonomické úzkosti, islamofobii či kritiku proticovidových opatření.

Volební podpora těchto stran vykazuje zřetelné prostorové vzorce – mnohdy se shlukuje v oblastech, „které zůstaly pozadu“ za globalizující se společností (Rodríguez-Pose 2018) a které cítí rurální (Cramer 2016) či periferní (De Lange a kol. 2023) vědomí, vymezující se vůči jádrovým městským oblastem obývaných elitami. Pro zkoumání radikálně pravicové politiky má tak geografie zřetelný význam. Cílem této práce je geografické aspekty volební podpory radikální pravice analyzovat na příkladu české strany Svoboda a přímá demokracie (SPD), v současné době nejvýznamnější straně tohoto typu v Česku. Strana vzniklá roku 2015 se dokázala rychle ustavit v českém politickém systému se ziskem 10,6 % odevzdaných hlasů ve volbách do Poslanecké sněmovny roku 2017 a 9,6 % v roce 2021. Její volební úspěchy ukončily určité „intermezzo“ české krajně pravicové politiky, trvající od propadu podpory Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ) po roce 1998 (Charvát a kol. 2024). Strana SPD je zřejmým představitelem zmíněné čtvrté vlny krajně pravicové politiky, s typickými protiimigračními postoji, kritikou Evropské unie (EU) či tzv. welfare šovinismem.

Ačkoli v posledních letech došlo k částečnému vyrovnání dřívější diskrepance mezi akademickým studiem radikální pravice v západní a východní Evropě, případ SPD a obecně české krajní pravice prozatím netěží z takového zájmu, jaký se dostává například studiu

těchto stran v Maďarsku či Polsku. Tato práce si tak bere za cíl prozatím omezené znalosti českého případu rozšířit a navázat tak na relativně malé, ale inspirativní množství dalších analýz. Konkrétně SPD se věnují nedávné práce Suchánka a Hasmana (2022, 2023), Kevického (2022, 2023), Mileva (2022) či Maškarince a Novotného (2024). Tyto práce podrobně mapují geografii volební podpory pro tuto stranu, zvláště její shlukování; nenabízí ovšem žádné porovnání, dle kterého by bylo možné zhodnotit intenzitu tohoto shlukování. Publikace těchto autorů nabízí i základní vysvětlení podpory SPD, testovaly zatím však spíše jen tradiční vysvětlení podpory, a to s menším počtem vysvětlujících faktorů. Právě v těchto dvou ohledech může ležet hlavní empirický přínos této diplomové práce. V rámci analýzy zde došlo k exploraci výskytu shlukování podpory SPD a porovnání intenzity tohoto shlukování s ostatními českými parlamentními stranami. Dále došlo k vysvětlení geografické variability v podpoře pro tuto stranu skrze proxy faktory vycházející ze tří různých teorií podpory pro strany populistické radikální pravice, a to za pomoci většího množství proměnných, měřících jak klasická, tak alternativní vysvětlení podpory těchto stran. Mimo to došlo i k typologizaci českého území dle nestacionarity vysvětlení této podpory a k navazujícímu návrhu možné sociopolitické regionalizace.

Teoreticky práce vychází z klasických vysvětlení podpory tohoto typu politických stran, jako jsou teorie ekonomického a kulturního rozhořčení. Zatímco první ze zmíněných uvažuje především vliv ekonomické transformace v souvislosti s globalizací a vyšší podporu pro strany populistické radikální pravice stran očekává od jedinců, kteří na této modernizaci ztratili (tzv. „*losers of globalization*“), kulturní rozhořčení podporu populistické radikální pravice vysvětluje protireakcí postojově konzervativních skupin nespokojených s kulturním vývojem společnosti (tzv. „*cultural backlash*“). Mimo tyto základní přístupy k vysvětlení podpory radikální pravice tato práce využívá a (re)konceptualizuje i teorii anomie. Dle tohoto vysvětlení vede k podpoře populistické radikální pravice atomizace společnosti a úpadek sociálního kapitálu, komunitního života a tradičních institucí, jako je rodina či náboženství. Teorie je zvláště relevantní pro geografii, neboť sociální kapitál či sociální izolace jsou závislé nejen na samotném jedinci, nýbrž i na lokální komunitě, v níž se vyskytují. Tuto skutečnost nejvíce rozvíjí Fitzgerald (2018) ve své „lokalistické teorii radikální pravice“. Její práce značně pomohla zmapovat problematiku dřívějších rozporuplných výsledků efektu anomie na podporu populistické radikální pravice. Tato práce se snaží poznatky o této teorii dále posunout explorací prostorové nestacionarity jejího efektu, který může také přispět k vysvětlení dřívějších ambivalentních výsledků.

Analýza radikálně pravicových stran obecně naráží na problémy s nedostatkem individuálních dat pro jejich analýzu na úrovni jediného vybraného státu. Z těchto důvodů se práce obrací na využití geografických metod analýzy areálových dat. Tento postup je relevantní i vzhledem k popsané teorii anomie, kdy kontext lokality je podstatnější než postoje jedince, a proto areálová data na lokální úrovni mohou být v tomto případě vhodnější než ta individuální.

Práce nejdříve využívá metodu prostorové autokorelace ke zmapování shlukování podpory SPD a otestování častého postulátu o výrazné geografické variabilitě podpory pro tento typ stran. Dále dochází pomocí metody víceúrovňové geograficky vážené regrese k analýze faktorů této podpory, resp. jejich nestacionarity, a to s využitím proxy indikátorů tří popsaných postulátů podpory pro strany populistické radikální pravice. Nadto v práci došlo i k využití shlukové analýzy, a sice k vymezení typologicky specifických regionů v rámci území Česka dle volební podpory radikálně pravicových stran. Výsledkem práce je tak komplexní vysvětlení intenzity, podmíněnosti a geografické variability v podpoře pro tento typ stran na příkladu SPD.

Na základě stanovených cílů a metod lze vymezit tyto skupiny výzkumných otázek:

Je intenzita shlukování volební podpory radikální pravice v Česku (měřené podporou SPD) vyšší než u ostatních politických stran? Jaké shluky nízké a vysoké podpory lze pozorovat?

Vysvětluje prostorové aspekty volební podpory ideologie stran populistické radikální pravice v různých regionech Česka tradiční vysvětlení skrze ekonomické a kulturní rozhořčení, nebo spíše alternativní vysvětlení teorie anomie? Nakolik je toto vysvětlení konzistentní napříč regiony a lokalitami?

Na základě těchto výzkumných otázek byly následně stanoveny čtyři výzkumné hypotézy. Teorie, o kterou se jednotlivé hypotézy opírají, je podrobně popsána v kapitolách 4 a 5.

Hypotéza 1 (H1) předpokládá relativně vyšší intenzitu shlukování podpory SPD v porovnání s ostatními českými politickými stranami, což je v souladu s tradičními postuláty v akademické literatuře o výrazné geografické variabilitě podpory pro strany populistické radikální pravice (např.: Kostelecký a kol. 2015; Arzheimer, Bernemann 2023). Jelikož je intenzita shlukování podpory pro politickou stranu závislá na kontextu volebního systému a struktuře a zaměření politických stran, je nezbytné shlukování testovat v komparaci s ostatními relevantními stranami v Česku.

Hypotéza 2 (H2) předpokládá pozitivní asociace mezi proměnnými měřícími tradiční vysvětlení podpory populistické radikální pravice, tedy ekonomické a kulturní rozhořčení, a podporou pro SPD. Lidé, kteří „prodělali“ na globalizačních a modernizačních procesech a/nebo nejsou spokojeni s kulturními změnami společnosti dle této hypotézy více inklinují k podpoře SPD (Mudde 2007; Norris, Inglehart 2019). Konkrétně je tento efekt očekáván u obcí s vyšším podílem nezaměstnaných, vyšším podílem starší populace, nižším podílem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, u populačně menších obcí, obcí s demografickým úpadkem a s vyšším podílem cizinců.

Hypotéza 3 (H3) předpokládá pozitivní efekt vyšší míry anomie v obci na podporu SPD. Obce se silnějším komunitním životem, sociálním kapitálem a tradičními institucemi dle této hypotézy méně tendují k podpoře SPD. Konkrétně je v Česku tento efekt očekáván u obcí s vyšším průměrným počtem osob v bytě, vyšším podílem věřících, vyšší volební účastí, vyšším podílem členů spolků, vyššími obecními výdaji na kulturu a sport a nižším podílem rozvedených obyvatel.

Hypotéza 4 (H4) předpokládá relativně vyšší míru prostorové nestacionarity efektů proměnných měřících anomii v porovnání s indikátory ekonomického a kulturního rozhořčení. Tato hypotéza vychází z již dříve pozorovaného ambivalentního efektu této teorie v rámci konceptu lokalismu (Fitzgerald 2018). Prostorová nestacionarita je (podobně jako dělení lokalismu na behaviorální a postojový) dalším z možných důvodů dřívějších rozporuplných výsledků analýz měřících efekt anomie pomocí globálních statistických modelů.

Práce je rozdělena na tři stěžejní části, a sice část teoretickou, metodickou a část s výsledky analýzy. Teoretická část se nejprve věnuje představení fenoménu krajní pravice, její typologizaci, terminologii, klasifikaci politických stran k této stranické rodině a představení historie i současnosti krajně pravicové politiky na českém území. Následuje kapitola věnující se vysvětlení podpory populistické radikální pravice dle tří teorií – *losers of globalization*, *cultural backlash* a anomie, také ovšem roli geografie v tomto tématu. Teoretická část je zakončena konceptualizací využitých proměnných ve vztahu k popsané teorii. Následuje druhá stěžejní část práce, a to metodická. Zde dochází k popisu použitých dat, jejich operacionalizaci do proměnných a k prezentaci a odůvodnění využitých metod analýzy, včetně metodických omezení interpretace výsledků práce. Po této části následuje část s výsledky, které jsou prezentovány v posloupnosti dle logiky celé práce, tedy od základní deskripce podpory SPD a analýzy jejího shlukování, přes vysvětlení této podpory až po typologizaci území Česka dle těchto vysvětlení. Práce je zakončena shrnutím dosažených výsledků ve vztahu k teorii a hypotézám a nastíněním potenciálních oblastí pro další výzkum.

1 Krajiné pravice – teoretické koncepce a definice

Výzkumné téma krajně pravicové politiky je terminologicky poměrně zmatené. Z tohoto důvodu je důležité objasnit, jaké pojetí tohoto fenoménu je v textu využito.

Práce vychází z pravděpodobně nejběžněji využívaných definic Muddeho (2007, 2019). Ten vymezuje širší termín krajní pravice (v originále *far right*) jako antisystémové, antiliberálnědemokratické podoby pravice. Ta se dále dělí na podskupiny, konkrétně na extrémní pravici (*extreme right*), která „odmítá esenci demokracie, tedy občanskou suverenitu a vládu většiny. Jejímiž neslavně známými příklady jsou fašismus, který přivedl k moci německého Führera Adolfa Hitlera a italského duceho Benita Mussoliniho“ (Mudde 2019, s. 6), a na radikální pravici (*radical right*). „Ta přijímá esenci demokracie, ale odmítá fundamentální elementy liberální demokracie, především práva menšin, vládu práva a dělbu moci“ (Mudde 2019, s. 6). Dá se tedy říci, že extrémní pravice je radikálnější, explicitněji neonacistickou podobou krajní pravice, zatímco radikální pravice je její umírněnější formou. Ve vztahu k systému liberální demokracie je „extrémní pravice revolucionářská, radikální pravice spíše reformistická“ (Mudde 2019, s. 6).

Při definování klíčového pojmu práce (tedy populistické radikální pravice)¹ se práce opět obrací na Muddeho pojetí. Populistická radikální pravice dle něj stojí na třech konceptuálních pilířích, a sice autoritářství, nativismu a populismu (Mudde 2007). Autoritářství se neprojevuje ani tak akcentem na antidemokratismus, neboť jak bylo řečeno, radikální pravice není inherentně antidemokratická. Váže se spíše na vládu a loajalitu k silné vnitroskupinové autoritě. Nativismus je v Muddeho pojetí vnímán jako „ideologie, která říká, že státy by měly být obývány exklusivně členy domorodé skupiny („národa“) a nepůvodní elementy (osoby i ideje) fundamentálně ohrožují homogenní národní stát“ (Mudde 2007, s. 22). V této práci je tato základní definice rozšířena o poznámku Kešiče a Duyvendaka (2019), podle kterých nativismus nemusí být v opozici pouze vůči vnějším prvkům, ale i vůči členům stejné etnické skupiny v případě, že jsou vyloučeni z vnímané „nativní identity“. Jedná se tak o instrumentálně motivovanou politickou nadstavbu klasického pojetí etnoexkluzivistického nacionalismu. Zřejmě nejproblematictější a nejvíce nadužívaným pojmem v konceptualizaci populistické radikální pravice je populismus. Jedná se o „úzkou ideologii“ (Mudde 2004) a „skupinu idejí, které představují

¹ Tento pojem je v práci využíván nejčastěji, jelikož pod něj spadá i analyzovaná strana SPD; termín krajní pravice je použit v případě, kdy se hovoří širěji o všech podobách krajní pravice, a tedy nejen populistické radikální pravice, jako je tomu například u kapitoly 2 s názvem „Krajní pravice v Česku“, kde jsou popsány české historické případy jak extrémní, tak radikální pravice.

společnost jako rozdělenou na ‚obyčejné lidi‘ a ‚zkorumpovanou elitu‘, ale zároveň tvrdící, že politika je o respektování suverenity lidí za každou cenu“ (Mudde, Kaltwasser 2018, s. 1669). Charakteristické je pro tyto strany vytváření strachu a nepřítele pomocí dělení společnosti na skupiny „my“ a „oni“. „Oni“ jsou v případě radikálně pravicového populismu nejčastěji imigranti, elity či náboženské a etnické menšiny (Mudde 2007). Naopak v případě levicového populismu je obsah odlišný v důsledku odlišné nosné ideologie v souladu s postulátem o populismu jako „úzké ideologii“. Levicový populismus je více inkluzivní a zaměřený na socio-ekonomická témata, těmi „oni“ jsou tak spíše globální finanční a politické elity, nikoliv etnické, kulturní, či sexuální menšiny (viz March 2017).

1.1 Čtyři vlny krajně pravicové politiky

V rámci studia krajní pravice se vyčleňují čtyři distinktivní vlny krajně pravicové politiky v poválečné Evropě. Všechny se specifickými charakteristikami a rozdílným časovým ukotvením.

První vlna se datuje do prvního desetiletí po druhé světové válce, tedy do let 1945–55. Mudde (2019) ji nazývá *neofašismem*. Krajně pravicová politika má v tuto dobu především podobu marginalizovaných skupin bývalých příznivců fašistických režimů, kteří zůstali loajální této ideologii. Druhá vlna datovaná mezi roky 1955–1980 je v Muddeho pojetí označena za *krajně pravicový populismus*. V této době se prosazují ojedinělé krajně pravicové strany či hnutí jako Poujadisté ve Francii či Britská národní fronta v Británii (Mudde 2019). Třetí vlna tzv. *radikální pravice* se datuje mezi poslední dvě dekády 20. století, tj. roky 1980–2000. V této době dochází v Evropě poprvé od druhé světové války k dlouhodobému ustavení radikálně pravicových stran v politickém systému. Nejznámějšími příklady jsou Národní fronta ve Francii či Vlámský blok v Belgii (*Vlaams Blok*, po rozpuštění nyní přejmenovaný na Vlámský zájem, *Vlaams Belang*). Tyto strany již mají charakteristiky radikální pravice, jak ji známe dnes, tedy mimo nativismus a autoritářství je to i populismus. Po roce 2000 se datuje již čtvrtá vlna krajně pravicové politiky. V 21. století došlo k řadě klíčových událostí, které krajně pravicovou politiku ovlivnily. Jmenovitě teroristické útoky z 11. září 2001, ekonomická krize roku 2008 a migrační krize 2015. Tyto krize zvedly agendu a i podporu pro krajně pravicové strany do zatím nepozorovaných výšin. Úspěšnou radikálně pravicovou stranu lze dnes nalézt téměř v každém evropském státě (Norris, Inglehart 2019), což je velký rozdíl oproti třetí vlně. Zároveň se vytrácí původní

strategie mainstreamových stran, tzv. *cordon sanitaire*, který politické strany i například média vůči těmto stranám prosazovaly, a dochází k postupné legitimizaci a tzv. „mainstreamingu“ radikálně pravicových stran i témat (viz. Brown, Mondon 2020).

Velice zajímavým příspěvkem ke kategorizování odlišných vln krajně pravicové politiky v Česku je nedávný příspěvek Charváta a kol (2024). Krajně pravicová politika se na českém území v moderních dějinách objevuje po roce 1989. Autoři toto třicetileté období dále rozdělují na čtyři vlny. „Počátky“ (1989–1998)“ „mnoho cest“ (1999–2014), „uprchlická krize a následky“ (2015–2019), „covid-19“ (2020–2021). Detailněji jsou jejich poznatky popsány v kapitole 2.2. Práce těchto autorů ilustruje, že tradiční globální dělení krajně pravicové politiky do vln lze dále rozšířit a popsat v odlišných kontextech.

2 Krajiní pravice v Česku

2.1 Zařazení českých stran k populistické radikální pravici

S ohledem na zaměření práce na radikální pravici v Česku je třeba určit, jaké strany lze k populistické radikální pravici řadit. Pro oporu při zařazení stran se lze obrátit na klasifikace politických stran. Mezi ty nejznámější a nejrespektovanější patří: The Manifesto Project (Manifesto Project 2023), vycházející z analýzy stranických manifestů, a Chapel Hill Expert Survey (CHES 2023), vycházející z expertních dotazníkových šetření. Z českých politických stran obě klasifikace řadí k radikální pravici jak stranu SPD, tak jejího předchůdce Úsvit přímé demokracie². The Manifesto Project, který disponuje i historickými daty, dále ke krajní pravici řadí i stranu SPR-RSČ.

Mimo zmíněné klasifikace se lze zaměřit i na klasifikaci českých politických stran k radikální pravici dle samotných akademiků. Ve svých publikacích řadí zmíněné strany k radikální pravici například Cas Mudde (2019) či Pippa Norris s Ronaldem Inglehartem (2019). Z českých autorů pak Lenka Buštková (2020) či Jonáš Suchánek a Jiří Hasman (2023).

2.2 Dějiny a současnost krajní pravice v Česku

Téma krajně pravicové politiky v Česku a jejích distinktivních dějinných podob bylo již letmo zmíněno v předchozí kapitole s odkazem na publikaci Charváta a kol. (2024) věnující se kategorizaci krajně pravicové politiky v moderních českých dějinách. Historie krajně pravicové politiky na českém území má však hlubší tradice. V inspiraci fašistickým hnutím v Itálii se i v meziválečném Československu formovaly fašistická hnutí a strany. Nejznámější je Národní obec fašistická, politická strana v čele s generálem Radolou Gajdou, jejíž členové se pokusili i o tzv. Židenický puč (Vykoupil 2022). Druhým významným fašistickým hnutím meziválečného Československa pak byla Vlajka, známá i pro svůj stejnojmenný časopis a pozdější kolaboraci v době německé okupace (Pasák a kol. 1999).

Během komunistického režimu byly omezeny možnosti stranického soupeření i jakékoli jiné politické organizace, a krajně pravicová politika na českém území tak utichá³ a znovu

² Nutno podotknout, že zmíněné klasifikace klasifikují pouze parlamentní strany. Z českých mimoparlamentních stran ke krajní pravici autoři řadí například i Dělnickou stranu (Maškarinec 2020), Blok proti islámu (Slačálek, Svobodová 2018), Národní stranu či Národně demokratickou stranu (Buštková 2020) nebo stranu Trikolóra (Milev 2022).

³ Krajně pravicová politika sice utichá, krajně pravicový extrémismus se však stále v určitých podobách objevuje, od poloviny 80. let zvláště v rámci některých subkultur, například tzv. skinheads (viz Mareš 2003).

se projevuje až po Sametové revoluci v roce 1989. Během 90. let je nejúspěšnější krajně pravicovou stranou Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ). Strana vstupuje do poslanecké sněmovny v roce 1992 se ziskem 6 % hlasů a v dalších volbách roku 1996 tuto podporu zvyšuje na 8 %. V roce 1998 však její podpora klesá na 4 % a od té doby je strana mimo parlament (ČSÚ 2023b). Elektorát strany připomíná obdobné krajně pravicové strany v západní Evropě s podporou mezi mladšími, méně vzdělanými muži (Vlachová, Kreidl 2000). Krajně pravicovým stranám v západní Evropě se SPR-RSČ podobá i svou politikou, která je přinejmenším rétoricky významně orientována na kritiku menšin, v případě SPR-RSČ se jedná konkrétně o kritiku romské menšiny (Mudde 2007). Ztrátou volební podpory SPR-RSČ v roce 1998 Charvát a kol. (2024) ve svém vymezení čtyř vln novodobé české krajní pravice zakončují první vlnu, jež nazývají „počátky“. Mimo první úspěšnou krajně pravicovou stranu se v tomto období ustavují i mnohá krajně pravicová hnutí a subkultura a dochází i ke krystalizaci postoje veřejnosti a českého státu k těmto aktérům.

Mezi lety 1999 až 2014 dochází k určitému intermezzu (viz Charvát a kol. 2024). Významnou roli v rámci krajně pravicové scény přebírá Dělnická strana sociální spravedlnosti (DSSS). Její volební podpora se však nikdy nepohybuje výše než kolem 1 % (Maškarinec 2019), ač se strana snaží o pořádání mnoha veřejných akcí a pochodů. V roce 2013 vzniká také strana Úsvit přímé demokracie. Byť je tato strana dle mezinárodních klasifikací politických stran, jako je The Manifesto Project (Manifesto Project 2023) či Chapel Hill Expert Survey (CHES 2023), řazena ke krajně pravicovým stranám, tak toto řazení je poměrně sporné. Jak popisují Suchánek a Hasman (2023), v jádru strany Úsvit přímé demokracie je spíše pouze populismus než nativismus a autoritářství. Tato strana prosazuje například pořádání referend, přímou volbu starostů, ale také posílení role národního kontrolního úřadu, což poukazuje na její údajnou snahu o boj s korupcí. Zdůrazňuje pak i některá bezpečnostní témata a částečně již i téma migrace, kritiku EU nebo anticikanismus (Smolík 2022; Maškarinec, Novotný 2024).

Významným předělem je rok 2015, kdy vzniká strana SPD (Svoboda a přímá demokracie), již vede stejná osoba jako Úsvit přímé demokracie, tedy Tomio Okamura, který po finančních sporech hnutí Úsvit opustil. Strana dosahuje opakovaných volebních úspěchů ve volbách do sněmovny v roce 2017 (10,6 %) a 2021 (9,6 %) (ČSÚ 2023b). Tematicky strana oproti hnutí Úsvit ještě více zdvihá kritiku migrace, uprchlíků a islámu. Významným tématem je pro ně i kritika evropské unie (EU), a to jak v otázce vnímané ztráty národní suverenity ze strany EU (častá je rétorika o „diktátu EU“), tak v kritice evropských

elit, které jsou vzdálené skutečnému „lidu“. V těchto ohledech je strana SPD značně podobná stranám populistické radikální pravice v západní Evropě (Maškarinec, Novotný 2024). Tomu odpovídá i údajně blízký vztah Tomia Okamury s Geertem Wildersem a Marine Le Pen, dvěma prominentními politiky populistické radikální pravice v Nizozemsku a ve Francii. Těmto politikům je Tomio Okamura podobný i v míře dominance vlastní strany. Účty Tomia Okamury na sociálních sítích mají například mnohonásobně vyšší dosah, než jaký má samotná strana SPD; pro žádnou jinou stranu to v takto velké míře neplatí (Eibl, Gregor 2019). Značné personalizaci strany odpovídá i název, s jakým kandidovala ve sněmovních volbách roku 2017, tedy „Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura (SPD)“ – ten přímo obsahuje jméno lídra strany. Dominance Tomia Okamury na sociálních sítích se pak neprojevuje pouze v porovnání s jeho vlastní stranou, ale i v porovnání se všemi ostatními českými politiky. Mimo časté využívání a značný dosah sociálních sítí je pro politický marketing SPD typické i využívání videí jako nástroje komunikace, pomocí nichž se strana snaží nabudit pocit autentičnosti. SPD také častěji než jiné strany využívá emoce strachu (Eibl, Gregor 2019). Tato strana je dominantní silou české krajně pravicové scény hned ve dvou cyklech české krajně pravicové politiky dle Charváta a kol. (2024). Ačkoli se však nemění její význam, tak ke změnám dochází v tematickém obsahu jejich politiky, a to i pod vlivem aktivit ostatních aktérů na poli české krajní pravice. Mezi lety 2015–2019 autoři vymezují vlnu s názvem „Uprchlická krize a její důsledky“, od roku 2020 pak vlnu s názvem „Covid-19“. Obě vlny s sebou přinesly vznik nových krajně pravicových hnutí, například Islám v České republice nechceme v případě první vlny a hnutí Chcíp pes v případě vlny druhé. SPD na tyto skutečnosti reaguje ve snaze udržet své tradiční voliče a mobilizovat nové (Charvát a kol. 2024).

Ač hlavní část práce pracuje pouze se stranou SPD, statistické analýzy byly z důvodu kontroly výběrového zkreslení provedeny i pro všechny krajně pravicové strany dohromady. Podobu výsledných modelů lze nalézt v přílohách (Tabulky S21 a S22). Nutno zdůraznit, že výsledky se výrazně nelišily od samostatného modelu pro SPD.

3 Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2017 a 2021

V této práci je analyzována volební podpora strany SPD ve dvou aktuálně nejnovějších volbách do Poslanecké sněmovny. Hlavním důvodem využití dvou volebních období je potřeba zhodnocení stability zjištění. Tyto volby mají nicméně i svá specifika, která mohou vést v drobné odlišnosti výsledných statistických modelů, a proto je třeba tyto rozdíly popsat.

Ve volbách do poslanecké sněmovny v roce 2017 zvítězilo hnutí ANO 2011 s podporou 29,6 % odevzdaných hlasů. Na druhém místě skončila strana ODS s mnohem nižším ziskem 11,3 % hlasů (ČSÚ 2023b). Volby byly ve znamení propadu podpory tradičních stran, jako jsou strany ODS a ČSSD, a naopak nárůstem podpory mladších politických aktérů, jimiž jsou hnutí ANO, Pirátská strana či SPD. Pirátská strana a SPD se zároveň poprvé dostávají do Poslanecké sněmovny. V tomto ohledu se jedná o dlouhodobější trend transformace českého stranického systému a nárůst populismu (Voda, Havlík 2021). Významnou roli ve volbách hrál moderní politický marketing, kterého dokáží využít především tři zmíněné mladé strany. Klíčovými tématy zůstávají především ekonomická a sociální politika (Eibl, Gregor 2019). Větší prostor se však dostává i tématu migrace a bezpečnosti v souvislosti s evropskou migrační krizí. Z tohoto tématu těží především SPD (Krčál, Naxera 2018).

Ve sněmovních volbách roku 2021 vítězí koalice SPOLU (koalice stran ODS, KDU-ČSL a TOP09) s podporou 27,8 % odevzdaných hlasů, na druhém místě končí hnutí ANO 2011 s 27,1 % hlasů (ČSÚ 2023b) a třetí nejsilnější stranou je koalice Piráti a Starostové se ziskem 15,6 %. Právě kandidatura dvou koalic složených ze stran, které byly během minulého volebního období v opozici, byla definičním znamením voleb. Tvorba těchto koalic vznikla zčásti i v důsledku mobilizace občanské společnosti (Guasti, Bustikova 2022). Konkrétně hnutí Milion chviliek pro demokracii, které organizovalo početné protivládní demonstrace, vytvářelo tlak na opoziční strany k vytvoření zmíněných koalic (Pillár 2023). Tato mobilizace občanské společnosti pak mohla mít vliv i na relativně vysokou volební účast 65,4 %, nejvyšší od roku 1998 (ČSÚ 2023b). Významným tématem voleb byla především probíhající covidová pandemie (Orlová 2023).

V kontextu populistické radikální pravice je v porovnání těchto dvou voleb podstatná především salience témat migrační krize a covidové pandemie. V roce 2017 je klíčovým tématem strany SPD kritika uprchlíků a evropských elit. Po začátku covidové pandemie se nicméně strana SPD staví do role „zastánců svobody“ a odmítání covidových restrikcí a ve volbách roku 2021 vyzdvihuje i toto téma (Charvát a kol. 2024). Tento rozdíl ve významu

témat se promítl i do programového obsahu ostatních krajně pravicových stran, jež v těchto volbách kandidovaly. Zatímco ve volbách v roce 2017 tak kandidují strany jako Blok proti islamizaci – Obrana domova či Referendum o Evropské unii, ve volbách roku 2021 kandidují Volný blok či Otevřeme Česko normálnímu životu. Již z názvu těchto stran je zřejmé, jaká témata tyto strany vyzdvihují. Ve volbách 2017 těchto alternativních krajně pravicových stran kandiduje větší množství, jejich podpora je však velice nízká. Ve volbách 2021 se jedná již o nižší počet subjektů s koncentrovanější podporou⁴ a pravděpodobně je tato konkurence i důvodem k snížení podpory pro stranu SPD (Charvát a kol. 2024).

⁴ Přesný počet a výčet těchto stran je diskutabilní, mnohdy se jedná o strany s krátkou životností, s málo známým volebním programem, které nikdy nebyly předmětem akademického zkoumání. Osobně ke krajní pravici řadím sedm stran kandidujících ve volbách v roce 2017 a pět ve volbách v roce 2021, viz Tabulka S15 v přílohách, kde je prezentován alternativní model statistické analýzy při zahrnutí těchto stran, nejen samotné SPD.

4 Vysvětlení podpory populistické radikální pravice

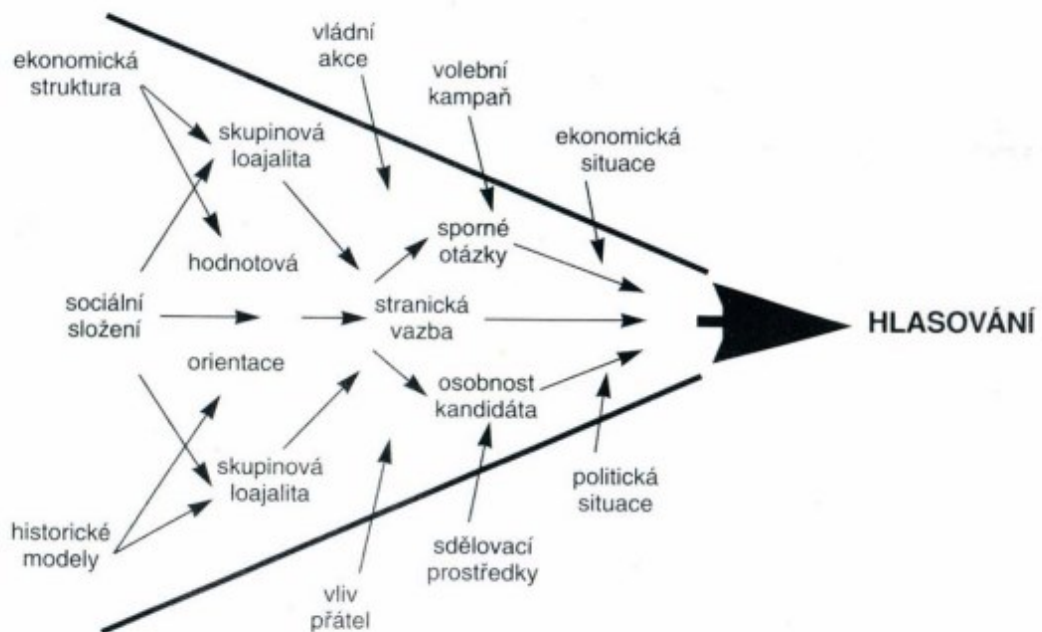
Vysvětlení podpory pro krajní pravici je zvláště v době jejích volebních úspěchů populární akademické téma. Přes značné množství odborných článků, které se touto skutečností zabývají, není vždy snadné odhalit obecné kauzální závislosti. To vychází z komplexního charakteru volebního rozhodování. I při nalezení silných vztahů mezi určitými faktory a volebním chováním, samotný kauzální mechanismus je nemožné rozklíčovat. Norris a Inglehart (2019, s. 270) tuto skutečnost ukazují na příkladu podpory pro Donalda Trumpa v prezidentských volbách v USA.

„Trump mohl získat hlasy kvůli různým důvodům, které nesouvisely s jeho vágními politickými sliby o obnově pracovních míst, snížení daní nebo stavbě zdi proti Mexiku. Trumpa tak mohli podpořit zarytí republikáni z pocitu stranické loajality, obyvatelé rezavého pásu Středozápadu a uhelné země nespokojení s tím, že demokraté nedokázali zastavit úpadek komunity, občané nesouhlasící s Obamovým prezidentstvím a americkou ekonomickou obnovou, nenávisníci Hillary Clintonové znepokojení e-maily, nebo ti, které přilákala Trumpova rázná osobnost, bojovný styl a agresivnější rétorika v kampani.“

Racionalizace volby je ovlivněna mnohými vzájemnými vztahy, v neposlední řadě je závislá i na geografii, kontextu a sociálním okruhu. Tuto komplexitu částečně zachycuje tzv. „trychtýř kauzality“ (viz Obrázek 1). Nutno podotknout, že to není specifíkem pouze výzkumu podpory pro populistickou radikální pravici, nebo dokonce volebního chování obecně. Problematika nalezení kauzálních vztahů se týká většiny problémů společenských věd.

Tyto skutečnosti neznamenají, že jsou snahy o vysvětlení podpory pro radikální pravici zbytečné, jen je třeba být opatrný s jakoukoli interpretací. Značná popularita tématu a širší literatury, která z ní vychází, značí, že se při vysvětlení podpory pro radikální pravici můžeme opřít o značné množství empirie a teoretické diskuse. Na následujících stranách této kapitoly budou klíčová zjištění a postuláty plynoucí z této akademické debaty prezentovány, a to především v relevanci k cílům této práce.

Obrázek 1: Trychtýř kauzality

Zdroj: Hrušková 2011

4.1 Politická nabídka (*supply side*)

Vysvětlení podpory pro populistickou radikální pravici lze klasifikovat mnoha způsoby, mimo jiné i přes zmíněný kauzální trychtýř. Nejpopulárnější přístup však rozděluje vysvětlení na dvě základní kategorie: politickou nabídku a voličskou poptávku, přičemž obě obsahují několik dílčích podkategorií. Zatímco vysvětlení skrze politickou nabídku poukazuje na roli stran a volebního a politického systému, voličská poptávka akcentuje změny politických preferencí a postojů ve společnosti. Jde tedy o otázku, jaký aktér za nárůstem podpory pro radikální pravici stojí, zda jde o „*top-down*“ efekt politických stran, elit a radikálně pravicové mobilizace, či „*bottom-up*“ efekt sociokulturních změn ve společnosti, resp. interakce mezi těmito dvěma proudy (viz Mudde 2007). Samozřejmě nejpravděpodobnější je efekt propojení obou procesů. Tato práce zkoumá voličskou poptávku a primárně v této kapitole budou rozebírány teorie, které se jí týkají. Nelze ovšem opomenout i vysvětlení nárůstu podpory pro strany populistické radikální pravice skrze politickou nabídku sycenou mimo jiné dynamicky se vyvíjejícími metodami politického marketingu.

Politickou nabídku dále dělíme na „politické struktury příležitostí“, tedy externí faktory, které tyto strany samy nemohou nijak ovlivnit, a následně na stranickou organizaci (Rydgren 2007). Ke strukturám příležitostí řadíme změnu ve významu různých politických štěpných linií (viz Lipset, Rokkan 1967). V kontextu radikální pravice je klíčový úpadek role ekonomické štěpné linie na úkor kulturní štěpné linie (Norris, Inglehart 2019). Dále sem řadíme konvergenci mezi ustavenými stranami, kdy se v případě jejich ideologického a tematického přibližování objevuje příležitost pro jiné strany vyplnit uvolněný prostor na politickém spektru (Rydgren 2007). S tím souvisí i nárůst podpory pro radikální pravici v důsledku nespokojenosti voličů se zavedenými stranami a obecně s politickou situací (Rooduijn a kol. 2015). Příbuzná tomuto procesu je i širší debata o tzv. protestním hlasování. Dle tohoto vysvětlení část podpory pro radikální pravici neplyne z toho, že lidé souhlasí s jejich ideologií a postoji, ale čistě proto, že svým hlasováním chtějí vyjádřit protest proti zavedeným stranám (Mudde 2019). Významný je pak i vliv volebního a politického systému. Vzhledem k tomu, že radikální pravicové strany mívají obecně relativně nižší podporu, lze teoreticky očekávat, že s nižší proporčností volebního systému bude psychologický efekt vést k ještě nižší podpoře pro tyto strany. Některá zjištění jdou proti tomuto postulátu (Arzhaimer, Carter 2006), nicméně nelze odepřít skutečnost, že ve zcela proporčním, a naopak zcela většinovém volebním systému je role a podoba radikálně pravicové politiky

odlišná. Součástí politických struktur příležitostí je i způsob, jakým se k radikální pravici postaví mainstreamová pravice a jiní (i nestraniční) aktéři. Konfrontace či naopak kooperace mají samozřejmě odlišné důsledky (Mudde 2019). Nelze také opomenout roli médií a tzv. infotainmentu v podpoře pro radikální pravici. Média podobně jako zmínění političtí aktéři volí různé postoje k radikální pravici (De Jonge 2019). Ačkoli často považují tyto strany za hrozbu pro demokracii a snaží se nasadit vůči nim konfrontační postoj, tak jsou si vědoma, „že krajní pravice prodává“ (Mudde 2019, s. 108) a dávají prostor jejich tématům i politikům. Tato skutečnost pak může vést k tomu, že i velice liberální média přispívají k legitimizaci a „mainstreamování“ krajní pravice (viz Brown, Mondon 2020). Debata o tom, jak silný vliv však ve výsledku média mají, je značně problematická. Newton (2006) upozorňuje na skutečnost, že mediální impakt je ovlivněn řadou intervenujících faktorů, jako je individuální výběr sledovaných médií a informací či vliv sociálních sítí, ve kterých se jednotlivec pohybuje (Schmitt-Beck 2003).

V kontextu médií a radikálně pravicové politiky je především v současné době relevantní i role sociálních sítí, dezinformací a konspiračních teorií. Radikální pravice je na sociálních sítích značně aktivní a viditelná. Známa je například „tweetová politika“ Donalda Trumpa (Kreis 2017). V Česku má pak lídr největší radikálně pravicové strany SPD na sociální sítích největší dosah ze všech českých politiků (Transparency International 2021). Sociální sítě také podporují vznik tzv. „echo chambers“ (Charvát 2022), množství ideologicky nesouhlasných skupin na Facebooku je údajně pouze 20 % (Bakshy a kol. 2015, cit. v Iyengar a kol. 2019, s. 137). Internet a sociální sítě jsou pak úzce propojeny i s šířením konspiračních teorií, kterého se dopouští často právě politici z radikálně pravicových stran (Sawyer 2021). Časté jsou konspirace spojené s migrací jako tzv. „Eurabia“ či „Great replacement“ (Ekman 2022), ale významné popularity dosáhly i konspirace spojené s epidemií covid-19 (Zulianello, Guasti 2023)⁵.

S popsány příklady politických struktur příležitostí úzce souvisí ještě jeden významný koncept, a sice „vlastnictví tématu“, „význačnost tématu“ a „politizace tématu“. Význam „soupeření o témata“ v evropské politice v posledních 20 letech značně vzrostl (Green-Pedersen 2007). Pro radikální pravici je klíčovým tématem migrace – je to téma, k němuž si přisoudila vlastnictví a které dosáhlo značného zájmu a význačnosti ve veřejné debatě

⁵ V českém prostředí se tématu dezinformací a konspirací věnuje projekt institutu SYRI ve spolupráci s Českým rozhlasem s názvem „Společnost nedůvěry“ (viz IRozhlas 2023).

a médiích (Abou-Chadi 2014), byť jeho objektivní významnost je věc odlišná (Financial Times 2023).

Všechny výše popsané faktory ovlivňující úspěšnost radikálně pravicových stran řadíme k politickým strukturám příležitostí. Jak již bylo řečeno, mimo ně v rámci politické nabídky vyčleňujeme i samotnou stranickou organizaci. Vnitřní organizace v dané straně, finanční a členské kapacity značně ovlivňují schopnost radikálně pravicových stran využít příležitosti plynoucí ze struktur příležitostí. V případě populistické radikální pravice je pak specificky významným aspektem i lídr strany, akcent a prezentace charismatického, silného vedení je pro tyto strany důležitá (Mols, Jetten 2020). Konkrétním příkladem role stranické organizace pro populistickou radikální pravici může být balancování radikálnosti rétoriky svých členů ve snaze neodradit umírněnější či naopak radikálnější voliče. To je věc závislá právě na schopnostech, kapacitách a organizaci dané strany (Rydgren 2007). Obecně s tím pak souvisí i téma politické komunikace a marketingu a například právě schopnosti radikálně pravicových stran selektivně komunikovat svou politiku (Borbáth, Gessler 2023).

4.2 Voličská poptávka (*demand side*)

Druhou širokou kategorií vysvětlení podpory pro radikální pravici je voličská poptávka, ta je pro tuto práci klíčová, nicméně je třeba připomenout, že dělení na poptávku a nabídku slouží primárně ke klasifikaci a v realitě je podpora pro tyto strany vysvětlena interakcí těchto vysvětlení. Vysvětlení dle voličské poptávky lze obecně dále dělit na dvě klíčové konceptuální kategorie, a sice ekonomické rozhořčení a kulturní rozhoření, jinak také „*losers of globalization*“ a „*cultural backlash*“ (viz Mudde 2007; Golder 2016; Norris, Inglehart 2019). Zatímco první ze zmíněných uvažuje především vliv výrazné ekonomické transformace, kterou si vyspělý svět pod vlivem globalizace a ekonomické krize roku 2008 prošel, teorie „*cultural backlash*“ podporu pro populistickou radikální pravici vysvětluje protireakcí postjově konzervativních (resp. národně-konzervativních) skupin nespokojených s kulturním vývojem společnosti. Pro pochopení podpory pro populistickou radikální pravici je nutné neřívat se na tato dvě vysvětlení separátně, ale spíše komplementárně.

Mimo tyto dvě klíčové kategorie vysvětlení je v této práci vyčleněna i třetí kategorie, která nemá ustálený název a obsahuje větší počet konceptů a pro niž je v této práci využit zastřešující pojem „anomie“⁶. Tato skupina vysvětlení akcentuje atomizaci společnosti a úpadek sociálního kapitálu, komunitního života a tradičních institucí, jakými jsou rodina či víra.

4.2.1 Ekonomické rozhořčení – „*Losers of globalization*“

V době radikálně pravicové politiky na počátku 20. století hrála významnou roli v nástupu fašismu a nacismu hospodářská krize z roku 1929 a proces industrializace (Shirer 1960). Část společnosti (jmenovitě zemědělci, řemeslníci či drobní podnikatelé) ztratila na svém sociálním statusu a částečně i ekonomickém postavení a její reakcí byla podpora fašistických hnutí (Lipset 1960; Flint 2001).

Podobné vysvětlení skrze vliv radikálních změn v ekonomice nabízí i teorie „*losers of globalization*“ pro dnešní čtvrtou vlnu krajně pravicové politiky. Dnes se dle ní však již

⁶ Pojem anomie popularizoval Émile Durkheim (2005) jako stav společnosti, ve které se rozpadají tradiční normy a sociální struktura. Autoři, kteří s touto teorií pracují při studiu populistické radikální pravice, spíše využívají konkrétnějších pojmů, jako je sociální dezintegrace (Werts a kol. 2012; Gidron, Hall 2020), sociální kapitál (a jeho degradace) (Coffé a kol. 2007) či teorie masové společnosti (Rydgren 2009, 2011; Fitzgerald, Lawrence 2011). Všechny tyto teorie nicméně z konceptu anomie vychází, a i z toho důvodu ji považují za vhodný zastřešující pojem.

nejedná o reakci na proces industrializace, nýbrž deindustrializace, resp. šířeji proces globalizace (která v Evropě a Severní Americe deindustrializaci umožnila).

Rozvoj komunikačních a dopravních technologií spolu s politickou deregulací národních ekonomik a mezinárodního obchodu ve druhé polovině minulého století vyústil v intenzifikaci procesu globalizace (Knox a kol. 2008). V ekonomických ohledech došlo k internacionalizaci výrobních systémů spojených s deindustrializací vyspělých ekonomik a industrializací rozvíjejících se ekonomik. Pro vyspělé země to znamenalo výrazný přeliv zaměstnanosti z průmyslu do služeb a souběžný nárůst významu sektoru služeb, v jehož rámci se rozvíjely činnosti s vysokou přidanou hodnotou. Negativním aspektem těchto změn bylo zaostávání dříve prosperujících průmyslových regionů (Massey 1995; McCann 2020). Klesající mzdy a vyšší nezaměstnanost v těchto regionech popisuje pojem „*China shock*“ (Autor a kol. 2013). Obecněji lze ve vyspělých státech pozorovat i zmenšování početnosti střední třídy a zvyšování příjmových nerovností ve společnosti (Stiglitz 2013; Piketty 2015).

Popsané trajektorie transformace hospodářství ve vyspělých částech světa lze pozorovat i v Česku. To si prošlo po pádu komunistického režimu procesem transformace na tržní hospodářství. Právě tehdy se jej globalizační procesy naplno dotkly. Výsledkem byla přeměna mnohých dříve prominentních, prosperujících průmyslových regionů, jako je Moravskoslezský či Ústecký kraj, na spíše periferní oblasti a obecně k výrazné socio-ekonomické diferenciaci českého teritoria (Žídek 2006; Novák a Netrdová 2011; Pithart, Nepraš 2015).

Právě osoby, které ztratily na globalizačních procesech, považuje teorie „*losers of globalization*“ za podhoubí podpory pro strany populistické radikální pravice (Mudde 2007). Prototypicky se jedná o osoby, „*jejichž životní šance byly tradičně chráněny státními hranicemi*“ (Norris, Inglehart 2019, s. 136). V opozici vůči nim je pak vzdělaná mobilní městská třída, která dokáže využít příležitostí, které jim globalizace nabízí. V praxi se k radikální pravici přimykají lidé zaměstnaní v průmyslu a nízko kvalifikované části sektoru služeb (Oesch, Rennwald 2018). I nárůst příjmových nerovností a vnímané snížení sociální mobility mají své dopady v podpoře pro radikální pravici. Mladí lidé, kteří cítí tzv. „statusovou diskordanci“, tedy že jejich postavení a výhledy jsou horší než jejich rodičů, více tendují k podpoře pro radikální pravici (Kurer, Van Staalduinen 2022; Bolet 2023).

Je také zřejmé, že tyto ekonomické změny se nedějí ve vakuu, ale jsou prostorově ukotvené. Z globalizačních procesů nejvíce těží velké městské aglomerace a nejvíce jsou zasaženy staré průmyslové regiony či periferní venkov. Ekonomická, demografická i jiná stagnace těchto oblastí vede v pocit místních, že tato místa „zůstala pozadu“ (Rodríguez-

-Pose 2018). Tato „geografie odporu“ se pak projevuje i ve volebním chování, kdy právě ekonomicky a demograficky zaostávající regiony shlukují podporu pro strany populistické radikální pravice (Rodríguez-Pose a kol. 2021; Suchánek, Hasman 2023). Pocit, že se na vlastní lokalitu „zapomnělo“, přitom nemusí mít jen samotní „*losers of globalization*“, ale i lidé, kteří jsou sami schopni z globalizace „těžit“, ale vnímají kontext své lokality a jsou rozhořčeni nad jeho úpadkem (viz kapitola 5.1 a role kontextu ve volebním chování).

4.2.2 Kulturní rozhořčení – „*Cultural backlash*“

Druhou klíčovou kategorií vysvětlení podpory pro populistickou radikální pravici je kulturní rozhořčení. Jedná se o nespokojenost s vnímaným kulturním stavem a změnami ve společnosti, přičemž kulturní normalita bývá obvykle definována ideologií nacionalismu. V kontextu radikální pravice je klíčové rozhořčení s přítomností, respektive s vnímanou přítomností menšin, migrantů a obecně „cizích“ hodnot a kultury, a to nejen v přímém okolí jedince, ale obecně ve veřejném prostoru společnosti.

Norris a Inglehart (2019) tento typ rozhořčení dávají do spojitosti s generačními kohortami společnosti, kdy mladší generace mají výrazně více postmateriální hodnoty a nižší tendence k podpoře pro populistickou radikální pravici⁷. Tyto hodnoty se příliš nemění ani s tím, jak lidé stárnou. Jsou určeny již v mládí, v důsledku toho, v jaké situaci daná generace vyrůstá a jaké zkušenosti a postoje tím získává. Autoři tím vycházejí ze staršího konceptu „tiché revoluce“ (Inglehart 1977). Pod vlivem zvyšování vzdělanosti, emancipace postavení žen ve společnosti, urbanizace a dalších procesů docházelo v minulém století a stále dochází i dnes ke změně hodnot ve společnosti. To, že se tyto hodnotové a generační změny překlápějí v podporu pro radikální pravici, až dnes autoři vysvětlují skrze tzv. „bod zvratu“. Společnost prý dosáhla bodu, kdy starší generace cítí, že ztrácí své (resp. jejich hodnoty ztrácí) dříve majoritní postavení ve společnosti, a v důsledku dochází tedy k mobilizaci konzervativních a autoritářských sil. To souvisí i s tzv. „spirálou mlčení“ (Noelle-Neumann 1984), kdy lidé, kteří cítí, že jejich postoje jsou v jejich okolí minoritní, mají tendenci je neprojevat a spíše mlčí. Společnost se podle autorů dostala do bodu, v němž se i v mnoha konzervativních komunitách nyní více postmateriálně laděné osoby nebojí projevat své postoje. I pokud k tomuto nedochází a příslušníci dřívější kulturní majority nejsou

⁷ Mladší generace mají nižší tendence k podpoře radikální pravice skrze kulturní rozhořčení, ale jak bylo již zmíněno, i oni mnohdy tyto strany podporují, a to zvláště v situacích ekonomické nejistoty a frustrace. Někteří autoři tak tvrdí, že vztah mezi věkem a podporou pro populistickou radikální pravici má tvar písmene U – je tedy vyšší jak u starší, tak zároveň u mladší populace (např.: Maškarinec, Novotný 2024).

konfrontování ve vlastní komunitě, tak jsou přinejmenším konfrontování situací v širším veřejném prostoru, například v médiích. Z této disonance pak může plynout „rurální odpor“ (Cramer 2016) vůči baštám nové kulturní majority, jakými jsou města či univerzity. Naopak do „spirály mlčení“ se mnohem častěji dostávají oni příslušníci dřívější kulturní majority, kteří se nyní mohou bát nesouhlasu, izolace či ztráty statusu, pokud projeví své například xenofobní či misogynní postoje (Norris, Inglehart 2019).

Dichotomie, nebo jednota?

Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, dvě popsaná hlavní vysvětlení podpory pro strany populistické radikální pravice nelze vnímat odděleně. Tyto teorie, jak argumentují například i Gidron a Hall (2020), jsou komplementární.

Jak ukazuje Ciccolini (2023), zhoršení ekonomické situace často vede i ke zvýšení kulturně konzervativních postojů. Zároveň jak ekonomické, tak kulturní rozhořčení mohou vést ke stejným efektům: k ohrožení vlastního sociálního statusu (Gidron, Hall 2017; Mutz 2019), pocitům nostalgie (Versteegen 2023) či strachu a vzteku (Rico a kol. 2017). Možná nejlépe je komplementarita popsateľná na příkladu migrace, klíčovém tématu radikální pravice. Migranti jsou totiž viděni jako kulturní i ekonomická hrozba (Mudde 2019). Snaha omezit migraci tak může být prezentovaná jako ochrana tradiční národní identity a způsobu života, ačkoli je motivována kompeticí o nízkopříjmové pozice na pracovním trhu.

Často tedy není lehké rozklíčovat, jaké z vysvětlení je pro daného jedince významnější – zda ekonomické, či kulturní rozhořčení. Svým způsobem to ani není potřebné. Klasifikace vysvětlení podpory pro radikální pravici do těchto dvou skupin je vhodná z důvodu organizace vědění a interpretace. Neznamená však, že máme dvě skupiny voličů krajní pravice a každá je vysvětlena pouze jednou kategorií vysvětlení. Situace je mnohem složitější a – jak bude v práci prezentováno – i geograficky rozmanitá.

4.2.3 Anomie

Specifickou skupinou vysvětlení podpory pro populistickou radikální pravici je akcent na atomizaci společnosti, rozpad tradičních komunit, společenských struktur a úpadek institucí, jako je rodina a náboženství. Tato skupina nemá jednotný název. Někteří autoři ji řadí pod teorii institucionální anomie (Eatwell 2003; Rydgren 2007; Nickel, Groß 2023), jiní mluví o teorii sociální dezintegrace (Werts a kol. 2012; Gidron, Hall 2020), teorii sociálního kapitálu (a jeho degradace) (Coffé a kol. 2007) či o teorii masové společnosti (Rydgren 2009, 2011; Fitzgerald, Lawrence 2011). Bolet (2021) pak tvoří vlastní tzv. „teorii sociokulturní degradace“. Fitzgerald (2018) zas „lokalistickou teorii radikální pravice“.

Klíčový argument lze shrnout jako „*atomizovaní lidé se snadno mobilizují*“ (skrze stimuly od politických stran) (Kornhauser 1959, s. 31). Moderní společnost s sebou přináší rozpad tradičních společenských struktur, komunitní koheze, nárůst sociální izolace, vede k společenské alienaci jedinců, ztrátě identity, sociální důvěry a obecně k společenské dezintegraci. Právě jedinci nebo komunity, u kterých můžeme pozorovat vysokou úroveň anomie, jsou údajně náchylní k podpoře stran populistické radikální pravice, které jim nabízí alternativní kvazikomunitní členství a posílení identity v etnonacionalismu. Tyto strany samotné pak často využívají nostalgie a vyzdvihují tradice a „staré dobré časy“ (Werts a kol. 2012). Podpora pro tyto strany tak může pramenit jak od jedinců s vysokou anomii, kteří se cítí odcizení od společnosti, tak od osob, které samotné nemusí mít vysokou anomii, ale jsou nespokojeni s jejím výskytem ve svém okolí, a právě apely stran populistické radikální pravice na tradice a problémy změn ve společnosti je mohou mobilizovat.

Dvě hlavní teorie, jež jsou v této práci zastřešeny anomii, jsou teorie sociálního kapitálu (Putnam 2000) a teorie masové společnosti (Kornhauser 1959). Podobně jako se vysvětlení podpory pro radikální pravici skrze ekonomické rozhořčení způsobené efekty deindustrializace inspirovalo ve vysvětlení podpory pro fašismus skrze efekty industrializace, tak i teorie sociálního kapitálu má své předchůdce u starších vysvětlení krajně pravicové politiky v první polovině 20. století. Tzv. „teorii masové společnosti“ využívala k vysvětlení nástupu fašismu a nacismu například Hannah Arendt (1958). V jádru jsou postuláty teorie masové společnosti i Putnamova úpadku sociálního kapitálu stejné: „*vazby jednotlivců k sekundárním skupinám oslabily a toto oslabení způsobilo sociální problémy jako alienaci či úpadek mezilidské důvěry*“ (Thomson 2005, s. 422). V případě starší teorie masové společnosti byla důvodem oslabování tradičních sociálních vazeb (jako církvev, rodina či sousedství) industrializace, urbanizace a byrokratizace. Efekt masové

společnosti na podporu pro meziválečná fašistická hnutí nicméně nebyl potvrzen (Rydgren 2007).

Putnam (2000), který starší teorii osvěžuje, upozorňoval na snižování počtu bowlingových lig, rodinných večerů či návštěv přátel. I on se dočkal kritiky. Lidé dnes jednoduše tráví čas jiným způsobem, to ovšem neznamená, že jej již netráví ve společenských skupinách. Stejně tak skutečnost, že dnes lidé častěji žijí sami, nemusí znamenat, že se více cítí sami (Klinenberg 2013). Někteří autoři také kritizovali Putnamův předpoklad, že vysoký sociální kapitál vede k vysoké volební účasti a podpoře pro politický mainstream (viz Rodríguez-Pose a kol. 2021). Přesun značné části socializace do on-line prostoru také nemusí nutně znamenat, že tím sociální kapitál a důvěra zaniká (viz Antoci, Sabatini, Sodini 2013). Přes tyto skutečnosti je zřejmé, že se podoba socializace značně proměnila; lidé dnes mnohem častěji žijí sami, tradiční podoby socializace a tradiční společenské instituce se značně oslabily a minimálně část společnosti se může v této „nové realitě“ cítit odcizeně⁸.

Jak již bylo zmíněno, populistické radikální strany tyto tradiční hodnoty obhajují a lidem, kteří se v důsledku anomie cítí izolovaně, nabízí posílení identity (například skrze etnický nacionalismus) (Eatwell 2003). Přes tuto skutečnost nebyl jasný vztah mezi sociálním rozpadem a podporou pro radikální pravici nalezen. Coffé a kol. (2007) sice nacházejí významnou negativní asociaci mezi množstvím spolků a podporou pro Vlámský blok (*Vlaams Blok*, po rozpuštění nyní přejmenovaný na Vlámský zájem, *Vlaams Belang*) v Belgii, Fitzgerald a Lawrence (2011) ovšem sledují naopak pozitivní efekt lokální koheze na podporu populistické radikální pravice ve Švýcarsku. Opačný efekt než očekávaný nalézají i Nickel a Groß (2023), kteří pozorují pozitivní efekt síly rodiny jako instituce na podporu pro AfD v Německu, či Rodríguez-Pose a kol. (2021), nalézající naopak pozitivní efekt sociálního kapitálu na podporu pro Donalda Trumpa v prezidentských volbách v USA. Jens Rydgren na mezinárodních individuálních datech pak žádný obecně platný efekt nepozoruje (2009, 2011). Zajímavý je i nedávný příspěvek Schütze (2023), který pozoruje intervenující efekt sociálního kapitálu na jiná vysvětlení podpory populistické radikální pravice.

⁸ V kontextu úvah nad atomizací společnosti a poklesu sociálního kapitálu také nelze ignorovat potenciální vliv koronavirové pandemie (Klinenberg, Leigh 2023). Například u starší populace narostl podíl lidí, kteří se cítili sociálně izolovaní, z 27 % v době před pandemií na 56 % v době jejího vrcholu a zdá se, že ani po odeznění pandemie se tento podíl nevrátil zcela na původní hodnotu (Malani a kol. 2023).

Pravděpodobným problémem této teorie je její neukotvenost. Zatímco teorie ekonomického a kulturního rozhořčení mají již zavedené způsoby měření a dobře zmapované efekty na podporu pro populistickou radikální pravici, teorii anomie měří různí autoři výrazně odlišnými způsoby a z toho mohou pramenit nejasné výsledky. Například Gidron a Hall (2020) měří sociální rozpad pomocí socioekonomického statusu respondentů sociologického šetření. Jesuit a kol. (2009) využívají příjmové nerovnosti, Coffé a kol. (2007) a Poznyak a kol. (2011) využívají podíl spolků na areálových datech, Rydgren (2009, 2011) a Schütze (2023) zas spolkovou účast jednotlivých respondentů, Bolet (2021) využívá zavírání hospod a Fitzgerald (2018) „zakořeněnost“. Jak je z tohoto výčtu patrné, jednotlivé proměnné využitě k měření anomie jsou velice rozličné a nejde se poté příliš divit odlišným výsledkům. Teorie anomie by si patrně zasloužila samostatnou rozsáhlejší publikaci, která by dokázala tyto odlišnosti zmapovat a více tuto teorii, její měření a efekty ukotvit. Tuto roli částečně plní kniha *Close to home* Jennifer Fitzgerald (2018)⁹ autorka mapuje ambivalentní charakter této teorie – její efekty člení na behaviorální a postojové. Zatímco behaviorální aspekty (například osobní aktivita ve spolcích) má dle autorky negativní efekt na podporu pro populistickou radikální pravici, tak postojové aspekty (hrdost a identifikace s komunitou) mají pozitivní efekt. V této práci je tento problém částečně řešen využitím většího množství proměnných měřících různé aspekty anomie (sociální izolaci, komunitní aktivity, „zakořeněnost“/lokalismus), nicméně skutečně rigorózní analýza by vyžadovala analýzu vícero zemí, kombinaci areálových i individuálních dat a mapování nejen přímých, ale i interakčních efektů.

Právě přístup Fitzgerald, ale i Bolet (2021) je pro tuto práci velkou inspirací. Obě autorky vychází z postulátů teorie anomie, zdůrazňují ale roli geografie. Slovy Diane Bolet „*vztah mezi sociálním kapitálem / sociální izolací a podporou pro radikální pravici není kompletní bez uvážení vztahu lidí k jejich lokálnímu místu*“ (Bolet 2021, s. 1658). Je logické, že v otázce sociálního kapitálu, atomizace a alienace jedinců hraje roli i jejich okolní prostředí, kontext, ve kterém se vyskytují. Například spolky hrají roli tzv. „*rainmakers*“ (Coffé a kol. 2007), kdy jejich aktivity ovlivňují i jedince, kteří sami nejsou členy spolku, avšak v jejich lokalitě jsou spolky aktivní. Stejně tak společenské vazby a sociální kapitál jsou ukotveny v prostoru. To může být i jedním z důvodů nejasných výsledků v práci některých autorů. Rydgren (2009, 2011) či Werts a kol. (2012) nenalézají jasný efekt anomie na podporu pro populistickou radikální pravici. Ve svých analýzách však neberou v potaz

⁹ Fitzgerald pracuje s vlastním konceptem „lokalismu“, který sice vychází ze stejných postulátů jako teorie anomie, nicméně je vázán geograficky, čímž se liší od přístupů většiny ostatních autorů.

roli kontextu. Než zde bude popsáno, jaký v tom může být problém, je třeba vymezit dvě základní kauzální cesty anomie k podpoře pro populistickou radikální pravici¹⁰. Zaprvé je zde archetyp izolovaného, od společnosti odcizeného jedince, který nalézá identitu a komunitu v etnonacionalismu a radikální pravici, důležitá jsou pro něj především témata mezinárodní politiky jako Evropská unie či válka na Ukrajině, zcela v souladu s teorií masové společnosti, kdy se pozornost jedince soustřeďuje spíše než na problémy každodenního života na „*mezinárodní problémy nebo události, abstraktní symboly a cokoli jiného, co je známé pouze z masmédií*“ (Kornhauser 1959, s. 43). Zadruhé zde je jedinec, který sám vůbec nemusí být izolovaný a nemusí mít slabý sociální kapitál, ale pozoruje anomii ve svém okolí, ve své lokální komunitě a jeho rozhořčení nad tímto stavem mobilizuje rétorika politiků populistické radikální pravice, kteří „*oslavují tradiční podobu komunity a varují voliče, že jejich lokality jsou ohroženy zásahy státních úřadů, nadnárodní správou, etnickou rozmanitostí a nedostatečnou ekonomickou ochranou*“ (Fitzgerald 2018, s. 10). Zatímco první efekt anomie dokáží analýzy ignorující kontext odhalit, druhý typ efektu nejenže neodhalí, ale dokonce mohou jeho nezaznamenáním negovat efekt toho prvního. V jednom případě izolovaný jedinec s nízkým sociálním kapitálem volí populistickou radikální pravici, v druhém případě ji typově zcela opačný jedinec volí také. Přitom to nemusí být důkaz o neplatnosti teorie anomie, ale pouze nezachycení jejích odlišných podob. V obou případech lze však očekávat, že jedince bude charakterizovat úroveň anomie jeho kontextuálního prostředí. V prvním případě kvůli difuznímu „*rainmakers*“ efektu a ve druhém případě protože úroveň anomie lokality je samotným důvodem podpory pro populistickou radikální pravici. Z tohoto důvodu tato práce provádí analýzu nikoli na úrovni jedinců, ale obcí, a to pomocí metody, která bere v potaz vzdálenost, a tedy nejen míru anomie v jedné obci, ale různých geografických měřítkách kontextu. Právě to je hlavní přidaná hodnota této práce k teorii anomie, kdy zde dochází k exploraci možné prostorové nestacionarity jejího efektu a odlišností této nestacionarity při měření odlišných aspektů anomie. Využita je k tomu metoda víceúrovňová geograficky vážená regrese (MGWR).

Mimo efekt anomie na podporu stran populistické radikální pravice je třeba zmínit i její pravděpodobný efekt na neúčast ve volbách. Odcizení od společnosti, sociální izolace a nízký sociální kapitál mohou vést také k „*masové apatii*“ (Kornhauser 1959). Z těchto důvodů došlo i k otestování a potvrzení efektu anomie na neúčast ve sněmovních volbách (viz Tabulky S13 a S14 v přílohách).

¹⁰ Pravděpodobně se nejedná o jediné možné cesty kauzální posloupnosti od anomie k podpoře populistické radikální pravice, jedná se spíše o ilustraci problému efektu anomie, který rozpracovala Fitzgerald (2018).

5 Role geografie v tématu populistické radikální pravice

Na předchozích stranách byla popsána různá vysvětlení podpory pro radikálně pravicové strany. Tématem této práce jsou její geografické aspekty, a byť jsou popsány teorie stěžejní pro cíle této práce, tak nejsou zdaleka dostatečné k celkovému vysvětlení role geografie, která svou relevanci ukazuje v teorii lokální sociokulturní degradace Diany Bolet (2021) či teorii lokalismu Jennifer Fitzgerald (2018). V této kapitole bude stručně pospána tradice geografického výzkumu volebního chování a rovněž představeny různé trajektorie, kterými se ve zkoumání podpory pro radikální pravici může geografie ubírat.

5.1 Volební geografie

Volebním chováním se v rámci geografické vědy zabývá volební geografie, subdisciplína politické geografie. Její počátky se datují již k prvním desetiletím minulého století (Mikešová 2019). Svůj rozmach tato disciplína zažila naopak v posledních desetiletích minulého století, spolu s aktivitou autorů, jako jsou Taylor, Agnew či Johnston a Pattie (Taylor, Johnston 1979; Agnew 1996; Pattie, Johnston 2003). V českém prostředí se pak volební geografie prosazuje až po roce 1989. Mezi vybrané práce českých autorů lze zařadit například: Pink (2010), Kostelecký a kol. (2014, 2015), Šimon (2015), Mikešová (2019), Maškarinec (2020), Pileček (2020), Suchánek a Hasman (2023)

Volební geografie studuje „*geografické aspekty organizace, vedení a výsledků voleb*“ (Gregory a kol. 2009, s. 187). Jeden z klíčových předmětů zájmu této disciplíny je tedy vysvětlení geografické variability volební podpory pro politické strany nebo kandidáty/kandidátky. V rámci tohoto výzkumného zaměření se ve volební geografii vyprofilovaly dva základní přístupy, odrážející dvě různé logiky působení faktorů, a sice přístup kompozitní a kontextuální¹¹.

Kompozitní přístup vysvětluje prostorové vzorce skrze geograficky rozdílnou strukturu obyvatelstva. Klíčové jsou tedy individuální charakteristiky obyvatel, jakými jsou věk, vzdělání, ekonomická aktivita, ale i postoje či hodnoty a jejich variabilita v prostoru. Jak popisuje např. Pileček (2020, s. 14) „*na tomto základu byla již v 60. letech 20. století ukotvena teorie konfliktních linií (Lipset, Rokkan 1967)*“. Praktickou limitací je skutečnost, že místo individuálních charakteristik jsou většinou k analýzám ve volební geografii dostupná pouze areálová data.

¹¹ Jak je z názvů kompozitní a kontextuální patrné, oba se vztahují k agregovaným datům o lokalitách, nikoli individuálním datům o jedincích.

Druhým je přístup kontextuální, který klade důraz na prostorově definovaný kontext, v němž se jedinci pohybují. Upozorňuje na skutečnost, že volební chování může být ovlivněno sociálním okruhem a interakcemi, neboť jak ukazují Pattie a Johnston (2003), „lidé, co spolu mluví, spolu i volí“. Tento proces je nazýván efektem sousedství (viz také Eubank a kol. 2019)¹². Dále se definuje efekt souseda (nebo také kandidáta), jenž spočívá v tom, že lidé tendují k podpoře kandidátů, kteří bydlí či pochází ze stejné lokality jako oni (Panagopoulos a kol. 2017; Pileček 2020). Mluví se i o efektu kampaní a geografické variability ve finanční prioritizaci či lokálně uzpůsobenému obsahu kampaní (viz Parker 2015; Jacobs, Munis 2018). Do kontextu můžeme ale počítat i podobu fyzického prostředí, ve kterém voliči žijí (Hazlett, Mildemberger 2020), efekt lokálních médií (Jambrina-Canseco 2023), či dokonce rozdíly v psychologických osobnostních charakteristikách v prostoru (Rentfrow a kol. 2008). V rámci kvantitativní analýzy lze efekt kontextu obvykle vyextrahovat jako reziduální variabilitu (Fotheringham a kol. 2021), avšak pro přisouzení tohoto efektu konkrétnímu typu kontextu je nutné využít kvalitativní metody výzkumu.

O tom, který z přístupů – kompozitní, nebo kontextuální – je významnější a zda vůbec hraje kontext roli, se vedou debaty (Agnew 1996; King 1996). Obecně lze říci, že vždy je třeba očekávat roli jak kompozice, tak kontextu dané lokality. Vzhledem k tomu, že kontext je multiměřítkový, tak potenciálně i roli ovlivnění z dalších měřítkových úrovní.

5.2 Geografie podpory populistické radikální pravice

Výše byla obecně popsána volební geografie jako věda, s akcentem na vysvětlení variability volební podpory. Role geografie však u mnoha politických fenoménů může být mnohem rozsáhlejší. V podpoře populistických radikálních stran kategorizoval Arzheimer a Bernemann (2023) hned čtyři různé roviny, v nichž geografie může hrát roli. Jeho klasifikace není zcela ideální, především v mnohém opomíjí tradiční přístupy volební geografie. Kategorie „specifických životních podmínek“ a „unikátních specifík lokality“, které vymezuje, se obě týkají kontextuálního přístupu volební geografie. Jeho „sociodemografická kompozice“ zas víceméně kopíruje přístup kompozitní. Zajímavá je ovšem čtvrtá kategorie, kterou autoři vymezují, a to „postoje související s místem“. Řadí

¹² Efekt sousedství může být relevantní v kontextu teorie anomie, když míra sociálního izolace a kapitálu může determinovat, zda je jedinec ovlivněn svým okolím. Zkoumání této interakce není tématem práce, ale jasně ukazuje na relevanci geografického pohledu na efekt anomie na podporu populistické radikální pravice.

sem lokalismus (viz Fitzgerald 2018), tedy pocit sounáležitosti s místem a obdobu klasického geografického konceptu „*sense of place*“ (Paasi 2003), a pak naopak pojem „*place resentment*“, tedy rozhořčení ze situace daného místa, pocit znevýhodnění vlastní lokality (viz Cramer 2016; Munis 2020; Lundåsen, Erlingsson 2023) v širším teritoriálním systému. Jedná se o vlivné koncepty v literatuře o populistické radikální pravici, jež by bylo možné zařadit do kontextuálního přístupu volební geografie. Nicméně je nasnadě – přinejmenším pro potřeby jejich popisu – vyčlenit je do samostatné skupiny (stejně jako činí Arzheimer a Bernemann).

Rozhořčení ze situace daného místa (v originále *Place resentment*) je koncept ukazující na rostoucí politizaci identit založených na místě a nárůst nespokojenosti s vnímaným nespravedlivým zacházením s vlastní lokalitou ze strany ostatních komunit, resp. celého teritoriálního systému politické entity. Prototypicky stojí koncept na dualitě pólů, které odlišují rurální a urbánní oblasti, přičemž jedni jsou rozhořčeni na ty druhé. Tato nespokojenost může mít kulturní, fiskálně-distributivní a reprezentativní elementy. Kulturní ve smyslu odporu ke geograficky daným hodnotám a životnímu stylu druhého typu míst, distributivní jakožto vnímané nespravedlnosti v alokaci veřejných zdrojů a reprezentativní jako pocit podreprezentování hlasu vlastní lokality ve veřejném prostoru a politickém rozhodování entity. V kontextu populistické radikální pravice je relevantní především tzv. rurální rozhořčení (či rurální vědomí), které popularizovala Katherine Cramer (2016). Lidé z rurálních oblastí cítí odpor k urbánním (resp. metropolitním) oblastem, které dle jejich pohledu čerpají více z veřejných zdrojů, mají větší podíl na politickém rozhodování a zároveň vedou kulturně odlišný, dekadentní a „zavrženíhodný“ způsob života. Pojem rurální a urbánní nelze v tomto kontextu zaměňovat s venkovem a městem, ale je vhodnější vnímat je spíše v pojetí Lefebvra (viz Förtner a kol. 2021)¹³. Samotná Cramer upozorňuje (na případu státu Wisconsin v USA), že rurální rozhořčení (a vědomí) není specifické pouze pro samotný venkov, ale i některá menší města. To dokazují Sarah de Lange a kol. (2023) na případu Nizozemska. Přesnější označení pro rurální oblasti by tedy bylo periferní oblasti, jak upozorňuje i Munis (2020). Je také třeba zmínit, že rozhořčení ze situace místa není nutně specifické pouze pro populistickou radikální pravici a pro periferní oblasti. Munis (2020) připomíná, že jej lze pozorovat i v urbánních a suburbánních lokalitách. Vzhledem k tomu, že se ovšem stále jedná o poměrně nový koncept, tak zatím nejsou dostupné práce

¹³ Lefebvre rozlišuje mezi prostorovým objektem město „*ville*“ a sociálním vztahem urban „*l'urbaine*“, který vzniká sociálním procesem urbanizace a vytváří „urbánní společnost“. „Urban“ se může materializovat jak ve městech, tak na venkově a na různých prostorových měřítkách.

zkoumající vliv konceptu *place resentment* na podporu pro jiný typ stran, než je populistická radikální pravice (resp. autor této práce si není vědom jejich existence).

Druhý stěžejní koncept relevantní v tématu geografie populistické radikální pravice je lokalismus, již zmíněný v kapitole 4.2.3. Pocit sounáležitosti a hrdosti k lokalitě a místní komunitě se na první pohled nemusí zdát jako faktor podpory populistické radikální pravice, tyto strany ale mnohdy právě lokální komunity, jejich autonomii a identitu politizují¹⁴ (Fitzgerald 2018). Efekt lokalismu je dle Fitzgerald poměrně komplexní, kdy postojová blízkost k lokalitě vede k podpoře pro populistickou radikální pravici, ale skutečně zapojení do občanského života lokality ji může spíše snižovat. Toto pozorování může být zvlášť relevantní pro teorii anomie, jelikož faktický sociální kapitál a koheze lokální komunity může mít negativní efekt na podporu pro radikální pravici – jak je ostatně i v této práci očekáváno – ačkoli vysoká míra identifikace s lokalitou na individuální úrovni by tento efekt mít nemusela.

V tématu geografie populistické radikální pravice nelze opomenout významný koncept „míst, na která se zapomnělo“, „míst, na kterých nezáleží“, jež rozvinul Andrés Rodríguez-Pose (2018). Tento koncept je zvlášť relevantní v kontextu konceptu *place resentment*, který lze právě v těchto „*left-behind*“ regionech, jež Rodríguez-Pose, popisuje očekávat. Tento autor (ale i mnozí jiní, např.: Djikstra 2020; McCann 2020) upozorňuje na vysokou podporu populistických radikálních stran v regionech, které ekonomicky a demograficky stagnují. Právě podpora nesystémových stran je dle něj odpovědí na tuto situaci. Geografický efekt se zde projevuje ve skutečnosti, že podpora pro nesystémové strany zde nemusí být dána pouze individuálními charakteristikami. I jedinci, kteří nenaplnují například obraz typického voliče radikální pravice, zde mohou tyto strany volit, jelikož nevnímají jen vlastní situaci, ale šířeji situaci celého regionu; v tomto ohledu se tak dostáváme zpět ke kontextuálním efektům volební geografie a efektu sousedství ze začátku této kapitoly.

¹⁴ Forchtner (2019) demonstruje, že tyto strany často akcentují například i tradiční krajinu a venkov. Efekt lokálních médií jako tvůrců geografického diskurzu, téma relevantní i v kontextu konceptu *place resentment* pak popisuje Jambrina-Canseco (2023). Dle Fitzgerald (2018, s. 10) pak politici populistické radikální pravice „oslavují tradiční podobu komunity a varují voliče, že jejich lokality jsou ohroženy zásahy státních úřadů, nadnárodní správou, etnickou rozmanitostí a nedostatečnou ekonomickou ochranou“.

5.3 Geografie podpory SPD

Geografie podpory pro strany populistické radikální pravice v Česku a konkrétně strany SPD je téma, kterému se již věnovala řada inspirativních prací. Dostupná je tak již poměrně rozsáhlá deskripce a částečně i vysvětlení tohoto jevu.

Pro tuto práci jsou zvláště podstatné poznatky o geografii podpory SPD. Nízká podpora pro tuto stranu a shlukování této nízké podpory bylo pozorováno pro oblast středních Čech a Vysočiny. Oblasti vysoké podpory a její shlukování jsou zas typické pro části Moravy, konkrétně Kroměřížsko či Jesenicko a částečně pak i pro severozápadní Čechy (Suchánek, Hasman 2022). Co se týče vývoje v čase, tak lze pozorovat určité oslabení moravského shluku vysoké podpory a posílení shluku na severozápadě Čech mezi volbami 2017 a 2021. Suchánek a Hasman (2023) porovnávají i prostorové shlukování SPD s SPR-RSČ. Jejich práce ilustruje rozdílnost těchto dvou nejvýznamnějších radikálně pravicových stran v Česku v posledních 30 letech. Zatímco okolí Prahy je oblastí shluku nízké volební podpory pro obě strany, shluky vysoké podpory jsou rozdílné. U SPD se jedná primárně o oblast Kroměřížska a Jesenicka, v případě SPR-RSČ pak primárně o Ústecký kraj. Geografie podpory SPR-RSČ je značně obdobná i geografii podpory strany DSSS (Maškarinec 2020). V tomto kontextu je podpora SPD poměrně překvapivá, zvláště shluk vysoké podpory na moravské vnitřní i vnější periferii (a částečně i ve Slezsku), kde naopak tyto dvě další radikálně pravicové strany dosahovaly nízké podpory. Možným vysvětlením je kontextuální efekt souseda (kandidáta), kdy zakladatel a lídr strany SPD Tomio Okamura má v oblasti rodinné vazby a do politiky vstoupil jako senátor za zdejší senátní obvod. Navíc se jedná o oblast, kde měla významnou podporu již předchozí politická strana Tomia Okamury, Úsvit přímé demokracie, se kterou kandidoval ve sněmovních volbách 2013 (viz Suchánek 2018; Kevický 2022). Přetrvávající podpora pro jeho nové politické uskupení tak může být způsobena i určitým efektem závislosti na zvolené cestě („*path dependence*“) a možná i potenciálně větší členskou základnou strany v oblasti či většími výdaji na kampaň, což jsou témata, která s ohledem na SPD nebyla dosud systematicky zkoumána. Tato vysvětlení tak nelze potvrdit, ač některé analýzy právě vliv lokálního kontextu naznačují (Suchánek a Hasman 2022).

Suchánek a Hasman (2022) zkoumají i geografickou variabilitu vysvětlení podpory pro SPD. Jejich výsledky potvrzují očekávaný silný efekt vzdělanosti, naopak překvapivé jsou ovšem nízké efekty ostatních proměnných měřících ekonomické a kulturní rozhořčení, jako je podíl cizinců v lokalitě a míra exekucí. Překvapivý byl pak i silně negativní efekt podílu

věřících na podporu SPD. Tento výsledek je jedním z důvodů, proč se tato práce obrací od tradičních vysvětlení podpory populistické radikální pravice ekonomickým a kulturním rozhořčením spíše k alternativnímu vysvětlení skrze anomii.

Výše popsané analýzy rozložení a shlukování volební podpory pro SPD zatím nepřinesly jasné zhodnocení intenzity tohoto shlukování při porovnání s ostatními českými politickými stranami a vždy tuto stranu analyzovaly na úrovni obcí, nikoli na nejnížší dostupné geografické úrovni volebních okrsků. Porovnání s ostatními stranami existuje pouze pro stranu SPR-RSČ, která vykazovala relativně vysokou míru shlukování (Kostecký a kol. 2014). Vzhledem k této mezeře v poznání dojde v této práci k otestování relativní míry shlukování podpory SPD v porovnání s ostatními politickými stranami. Vzhledem k tomu, že u tohoto typu stran se často mluví o relativně významné geografické variabilitě v podpoře (která je však částečně v rozporu s univerzální rétorikou těchto stran ochrany národních zájmů), i vzhledem k relativně vysoké míře shlukování podpory strany SPR-RSČ, je předpokládáno, že strana SPD bude mít míru shlukování vyšší než ostatní politické strany (viz první výzkumná hypotéza práce H1).

6 Konceptualizace faktorů podpory populistické radikální pravice

Hlavním cílem této práce je testovat různá vysvětlení podpory pro strany populistické radikální pravice. Testovány budou vysvětlení dle ekonomického rozhořčení, kulturního rozhořčení a anomie (viz kapitola 4.2). Zvláště anomii jako v Česku zatím netestovanému a i v zahraničí dosud méně populárnímu vysvětlení je věnována klíčová pozornost.

Předchozí analýzy vysvětlení volební podpory pro SPD (Suchánek 2018; Suchánek, Hasman 2022) ilustrovaly poměrně nejasnou důležitost kulturního a ekonomického rozhořčení¹⁵. Překvapivě silný negativní efekt podílu věřících na podporu SPD v těchto analýzách naopak ukazuje i na možný vliv lokální komunity a její případné degradace (viz Fitzgerald 2018; Bolet 2021). V této práci bylo rozpracováno více faktorů této anomie ve snaze rozkrýt její potenciální vliv a porovnat jej se silou ostatních vysvětlení. Důvodem využití většího množství proměnných je i ambivalentní efekt různých postupů k měření anomie. Jak bylo pospáno v kapitole 4.2.3, anomie je měřena skrze množství různorodých proxy indikátorů a rozporupné výsledky pak nejsou tak překvapivé. Zvláště Fitzgerald (2018) popisuje, jak rozdílné aspekty anomie (resp. v jejím případě lokalismu) mohou vést k odlišným výsledkům, ačkoli to neznamená vyvrácení teorie.

Níže jsou podrobněji popsány jednotlivé teze a zvolené proxy faktory k jejich měření. Je třeba mít na paměti, že při analýze areálových dat je podoba a možný výběr využitých proměnných poměrně omezený. Je tudíž nezbytné zdůraznit, že využití ukazatele mají skutečně pouze proxy charakter. Například podíl nezaměstnaných neměří skutečnou roli ekonomického rozhořčení, jedná se pouze o proxy faktor ekonomické situace dané obce a (části) jejich obyvatel. Z toho vyplývá i větší riziko efektu falešné korelace a vlivu třetí proměnné. Podobné je to i v případě většiny ostatních proměnných.

Dalším, především interpretačním omezením je skutečnost, že některé faktory mohou měřit jak ekonomické, tak i kulturní rozhořčení. Jak bylo popsáno v kapitole 4.2, jednotlivá vysvětlení podpory pro radikální pravici jsou spíše komplementární než dichotomická. Například proměnná *věk*, měřící podíl obyvatel starších než 64 let, může být spojena s ekonomickým rozhořčením, kdy starší lidé spadají do tzv. „*losers of globalization*“

¹⁵ V této práci byl sledován vliv šesti proměnných. Proměnné *cizinci*, *nezaměstnanost* a *exekuce* měly spíše slabší efekt na podporu SPD. Výraznou roli hrál ovšem podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel. Tento indikátor může měřit ekonomické i kulturní rozhořčení, proto nelze efekt těchto vysvětlení podcenit, vysoký efekt proměnné *religiozita* však nahrává relevanci i alternativních vysvětlení podpory pro tuto stranu.

(Mudde 2007), tedy do skupin lidí, kteří ekonomicky ztrácejí na procesech globalizace. Zároveň byl však věk identifikován jako významný prediktor kulturního rozhořčení (Norris, Inglehart 2019) – starší generace, které vyrostly v kulturně a hodnotově odlišném prostředí, cítí rozhořčení nad jeho současným stavem. Z těchto důvodů je některé proměnné problematické klasifikovat do pouze jedné z hlavních skupin vysvětlení a ani to nemusí být vhodné. Základní dělení nezávisle proměnných je zde tak pouze na proměnné měřící tradiční vysvětlení podpory pro populistickou radikální pravici (ekonomické a kulturní rozhořčení) a proměnné měřící alternativní tezi (anomii). Nabízí se otázka, zda by nebylo vhodné dělení na kulturní a ekonomické rozhořčení zcela opomenout a dotčené proměnné nepovažovat jednoduše za kontrolní. Autor práce se však domnívá, že toto dělení nabízí určitý interpretační rámec, který umožňuje jasnější popis pozorovaných zjištění a možných kauzálních trajektorií. Shrnující seznam použitých proměnných a jejich předpokládaných efektů je prezentovaný v Tabulce 1.

6.1 Proměnné měřící ekonomické a kulturní rozhořčení

Vzdělání

Úroveň vzdělání je jedním z nejpoužívanějších faktorů podpory pro populistickou radikální pravici a je také faktorem s nejstabilnějším efektem. S vyšším vzděláním klesají autoritářské a nativistické postoje (Norris, Inglehart 2019) i podpora pro radikální pravici jako taková (Suchánek, Hasman 2022). Právě proto byla tato proměnná zařazena i do této analýzy a je očekáván silný negativní efekt na podporu strany SPD. Úroveň vzdělání je výrazně spojena s postmaterialistickými hodnotami, vyšší vzdělání je tak negativně asociováno s kulturním rozhořčením (Norris, Inglehart 2019). Zároveň je výrazně spojeno i s ekonomickým rozhořčením, kdy jsou vzdělání lidé schopni více profitovat na příležitostech globalizace skrze větší konkurenceschopnost v globalizované, znalostní ekonomice. Jako proxy pro „*modernization losers*“ tuto proměnnou využívají například Fitzgerald a Lawrence (2011).

Věk

Podobně jako vzdělání, i věk je často využívaným faktorem v analýzách podpory pro radikální pravici. Jeho efekt na podporu pro tyto strany je však již méně jasný. Obvykle je pozorován spíše pozitivní vliv na podporu pro radikální pravici, tedy vyšší podpora u starší populace (Givens 2004; Norris, Inglehart 2019; Bolet 2021). Jak ovšem v metaanalýze ilustruje Stockemer a kol. (2018), v řadě případů platí i opačný efekt, tedy vyšší podpora pro

radikální pravici u mladší populace. Teoretickým východiskem vyššího ekonomického rozhořčení mladých je například vyšší nezaměstnanost u mladé populace a obecně složitější ekonomické vyhlídky oproti generaci jejich rodičů. Vyšší podpoře u starší populace zas nahrává kulturní rozhořčení, jak jej popisuje Norris a Inglehart (2019). Podobně jako v případě vzdělání tak není možné určit, ke kterému typu rozhořčení tato proměnná spíše spadá. Vzhledem k nízké nezaměstnanosti mladé generace (ČSÚ 2023d) není očekávána platnost postulátu Stockemera a kol. (2018) a očekáván je spíše pozitivní vztah s podporou SPD. V obcích se starší populací by tak měla být vyšší podpora SPD.

Nezaměstnanost

Nezaměstnanost je běžně využívána jako indikátor ekonomické situace analyzovaných areálů (např.: Arzheimer 2009; Bolet 2021; Suchánek, Hasman 2022). Široce využívaný je i při analýzách populistické radikální pravice. Pro potvrzení vysvětlení skrze ekonomické rozhořčení bychom očekávali pozitivní vliv na podporu pro radikální pravici. Tedy že nespokojenost s ekonomickou situací, která se může projevovat právě v úrovni nezaměstnanosti, vede k podpoře pro tento typ stran. Pozorované efekty jsou však rozporuplné. Norris a Inglehart (2019) i Arzheimer a Bernemann (2023) například sledují opačnou, tedy negativní asociaci mezi nezaměstnaností a podporou pro nativismus a autoritářství. Naopak Suchánek a Hasman (2022) sledují na příkladu SPD pozitivní vliv. Důvodem rozdílů může být, způsob jakým se tato proměnná využívá. Norris a Inglehart (2019) i Arzheimer a Bernemann (2023) ji využívají na individuálních datech, měří tedy nezaměstnanost respondentů. Naopak Suchánek a Hasman (2022) ji využívají u areálových dat, a nezaměstnanost tedy využívají jako proxy pro měření ekonomické situace nejen jedince, ale i širší lokality. Stejný postup je zvolen i v této práci, a proto je u této proměnné očekáván pozitivní efekt na podporu pro populistickou radikální pravici. Dalším možným vysvětlením pozorovaných rozdílů v efektu nezaměstnanosti je politická struktura příležitostí dané země. Pokud je součástí daného stranického systému levicová strana úspěšná u nezaměstnaných voličů, pak je jejich negativní asociace s populistickou radikální pravici více pravděpodobná. V českém prostředí tradiční levicové strany v posledních dvou sněmovních volbách dosahují spíše slabších výsledků, a naopak SPD je úspěšné v oblastech jejich dřívější vysoké podpory (Maškarinec, Novotný 2024). Tato struktura příležitostí je tak dalším důvodem, proč je v této práci očekávána pozitivní asociace nezaměstnanosti a podpory populistické radikální pravice.

Velikost obce

Počet obyvatel vstupuje do analýzy primárně jako kontrolní proměnná, kterou kontrolujeme odlišnou populační velikost statistických jednotek. Velikost obce však má i jiná teoretická opodstatnění. Rozdíl v podpoře pro radikální pravici ve městech a na venkově byl některými autory analyzován (Evans a kol. 2019). Dle kontaktní hypotézy lidé vyrůstající ve více multikulturním městském prostředí mohou mít více sociální důvěry a tolerance vůči multikulturalismu/cizincům (Pettigrew, Tropp 2006). Venkovské a periferní obce zas mohou cítit rurální či periferní odpor (Cramer 2016; De Lange a kol. 2023)¹⁶. Tato proměnná má tedy mnohé společné s kulturním rozhořčením. Dle teorie „*losers of globalization*“ jsou ale vítězi modernizace i velká města a aglomerace. Populační velikost tak může být řazena i pod ekonomické rozhořčení. Očekáván je negativní vztah s podporou pro SPD. Tedy nižší podpora pro tuto stranu v populačně větších obcích.

Demografický vývoj

Při konceptualizaci demografického vývoje tato práce vychází z konceptu „*Left behind*“ (Rodríguez-Pose 2018). Demografický úpadek lokality může být znakem jeho ekonomického zaostávání, může však vyústit i ve vnímané křivdy a geografickou nespokojenost (Cramer 2016, De Lange a kol. 2023). Očekáván je negativní vztah mezi demografickým růstem a podporou pro populistickou radikální pravici. Ta by tedy teoreticky měla být vyšší v oblastech, které demograficky stagnují nebo v nich dochází k odlivu obyvatel.

Cizinci

Kulturní rozhoření je silně spojené s etnickým rozhořčením, které je v práci měřeno podílem cizinců v obci. Stejný postup využívá i řada jiných prací (Arzheimer 2009; Suchánek 2018; Bolet 2021). Logika tohoto postupu využívá tzv. teorie hrozby, kdy přímý, ale i nepřímý, spíše vnímaný kontakt s cizinci mobilizuje ono kulturní rozhořčení (viz Meuleman a kol. 2008). Jak však upozorňují jiní autoři (Davis, Deole 2015; Mudde 2019), cizinci a imigrace mají i ekonomický aspekt, kdy jsou tyto skupiny vnímány jako soupeři na pracovním trhu a v přínosech sociálního státu. Vzhledem k předchozím zjištěním je v této práci očekáván pozitivní vliv na podporu pro strany populistické radikální pravice.

¹⁶ Jak však bylo popsáno v kapitole 5.2, rurální rozhořčení není specifické pro populačně malé venkovské oblasti, ale spíše pro periferní oblasti a oblasti, kde mají místní „rurální vědomí“. V případné interpretaci efektu této proměnné je potřeba mít tuto skutečnost na zřeteli a nezaměňovat populační velikost s periferností.

6.2 Proměnné měřící anomii

Anomie je hlavní tezí, jejíž explanační schopnost je v této práci měřena. Z toho důvodu byl vybrán větší počet proxy faktorů k odhalení jejího efektu. Příčinou zvolení většího množství ukazatelů je i skutečnost, že tato teorie není v analýzách volební podpory pro populistickou radikální pravici tak častá, a je tak vhodné využití většího množství proměnných, kde každá měří lehce odlišný aspekt anomie, a explorovat jejich efekty. Výsledky a zhodnocení vhodnosti využitých proměnných tak mohou být nápomocné i pro budoucí analýzy tohoto fenoménu. Tento postup byl zvolen i v souvislosti s anomii blízkým konceptem lokalismu (Fitzgerald 2018), popsáním již v předchozích kapitolách. Fitzgerald demonstruje, že odlišné aspekty lokalismu mohou mít zcela opačný efekt na podporu pro populistickou radikální pravici. V tomto ohledu rozlišuje primárně behaviorální a postojové vazby na lokální komunitu. Zatímco ty behaviorální, jako lokální organizace a jejich aktivity či sítě známostí, mají negativní efekt na podporu pro populistickou radikální pravici, tak postojové vazby, jako hrdost a míra identifikace s lokalitou a místní komunitou, mohou vést k vyšší tendenci podpory pro radikálně pravicové strany. Nedávné příspěvky Ciccoliniho (2023) a Schützeho (2023) pak ukazují, že efekt může být nadto spíše mediační, kdy lokalismus může nadhodnotit vliv ekonomické situace na podporu populistické radikální pravice (Ciccolini 2023) a komunitní organizace zas mohou zeslabit efekt demografického úpadku lokality na podporu těchto stran (Schütze 2023).

Níže jsou vypsány využité proměnné i s popisem toho, k jakému aspektu anomie se váží.

Rozvodovost

Rozvodovost pro testování anomie využívá například Dolliver (2015) či Nickel a Groß (2023). Podobně jako u Salomo (2019) či zmíněných Nickel a Groß (2023) je v této práci rozvodovost uvažována jako indikátor slabé „rodinné koheze“, sociální dezintegrace a institutu rodiny obecně. Očekáván je pozitivní efekt na podporu pro populistickou radikální pravici. Pozitivní efekt této proměnné na podporu SPD pozoroval již Milev (2022).

Osoby na byt

Proměnná *osoby na byt* měřená jako průměrný počet osob na jeden obydlený byt je v práci konceptualizována jako metrika individualizace a atomizace společnosti (viz Klinenberg 2013). Pro výzkum populistické radikální pravice podobnou proměnnou využívají Nickel s Groß (2023), a sice podíl jednotlivců. Obecněji se pak využívá jako proxy pro měření sociální izolace (Tilburg, Gierveld 2023). Na individuálních datech efekt sociální izolace testuje Rydgren (2009, 2011), nicméně stabilní efekt napříč zeměmi nenachází; v případě Švýcarska jde efekt dokonce proti předpokladům. Přesto je v této práci předpokládán pozitivní efekt sociální izolace na podporu pro populistickou radikální pravici ve shodě s teorií masové společnosti, kdy izolovaní, dezintegrovaní a od společnosti odcizení jedinci (resp. komunity) nalézají náhradní kvaziidentifikaci v nacionalismu a podpoře pro populistickou radikální pravici. Mimo zmíněné může tato proměnná podobně jako rozvodovost měřit i sílu instituce rodiny a rodinných vazeb.

Rodáci

Podíl rodáků v obci je v práci jedním z indikátorů sociální koheze, sociálního kapitálu a „zakořeněnosti“ (Sampson 1991; Fitzgerald 2018). Tento indikátor se v českém prostředí využívá například pro měření rozvoje venkova (Perlín a kol. 2010) nebo míry identifikace s obcí (Bernard 2011). V Bernardově pojetí může mít podíl rodáků blízko ke konceptu lokalismu, jehož vliv na podporu pro radikální pravici popisuje Fitzgerald (2018). Ta sama „délka rezidence“ jako jeden z faktorů lokalismu využívá. Vzhledem k tomu, že v jejích (a obdobně i Ciccoliniho (2023)) analýzách vychází „lokální zakořeněnost“ jako pozitivní prediktor podpory pro populistickou radikální pravici, tak i v této práci je předpokládán pozitivní efekt na podporu strany SPD. To je v rozporu s obecnou konceptualizací a předpokládanými efekty ostatních prediktorů anomie. Zatímco ostatní proměnné měřící anomii mají blíže k tzv. behaviorálnímu lokalismu, případně měří rozpad společenských struktur a sociální izolaci, podíl rodáků má blízko k tzv. postojovému lokalismu. Právě postojový lokalismus je na rozdíl od ostatních podob lokalismu spojen s vyšší podporou pro populistickou radikální pravici, proto je stejný efekt očekáván i zde.

Spolky

Proměnná *spolky*, respektive podíl členů spolků je indikátorem komunitního života v obci. Dle této konceptualizace, vyšší podíl členů spolků je indikátorem vyšší „sousedské aktivity“, lokální koheze, a tedy nižší anomie. V teorii lokalismu (Fitzgerald 2018) jsou konkrétně spolky výrazem behaviorálních vazeb na komunitu, které na rozdíl od postojových vazeb (hrdost a identifikace s komunitou) vedou k nižší podpoře pro populistickou radikální pravici. Podíl spolků využili k analýze podpory pro populistickou radikální pravici zmíněná Fitzgerald (2018) či v analýze belgického prostředí Coffé a kol. (2007) a Poznyak a kol. (2011). Obdobný indikátor počtu neziskových organizací v obci využívá Rodríguez-Pose a kol. (2021). Na individuálních datech pak účast na spolkovém životě využívají například Rydgren (2009, 2011) či Schütze (2023). Předpokládaný efekt na podporu pro SPD je po vzoru postulátů Fitzgerald negativní, tedy s vyšším podílem členů spolků je očekávána nižší podpora SPD.

Výdaje obcí na kulturu a sport

Konceptualizace proměnné *výdaje obcí na kulturu a sport* je postavena na stejném základu jako proměnná *spolky*. Předpokladem je, že vyšší výdaje obcí na kulturu a sport indikují vyšší míru „komunitní organizace“, kterou Fitzgerald (2018) spojuje s nižší podporou pro populistickou radikální pravici. Stejný efekt je tak očekáván i v této práci.

Volební účast

Volební účast je dalším často využívaným faktorem v analýzách podpory pro radikálně pravicové strany i v politických výzkumech obecně. V českém prostředí analyzoval vliv volebního chování například Linek (2012). V této práci byla volební účast vnímána jako indikátor sociálního kapitálu a koheze, podobně ji při výzkumu radikální pravice využívá například Rodríguez-Pose (2021). Předpokládaný efekt tohoto faktoru na podporu pro radikální pravici je sporný. Dle tradičního vnímání sociálního kapitálu (Putnam 2000) bychom očekávali negativní efekt. Jak Rodríguez-Pose a kol. (2021), tak Norris a Inglehart (2019) ale pozorují pozitivní efekt na podporu pro radikální pravici. Vzhledem k postulátům teorie anomie je však přesto očekáván negativní efekt volební účasti na podporou SPD.

Religiozita

Podíl věřících je v zahraničních pracích často využíván jako indikátor sociálního kapitálu (viz Smidt 2003). Specifický charakter víry, náboženství a církve v Česku (viz Nešpor 2010) však může podlamovat tuto konceptualizaci. Náboženství je ale zároveň jednou z tradičních institucí spojených s teorií anomie, a proto byla také proměnná zařazena pod tuto skupinu. Vzhledem ke starším analýzám efektu religiozity na podporu populistické radikální pravice (Werts a kol. 2012) je očekáván negativní efekt na podporu SPD. Tedy že s vyšším podílem věřících je spojena nižší podpora SPD, efekt sledovaný i v analýze Suchánka a Hasmana (2022).

Tabulka 1: Předpokládané efekty využitých proměnných

	Proměnná	Předpokládaný efekt
Proměnné měřící ekonomické a kulturní rozhořčení	Vzdělání	negativní
	Věk	pozitivní
	Nezaměstnanost	pozitivní
	Velikost obce	negativní
	Demografický vývoj	negativní
	Cizinci	pozitivní
Proměnné měřící anomii	Rozvodovost	pozitivní
	Osoby na byt	negativní
	Rodáci	pozitivní
	Spolky	negativní
	Výdaje obcí na kulturu a sport	negativní
	Volební účast	negativní
	Religiozita	negativní

Poznámka: Vždy jde o předpokládaný efekt při zvýšení hodnoty dané proměnné, například s vyšším vzděláním, s vyšším věkem, s vyšším podílem rodáků atp.

7 Data a metody

Práce využívá k dosažení svých cílů geografických metod analýzy areálových dat. V této kapitole dochází k popsání všech využitých zdrojů těchto dat, jejich operacionalizaci i popisu jednotlivých metod a jejich nastavení.

Klíčovou metodou analýzy je víceúrovňová geograficky vážená regrese (v originále *Multiscale geographically weighted regression* – MGWR). Tato metoda byla vybrána pro svou schopnost explorační geografické nestacionarity efektu jednotlivých proměnných, která je zvláště relevantní v případě proměnných měřících anomii. Jak bylo popsáno v kapitole 4.2.3. Efekty anomie na podporu stran populistické radikální pravice jsou ukotveny v lokálním kontextu a v předchozích analýzách prokázaly odlišný efekt v různých geografických prostředích (viz Rydgren 2009). Z tohoto důvodu lze u nich čekat geograficky nestacionární efekt.

Proměnných je v analýze využito poměrně značné množství. Ty, které byly v této práci doposud prezentovány, jsou součástí finálního modelu, nicméně při tvorbě této práce došlo i k využití alternativních proměnných a jejich kombinací. V Tabulkách S4 a S5 v přílohách lze nalézt podobu modelů při spojení proměnných měřících anomii do širších faktorů vygenerovaných pomocí faktorové analýzy. V Tabulkách S6 a S7 je prezentován model při využití tzv. „stepwise“ postupu, který eliminuje proměnné, jež nezvyšují kvalitu modelu¹⁷.

Modely jsou vytvořeny separátně s daty za sněmovní volby roku 2017 a 2021. Tento postup je klíčový s ohledem na zhodnocení stability efektu jednotlivých faktorů, a tím pádem celkové robustnosti modelu. Jak zmiňuje Poznyak a kol. (2011), „statický“ (neboli průřezový) výzkumný design může vést ke klamným výsledkům, kdy mnohé z vysvětlujících faktorů mohou mít efekt pouze v testované situaci, ale nemají obecnější platnost i pro jiná časová období. Určité odlišnosti v modelech tak mohou být způsobeny i specifiky daných voleb, jak bylo popsáno v kapitole 3.

¹⁷ Tento postup primárně volí na místo jednotlivých proměnných měřících anomii jejich agregaci do faktoru. Ve finálním modelu práce však nebylo přistoupeno k tomuto sloučení, aby mohl být detailněji explorován efekt různých indikátorů anomie a jejich rozdílné prostorové nestacionarity. Stepwise postup dále zcela z modelu eliminuje proměnné *velikost obce*, *cizinci*, *demografická změna* a *nezaměstnanost*. Tyto proměnné byly přesto do finálního modelu práce zařazeny. *Velikost obce* je podstatná jako kontrolní proměnná. *Cizinci* jsou zas proměnná silně spojená s rétorikou stran populistické radikální pravice. *Demografická změna* je pak vhodným indikátorem „míst, na která se zapomnělo“ a vzhledem k tomu, že zatím tato proměnná nebyla v českém případě testována, je její zařazení do modelu také vhodné. Nad rámec využitých proměnných dále stepwise postup přidává proměnnou *změna zaměstnanosti v průmyslu*; ve finálním modelu byla namísto ní využita proměnná *nezaměstnanost*, která je v analýzách častěji využívána a je dostupná jak k roku 2021, tak 2017 (v případě změny zaměstnanosti průmyslu jsou data dostupná pouze k roku 2021). Ve výsledku stepwise model GWR slouží jako kontrola správnosti základní trajektorie výběru proměnných, který byl ale upraven v souladu s cíli a teoretickou základnou práce.

7.1 Použitá data

Konkrétní datové zdroje jednotlivých proměnných spolu s dalšími informacemi o proměnných jsou vypsány v Tabulce 4 v kapitole 7.3. Všechna data využitá v analýze shlukování podpory SPD, závisle proměnná regresních analýz (tj. *volební podpora pro SPD v roce 2021 a volební podpora pro SPD v roce 2017*) a zároveň nezávisle proměnná *volební účast* byly získány z webu Volby.cz, na kterém volební výsledky publikuje Český statistický úřad (ČSÚ 2023b). Klíčovým zdrojem dat pro konstrukci ostatních nezávisle proměnných v regresních analýzách je Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), které se uskutečnilo v průběhu roku 2021 (ČSÚ 2023a). Jedná se o velice kvalitní a široce užívaný zdroj areálových dat. Skutečnost, že sběr těchto dat proběhl ve stejném roce jako analyzované volby 2021, je další výhodou a důvodem pro jejich využití. Řada ukazatelů¹⁸ z těchto dat byla využita i pro analýzu sněmovních voleb 2017. Důvodem je skutečnost, že předchozí sčítání lidu proběhlo v roce 2011, a data z roku 2021 jsou tedy i pro tyto volby validnější, ač je nutné připustit, že čtyřletý odstup mezi měřeními závisle proměnné a některými nezávisle proměnnými částečně zvyšuje u dynamicky se proměňujících proměnných riziko nepřesnosti ve výsledcích.

Mimo tyto dva základní zdroje dat práce vychází i z několika dalších. Proměnná *spolky* byla získána z dat projektu Kde je dobře (Kdejedobře 2023). Na projektu spolupracovaly Analytický ústav STEM a Laboratoř datových věd ČVUT, jejichž projekt byl financován Technologickou agenturou ČR. Proměnnou *spolky* autoři zhotovili na základě dat veřejného rejstříku spolků k roku 2019. Data o nezaměstnanosti pochází z datového portálu Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV 2023). Tento zdroj obsahuje měsíční data o nezaměstnanosti. Proměnná *výdaje obcí na kulturu a sport* pochází z webu Monitor (Monitor 2023). Zde lze nalézt rozpočty, příjmy a výdaje obcí i jiných subjektů. Data k proměnné *cizinci* vychází z dat Informativních počtů obyvatel v obcích (MVCR 2023). Pro vytvoření proměnné *demografická změna* byla využita data ČSÚ o pohybu populace (ČSÚ 2023c). V práci je prezentováno větší množství map. Všechny mapy byly vytvořeny v prostředí softwaru ArcGIS PRO. Využití prostorové vrstvy pak pochází z databáze ArcČR 4.2 (ARCDATA, ČSÚ, ČÚZK 2023).

¹⁸ Konkrétně se jedná o proměnné *věk, vysokoškolské vzdělání, velikost obce, demografický vývoj, osoby na byt, rozvody, rodáci, religiozita*.

7.2 Volba měřítkové úrovně

Při práci s areálovými daty je vhodné využít co nejpodrobnější měřítko analýzy. Teoreticky je nejnížší možnou úrovní analýzy volebního chování úroveň volebních okrsků. Na této úrovni máme dostupná data výsledků voleb a lze na ně převést i některé vybrané demografické údaje. Valnou většinu nezávisle proměnných, které se v analýzách zkoumají, však není možné na této úrovni podrobnosti získat. Analýza shlukování podpory SPD, v které nezávisle proměnné nefigurují, může být a je v této práci provedena na úrovni okrsků. V případě regresních analýz je nicméně potřeba přesunout se na vyšší úroveň měřítka a tou jsou obce. Další možné úrovně analýzy a jejich vzájemné populační porovnání je prezentováno v Tabulkách 2 a 3. Mimo využití co nejpodrobnější úrovně je také třeba brát v potaz vzájemnou populační podobnost jednotek. Vzhledem k tomu, že každá jednotka vstupuje do analýzy se stejnou vahou, by měly mít tudíž jednotky relativně podobnou velikost populace. Tuto skutečnost v tabulkách měří variační koeficient; čím je bližší nule, tím více jsou si jednotky podobné.

Jak je z tabulek zřejmé, předpoklad podobné populační velikosti areálů je nejvíce porušen právě na úrovni obcí. Vhodné je tak data získat i za městské části a obvody statutárních měst, čímž dojde k rozdělení populačně největších jednotek a variační koeficient se výrazně sníží (viz Tabulka 2). Právě tento postup byl zvolen i v této práci, vybraná měřítková úroveň je v tabulce vyznačena modrou barvou. Vyřazeny z ní byly (a do analýzy tak nevstupují) vojenské újezdy.

Dalšími možnostmi předpřípravy dat může být sloučení nejmenších obcí s jejich sousedy, což také vede k zvýšení populační podobnosti jednotek. Případně lze brát v potaz i prostorovou velikost jednotek a data interpolovat například do čtvercových gridů, tedy prostorových jednotek stejné velikosti. Vzhledem k skutečnosti, že toto řešení s sebou však nutně nese i ztrátu části informace, tak není vždy vhodné a v této práci nebylo využito. Pro zhodnocení robustnosti statistických modelů této práce však byly některé alternativní modely vytvořeny a jsou prezentovány v Tabulkách S17–S20 v přílohách této práce. Konkrétně se jedná o modely agregované na úroveň Pověřených obecních úřadů (POÚ) a úroveň zmíněných gridů¹⁹. Měřítkové úrovně využitě k testům robustnosti jsou v tabulce vyznačeny šedou barvou.

¹⁹ Resp. v této práci došlo pouze k pospojování obcí do čtvercové sítě, nikoli přímo k interpolaci; pojem grid tak není přesný. Plná interpolace by s sebou nesla značnou ztrátu informace, pospojování obcí tak může být vhodnější, jelikož představuje snížení populační a areálové variace, zároveň však k zmíněné informační ztrátě nedochází.

Tabulka 2: Porovnání měřítkových úrovní dle jejich populační variace

Populační variace	ORP	POÚ	Grid 5 × 5 km	Obce	Obce včetně městských částí	Volební okrsky
Počet jednotek	206	389	2861	6258	6388	14751
Minimum	8114	1974	26	16	16	16
Maximum	1301432	1301432	250669	1301432	130957	5101
Průměr	51088	27054	3678	1683	1647	714
Směrodatná odchylka	98666	73186	10696	18311	6209	497
Variační koeficient	1,9	2,7	2,9	10,9	3,8	0,7

Tabulka 3: Porovnání měřítkových úrovní dle jejich areálové variace

Areálová variace (v km ²)	ORP	POÚ	Grid 5 × 5 km	Obce	Obce včetně městských částí	Volební okrsky
Počet jednotek	206	389	2861	6258	6388	14751
Minimum	44,4	3,8	1,4	0,4	0,4	0,0
Maximum	1242,3	814,4	170,2	496,2	280,7	112,3
Průměr	382,8	200,7	27,3	12,6	12,3	5,3
Směrodatná odchylka	235,8	136,3	15,6	15,9	13,9	7,1
Variační koeficient	0,6	0,7	0,6	1,3	1,1	1,3

Poznámka: Modrou barvou je zvýrazněna měřítková úroveň, na níž jsou provedeny hlavní analýzy této práce, šedě jsou zvýrazněny úrovně, na kterých jsou provedeny kontrolní modely dostupné v přílohách (Tabulky S17–S20). Měřítková úroveň, na které je provedena analýza shlukování podpory SPD, není v tabulce vyznačena jedná se o úroveň volebních okrsků.

7.3 Proměnné a jejich operacionalizace

Níže jsou prezentovány proměnné využití v analýzách této práce. Konkrétně tedy v prostorové autokorelaci a v regresních analýzách. Proměnné vstupující do analýzy shlukování podpory SPD (prostorová autokorelace) jsou v této kapitole reprezentovány pouze jednou proměnnou (samotnou procentuální podporou pro SPD), postup operacionalizace byl v rámci této analýzy v případě ostatních proměnných (resp. politických stran) zcela totožný. Podpora SPD je zároveň závislou proměnnou regresních analýz. Zbylé zde prezentované proměnné jsou v těchto regresních analýzách nezávislými proměnnými. Všechny proměnné jsou, pokud možno, relativizovány vůči všem obyvatelům s obvyklým pobytem v obci do procentuální podoby (0–100 %). Využití dat obvyklého namísto trvalého obyvatelstva nemusí být vhodné, neboť lidé mají volební právo primárně v obci svého trvalého bydliště. To je nicméně narušeno množstvím lidí, kteří volí na tzv. voličský průkaz. Data SLDB 2021 jsou zároveň primárně poskytována v podobě vztahující se k obvyklému obyvatelstvu obce. Shodnost trvalého a obvyklého obyvatelstva je 92 % (ČSÚ 2022). V celku jsou tak data za obvyklé obyvatelstvo relevantní a využívána i jinými autory (např.: Korčák 2021; Suchánek, Hasman 2022). Jediným případem, kdy jsou využita data za trvalé obyvatelstvo, je proměnná *demografická změna*.

V případě výrazně nenormálního rozdělení dat došlo k logaritmické transformaci proměnných pomocí přirozeného logaritmu (Ln). V případě chybějících údajů za městské části došlo k přiřazení zprůměrované hodnoty, které dosahovalo celé statutární město, všem jeho městským částím²⁰. V případě, kdy údaje chyběly pro některé obce (případ proměnných *cizinci*, *spolky* a *demografická změna*), byl těmto obcím přiřazen průměr hodnot sousedních obcí ve snaze minimalizovat ztrátu informací při alternativním vyřazení obcí z analýzy. Tento postup je založen na předpokladu, že obec v daném indikátoru dosahuje podobných hodnot jako její sousední obce v souladu s klasickou tezí geografie „*vše souvisí se vším, ale blízké věci spolu souvisejí více než ty vzdálené*“ (Tobler 1970, cit. v Fotheringham a kol. 2017, s. 1248).

²⁰ Tato situace se týká několika proměnných (viz kapitola 7.3.2) a týká se těch statutárních měst, které mají městské části – konkrétně se jedná o Brno, Liberec, Opavu, Ostravu, Pardubice, Plzeň, Prahu a Ústí nad Labem.

7.3.1 Závisle proměnná

Závisle proměnnou analýzy víceúrovňové geograficky vážené regrese (MGWR) je volební podpora pro SPD ve sněmovních volbách 2021 (respektive 2017 pro druhý model). Data pro tvorbu této proměnné pochází z webu Volby.cz (ČSÚ 2023b). Pro každou obec jsou data relativizována vůči všem platným hlasům (tedy bez prázdných či nesprávně vyplněných hlasů) do procentuální podoby. Hlasy ze zahraničí jsou z analýzy vyřazeny, stejně tak speciální covidové okrsky v případě voleb 2021. Zcela stejný postup byl proveden i v případě všech proměnných v analýze shlukování politických stran, pouze ne na měřítkové úrovni obcí, nýbrž na úrovni jednotlivých volebních okrsků. Šlo o strany ANO 2011, ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS, Pirátská strana, Piráti a Starostové, SPOLU, Starostové a nezávislí a TOP 09.

7.3.2 Nezávisle proměnné

Proměnné měřící ekonomické a kulturní rozhořčení

- Proměnná *věk* měří podíl obyvatel s věkem vyšším než 64 let na celé populaci s obvyklým bydlištěm v dané obci. Pro obě analyzované volby tato metrika vychází z dat SLDB 2021 (ČSÚ 2023a).
- Proměnná *vzdělání* měří dohromady podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním a s vyšším odborným vzděláním či konzervatoří na celé populaci s obvyklým bydlištěm v dané obci. Pro obě analyzované volby tato metrika vychází z dat SLDB 2021 (ČSÚ 2023a).
- Proměnná *velikost obce* udává logaritmovaný počet obyvatel s obvyklým bydlištěm v dané prostorové jednotce. Pro obě analyzované volby tato metrika vychází z dat SLDB 2021 (ČSÚ 2023a).
- Proměnná *nezaměstnanost* měří podíl nezaměstnaných dle definice MPSV (MPSV 2023). Počet nezaměstnaných je relativizovaný vůči obyvatelům ve věku od 15 do 65 let. V práci došlo k vytvoření průměru z měsíčních hodnot, a to konkrétně z 12 posledních měsíců před konáním voleb, tedy říjen 2020 až září 2021 pro volby, jež proběhly v říjnu 2021, a říjen 2016 až září 2017 pro volby proběhnuvší v říjnu 2017. Data nebyla dostupná za jednotlivé městské části a těm byla tedy přiřazena

zprůměrovaná hodnota, které dosahovalo celé statutární město, jehož jsou dané městské části součástí.

- Proměnná *demografický vývoj* je vytvořena jako relativní procentuální změna obyvatelstva SLDB 2021 oproti SLDB 2001²¹. Oproti ostatním datům SLDB byla tato vztažena k trvalému obyvatelstvu, neboť obvyklé obyvatelstvo nebylo v případě SLDB 2001 měřeno. Došlo i k porovnání efektu při využití jiného časového úseku a jiného zdroje dat, konkrétně relativní změny pouze za posledních deset let před konáním voleb ze statistik pohybu obyvatelstva ČSÚ (2023c), přičemž výsledky se výrazně nelišily. Mezi lety 2001 a 2021 došlo k zániku a vzniku několika obcí. Chybějící data byla v těchto případech řešena přiřazením průměru hodnot jim sousedních obcí.
- Proměnná *cizinci* měří podíl všech cizinců s pobytem nad 90 dní (MVCR 2023). Konkrétně jde o nejbližší měsíční údaj k analyzovaným volbám relativizovaný vůči celé populaci obce. Data nebyla dostupná za jednotlivé městské části a těm tam byla přiřazena zprůměrovaná hodnota, které dosahovalo celé statutární město. Data chyběla i v několika dalších případech, těm byla přiřazena průměrná hodnota jim sousedních obcí.

Proměnné měřící anomii

- Proměnná *osoby na byt* měří průměrnou obydlíenost bytů v obci jakožto průměr počtů členů jednotlivých domácností. Pro obě analyzované volby tato metrika vychází z dat SLDB 2021 (ČSÚ 2023a). Zváženo bylo využití i alternativní proměnné podílu domácností jednotlivců, směr i síla jejího efektu byla téměř totožná s proměnnou *osoby na byt*.
- Proměnná *rodáci* měří podíl obyvatel s bydlištěm v době narození v obci současného obvyklého bydliště. Pro obě analyzované volby tato metrika vychází z dat SLDB 2021 (ČSÚ 2023a).
- Proměnná *rozvody* měří podíl obyvatel s rodinným stavem rozvedený/rozvedená či registrované partnerství zaniklé rozhodnutím soudu na celé populaci s obvyklým bydlištěm v dané obci. Pro obě analyzované volby tato metrika vychází z dat SLDB 2021 (ČSÚ 2023a).

²¹ Data SLDB 2001 na úrovni obcí v době zpracování práce nebyla veřejně dostupná a autor děkuje Anettě Paučinové z ČSÚ za vstřícnost a ochotu k poskytnutí uvedených dat.

- Proměnná *spolky* měří podíl členů spolků v obci. Vychází z dat projektu Kde je dobře (Kdejedobře 2023), který je poskytuje k roku 2019, a byla tak využita pro obě analyzované volby v jednotné podobě. Data byla logaritmována pro výrazně zešikmené rozdělení. Data nebyla dostupná pro městské části, kterým je tak přiřazena hodnota statutárního města. Data chyběla i v několika dalších případech, těm byla přiřazena průměrná hodnota jim sousedních obcí.
- Proměnná *výdaje na kulturu a sport* měří podíl uskutečněných výdajů obce spadajících pod kategorii kultura či sport dle definic Monitoru státní pokladny (Monitor 2023). Jedná se o průměr za roky 2015–2021, čili za celé programové období evropských dotací. V případě využití dat pouze za jeden rok by mohla být data zkreslena fluktuací čerpání dotací během programového období. Období je jeden rok posunuto za skutečným programovým obdobím z kvůli obvyklému pozdějšímu začátku čerpání dotací, a naopak dočerpávání dotací z minulého programového období i po jeho ukončení. Data byla logaritmována pro výrazně zešikmené rozdělení. Data jsou dostupná za městské části Prahy, ale nikoliv už za městské části ostatních statutárních měst. Těm tak byla přiřazena hodnota statutárního města. Pro obě analyzované volby je proměnná využita v jednotné podobě.
- Proměnná *volební účast* měří volební účast v sledovaných volbách 2017 či 2021. Jedná se tedy o podíl platných odevzdaných hlasů na počtu osob na volebním seznamu. Data vychází z webu Volby.cz (ČSÚ 2023b).
- Proměnná *religiozita* udává podíl všech věřících obyvatel (tedy v případě uvedení i neuvedení církevní afiliace) na celé populaci s obvyklým bydlištěm v dané obci. Pro obě analyzované volby tato metrika vychází z dat SLDB 2021 (ČSÚ 2023a).

Tabulka 4: Parametry proměnných využitých v analýze

	Minimum	Maximum	Průměr	Směrodatná odchylka	Rok ke kterému jsou data vztažena	Zdroj dat
Volební podpora SPD 2021	0,0 %	44,0 %	10,5 %	4,5 %	2021	ČSÚ 2023b
Volební podpora SPD 2017	0,0 %	43,8 %	11,2 %	4,6 %	2017	ČSÚ 2023b
Věk	3,6 %	81,3 %	20,5 %	4,8 %	2021	ČSÚ 2023a
Vysokoškolské vzdělání	0,0 %	47,7 %	13,4 %	6,0 %	2021	ČSÚ 2023a
Velikost obce	120,4 %	511,7 %	270,9 %	54,7 %	2021	ČSÚ 2023a
Nezaměstnanost	0,0 %	20,3 %	3,3 %	1,8 %	2017; 2021	MPSV 2023
Demografický vývoj	-57,3 %	1 805,2 %	16,6 %	48,2 %	2021	ČSÚ 2023a
Cizinci	2,6 %	0,0 %	40,3 %	3,3 %	2017; 2021	MVCR 2023
Osoby na byt	154,0 %	365,0 %	254,6 %	24,8 %	2021	ČSÚ 2023a
Rozvody	0,0 %	29,3 %	9,8 %	2,9 %	2021	ČSÚ 2023a
Rodáci	7,9 %	79,1 %	45,5 %	9,0 %	2021	ČSÚ 2023a
Volební účast	26,5 %	100,0 %	68,4 %	7,5 %	2017; 2021	ČSÚ 2023b
Spolky	0,0 %	260,6 %	137,8 %	40,0 %	2019	Kdejedobře 2023
Výdaje na kulturu a sport	-35,9 %	460,2 %	296,6 %	58,4 %	2015-2021	Monitor 2023
Religiozita	0,0 %	45,7 %	9,4 %	3,7 %	2021	ČSÚ 2023a

Poznámka: V případě proměnných, které jsou dostupné v odlišné podobě k oběma analyzovaným volbám, jsou v tabulce prezentovány údaje o podobě dat k roku 2021. Data se v takových případech příliš nelišila. Překvapivé mohou být hodnoty u parametru *Demografický vývoj*, kde je maximální změna 1805 %. Jedná se o obec Nupaky u Prahy, počet obyvatel zde vzrostl z 96 v roce 2001 na 1829 v roce 2021. Celkem je obcí kde se populace zvýšila na více jak dvojnásobek 170. Extrémní případy, jako zmíněné Nupaky, vedou i k poměrně vysoké průměrné demografické změně 16,6 %. Vzhledem k standardizaci proměnných před výpočtem statistických modelů to však výsledky analýz nijak neovlivňuje.

Tabulka 5: Parametry proměnných využitých v analýze shlukování podpory politických stran

	Maximum	Průměr	Směrodatná odchylka
Volební podpora SPD 2021	44,0 %	10,1 %	4,6 %
Volební podpora SPD 2017	43,8 %	11,0 %	4,6 %
Volební podpora ANO 2021	64,9 %	28,4 %	8,4 %
Volební podpora ANO 2017	100,0 %	30,4 %	7,8 %
Volební podpora ČSSD 2021	36,4 %	4,9 %	2,7 %
Volební podpora ČSSD 2017	73,9 %	7,5 %	3,6 %
Volební podpora KSČM 2021	35,3 %	4,1 %	2,7 %
Volební podpora KSČM 2017	66,7 %	8,7 %	4,7 %
Volební podpora SPOLU 2021	65,7 %	26,0 %	9,1 %
Volební podpora ODS 2017	44,4 %	10,4 %	5,1 %
Volební podpora Piráti a Starostové 2021	53,3 %	14,6 %	6,0 %
Volební podpora Piráti 2017	43,3 %	10,1 %	4,4 %
Volební podpora KDÚ-ČSL 2017	58,9 %	6,0 %	5,5 %
Volební podpora Starostové a nezávislí 2017	42,9 %	5,4 %	4,2 %
Volební podpora TOP 09 2017	30,0 %	4,5 %	3,8 %

Poznámka: Zdrojem dat byl v případě každé strany web Volby.cz (ČSÚ 2023b). Minimální hodnota podpory na úrovni volebních okrsků je v případě každé strany 0 %.

7.4 Problematika analýzy areálových dat

V sociálněvědním kvantitativním výzkumu se běžně využívá individuálních či agregovaných dat. Individuální data, na rozdíl od těch agregovaných, mají výhodu v tom, že se vztahují přímo ke konkrétním jedincům, nejsou tedy nikterak generalizované pro celou prostorovou jednotku, a v interpretaci výsledků tak nehrozí například ekologická chyba. Jejich klíčovým problémem je obtížnost sběru, z něhož vychází relativně málo početné vzorky. To je limitací především v geografickém výzkumu. Pro analýzu alespoň jednotlivých českých krajů odděleně bychom potřebovali hned několik tisíc respondentů. I takové průzkumy nalezneme, nicméně pokud studujeme relativně malou skupinu jedinců, jakými jsou voliči populistické radikální pravice, pak jsou průzkumy veřejného mínění de facto nepoužitelné. V českých průzkumech bývá v lepším případě pouze 10 % voličů populistické radikální pravice. I ke globální analýze na úrovni celého Česka bychom potřebovali vyšší tisíce respondentů a o geografické analýze si lze nechat pouze zdát. Nezbyvá tedy než se obrátit k agregovaným datům.

Jedná se o data, která jsou místo vztahena na individuální osobu, vztahena na nějakou vyšší úroveň, typicky prostorovou jednotku, jakou může být obec, okres či stát. Jednotkami analýzy tak nejsou jedinci, nýbrž prostorové jednotky. Analýza agregovaných dat s sebou přináší zvýšení rizik různých chyb. Typicky ekologické chyby, kdy na základě agregovaných dat usuzujeme o jednotlivcích. Případně chyby MAUP, kdy jsou výsledky analýzy závislé na způsobu vymezení prostorových jednotek a v případě změny tohoto vymezení (ať už změny měřítka či pouze podoby/polohy jednotek) se změní i výsledky analýzy (Fotheringham, Sachdeva 2022). Administrativní vymezení např. obcí Česka nelze v geografické analýze vnímat jako absolutně dané, nýbrž jako pouze jednu z velkého množství potenciálních realizací rozčlenění teritoria, což pochopitelně ovlivňuje dosažené výsledky. Riziku ekologické chyby se lze vyvarovat opatrnou interpretací výsledků. Riziku MAUP tím, že analýzu provedeme kontrafaktuálně na různých způsobech vymezení. Zároveň však platí, že s větším počtem jednotek, se kterými pracujeme, se riziko těchto chyb snižuje a určité typy analýz jsou vůči zmíněným chybám více rezistentní (Spurná 2006).

Cílem této práce je zkoumat vysvětlení podpory pro stranu SPD. Tento cíl navádí k využití regresní analýzy. Takový postup je možný, typicky se využívá tzv. metoda nejmenších čtverců neboli OLS (*ordinary least squares*), tedy globální regresní model a jako statistické jednotky v této analýze lze využít areálová data obcí. Tento přístup je v práci využit, nicméně jeho problémem je skutečnost, že metoda předpokládá homogenitu

analyzovaných procesů v prostoru. Je ale samozřejmé, že ne všechny procesy fungují na celém území analyzovaného teritoria stejně (Fotheringham a kol. 2017; Li, Fotheringham 2022). O jak rozsáhlý problém se jedná, nám může prozradit analýza reziduí modelu OLS. Pokud se rezidua shlukují (což je mnohdy hned jasné z jejich prosté vizualizace, jindy si lze vypomoci lokální autokorelací), pak zřejmě dochází k lokálním variacím v naměřeném vztahu mezi závislou a nezávisle proměnnými. Nazýváme to prostorovou nestacionaritou. Buď může být v některých lokalitách efekt procesu nulový, nebo dokonce opačný, než jaký naměřil globální model. V tomto druhém případě mluvíme o tzv. Simpsonově paradoxu (Fotheringham, Sachdeva 2022). Dochází k tomu z důvodu, že globální model jaksi „zprůměruje“ tyto lokální odchylky do jednoho čísla. Pokud nás zajímají geografické aspekty nějakého jevu – v případě této práce volební podpora pro populistickou radikální pravici – pak nezbývá než využít pokročilejší metodu, která je schopna pojmut i prostorovou heterogenitu jevů. To nabízí metoda geograficky vážené regrese (viz kapitola 7.7). Mapy shlukování reziduí modelů lineární regrese (OLS) a modelů víceúrovňové geograficky vážené regrese (MGWR) jsou prezentovány na Obrázcích S2 a S3 v přílohách. Významné shlukování reziduí v případě modelu OLS potvrzuje vhodnost využití geograficky vážené regrese jako alternativy standardního regresního modelu.

7.5 Prostorová autokorelace

Mimo samotnou analýzu faktorů podpory pro populistickou radikální pravici v práci dochází i k deskripci geografie této podpory a porovnání intenzity jejího shlukování s ostatními českými politickými stranami. Jednou ze základních exploračních metod v geografických analýzách je měření shlukování, nebo konkrétněji prostorové autokorelace, a právě to bude k tomuto cíli využito. Prostorová autokorelace je „závislost výskytu určitého jevu v prostoru na výskytu tohoto jevu v blízkém okolí“ (Spurná 2008a, s. 768) nebo jednodušeji jako „korelace jednoho jevu se sebou samým v prostoru“ (Spurná 2008a, s. 770). Provedení této analýzy je vhodné nejen pro měření zmíněného shlukování, ale i pro rozhodnutí o dalším postupu analýzy daných dat. Například klasický lineární regresní model založený na metodě nejmenších čtverců předpokládá vzájemnou nezávislost vstupních dat, a tudíž absenci autokorelace. Prokázání prostorové autokorelace je tak znakem nevhodnosti využití této metody (Spurná 2008a), resp. nutnosti jejího doplnění prostorově sensitivní metodou. Na druhou stranu také platí, že „téměř všechna prostorová data přitom vykazují nějakou formu pozitivní prostorové autokorelace“ (Fotheringham a kol. 2002, cit. v Spurná 2008a, s. 771).

Prostorová autokorelace má svou globální i lokální podobu. Globální jednočíselné vyjádření ve formě Moranova I (Cliff, Ord 1981) je vhodné pro porovnání shlukování různých jevů či sledování změn tohoto shlukování v čase. Moranovo I nabývá hodnot mezi -1 a 1, pozitivní hodnoty značí shlukování podobných hodnot v prostoru (ať už vysokých či nízkých), negativní značí shlukování vysokých a nízkých hodnot k sobě. Hodnoty v okolí nuly ukazují na neexistující systematické shlukování jakéhokoli typu. Lokální vyjádření prostorové autokorelace, tzv. LISA (lokální indikátory prostorové autokorelace) (Anselin 1995), je vhodné pro detailní deskripci charakteru shlukování v prostoru. Tento postup dokáže odhalit, v jakých konkrétních místech se shlukují pozitivní hodnoty, v jakých negativní a v jakých k žádnému shlukování nedochází. Výsledky prostorové autokorelace (globální i lokální podoby) závisí na zvoleném vážícím schématu, pomocí něhož definujeme, které jednotky budou chápány jako „blízké“ či „sousední“. Do autokorelace mohou vstupovat například pouze skutečně sousední jednotky (tzv. „případ královna“ nebo „věž“), jednotky do určité (výzkumníkem určené) vzdálenosti, či fixní počet nejbližších jednotek.

Shlukování podpory pro stranu SPD je již poměrně prozkoumaný fenomén (viz Maškarinec 2019; Kevický 2022; Suchánek, Hasman 2023). Negativní shluky podpory se vyskytují ve středních Čechách a na Vysočině. Pozitivní shluky zas ve velké části Moravy a částečně v severozápadních Čechách v oblasti bývalých Sudet (pro podrobnější popis viz kapitola 5.3). Prostorová autokorelace má i svou dvourozměrnou alternativu, kde není měřena korelace jevu se sebou samým v prostoru, ale korelace dvou jevů v (časoprostoru). Na příkladu SPD ji využívá Kevický (2022) v podobě časoprostorové autokorelace. Ukazuje na autokorelaci vysoké podpory pro SPD se stranou Úsvit přímé demokracie na Moravě mezi různými volbami, a naopak shlukování podpory SPD a Dělnické strany v severozápadních Čechách. Více ke geografii podpory pro SPD viz kapitola 5.3.

Přes výše popsané příspěvky do poznatků o shlukování podpory pro SPD lze identifikovat i určité mezery v poznání. Předně zatím nebylo prezentováno vhodné porovnání intenzity shlukování strany SPD s jinými českými stranami. Teze o výrazné geografické variabilitě podpory populistických radikálních stran je přitom poměrně častá, a je tak relevantní ověřit její platnost v případě SPD. Prostorová autokorelace byla dále povětšinou provedena na úrovni obcí. Data ovšem máme dostupná i za volební okrsky. Ty jsou si zároveň populačně i areálově více podobné než úroveň obcí (viz Tabulky 2 a 3). Tato vzájemná podobnost je vhodná a nahrává využití právě úrovně volebních okrsků pro tuto analýzu.

7.5.1 Nastavení modelu prostorové autokorelace

Prostorová autokorelace byla vypočtena v softwaru ArcGIS Pro. Použitá data byla získána z webu Volby.cz (ČSÚ 2023b). Stejně jako v ostatních částech této práce, i v této jsou analyzovány dvoje poslední volby do poslanecké sněmovny, jež proběhly v roce 2017 a 2021. Vážícím schématem byla zvolena inverzní vzdálenost s euklidovskou vzdálenostní metrikou. Při tomto postupu metoda sama zvolí ideální pásmo analýzy. Jednotky, které do ní spadají, budou vstupovat do analýzy a jejich váha bude s větší vzdáleností od analyzované jednotky klesat. Na úrovni volebních okrsků metoda zvolila pásmo 7997 metrů. Pro kontrolu stability těchto výsledků a zvoleného vážícího schématu byla analýza prostorové autokorelace provedena i pomocí alternativního vážícího schématu „královna“ prvního řádu, kdy do analýzy vstupují všechny jednotky, které mají alespoň jeden společný bod s analyzovanou jednotkou (tj. sousední jednotky); všechny pak vstupují se stejnou vahou. Je nutné podotknout, že postup inverzní vzdálenosti pracuje i s hladinou významnosti, která byla v této práci zvolena 5 %.

Zatímco globální prostorová autokorelace byla provedena pro všechny parlamentní strany (strany s volební podporou alespoň 5 %) a umožňuje určení relativní intenzity shlukování podpory pro SPD ve srovnání s ostatními stranami, lokální prostorová autokorelace byla zhotovena pouze pro SPD, strany která je v centru zájmu této práce.

7.6 Mnohonásobná lineární regrese

Lineární regresní analýza je jednou z nejvyžívanějších metod statistické analýzy v sociálněvědním výzkumu. V této práci byla využita konkrétně metoda nejmenších čtverců (OLS), a to jako referenční model s kterým jsou porovnávány pokročilejší modely geograficky vážené regrese. Při vzájemném porovnání dojde ke zhodnocení kvality a explanační schopnosti těchto modelů a vhodnosti jejich využití. Později v práci jsou pak lineární regrese využity i pro porovnání výsledných shluků shlukové analýzy.

Lineární regresní analýza zkoumá vztah mezi jednou závislou proměnnou a jednou nebo více nezávisle proměnnými. Na rozdíl od korelační analýzy však dokáže změřit i směr a sílu závislosti jakou má nezávisle proměnná x ve vztahu k závisle proměnné y (Rabušic a kol. 2019). Její vzorec lze zapsat následovně:

$$Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + \dots + b_nX_n$$

„*Y je závisle proměnná, jejíž hodnoty se snažíme predikovat, b_0 je konstanta, hodnoty b_1 , b_2 , b_3 jsou regresní koeficienty ... a X_1 , X_2 , X_3 jsou hodnoty nezávisle proměnných*“ (Rabušic a kol. 2019, s. 375).

Předpokladem lineární regrese je otestování potencionální multikolinearity (souvislosti nezávisle proměnných). K tomu došlo v prostředí softwaru SPSS 28. Hodnota VIF (*variance inflation factor*) byla nejvyšší v případě proměnné *osoby na byt* s hodnotou 2,30. U této proměnné byla zároveň nejnižší hodnota tolerance, a sice 0,44. V matici vzájemných korelací mezi proměnnými byla odhalena nejsilnější korelace -0,62 (Pearsonova korelačního koeficientu) mezi proměnnými *rozvody* a *osoby na byt*. Všechny tyto hodnoty spadají do mezí tolerance (Rabušic a kol. 2019) a z důvodu multikolinearity tak žádná z proměnných nebyla z analýzy vyřazena.

7.7 GWR a MGWR

Klíčovou metodou této práce je geograficky vážená regrese. Jak již bylo popsáno výše, jedná se o metodu analýzy areálových dat, nicméně na rozdíl od klasické regresní analýzy tato metoda nepočítá s jedním globálním, nýbrž s mnoha lokálními regresními modely. V praxi je regresní model vypočítán pro každou prostorovou jednotku. K výpočtu se přidává i určitý počet okolních jednotek s tím, že spolu se zvyšující se vzdáleností klesá váha, s jakou jednotky do analýzy vstupují (Spurná 2008b). Tento přístup vychází z Toblerova prvního zákona geografie: „*vše souvisí se vším, ale blízké věci spolu souvisejí více než ty vzdálené*“ (Tobler 1970, cit. v Fotheringham a kol. 2017, s. 1248). Počet okolních jednotek, které vstupují do analýzy, nazýváme *bandwidth*. Určen může být manuálně či automaticky, kdy jsou vyzkoušeny iterace s různými hodnotami *bandwidth*, dokud není dosaženo co nejvyšší kvality modelu (resp. nejnižšího AIC (Akaikeho informačního kritéria)). I geograficky vážená regrese (GWR) má však jeden nedostatek, a sice předpoklad, že všechny procesy fungují na stejné měřítkové úrovni. Pro každou nezávisle proměnnou v analýze je totiž využitý stejný *bandwidth*. Je ale zřejmé, že některé procesy mohou fungovat na lokální, zatímco jiné na regionální či globální úrovni. Tento problém řeší inovace GWR na MGWR, tedy víceúrovňovou geograficky váženou regresi, s kterou přichází Stewart Fotheringham a kol. (2017), autor i původní podoby geograficky vážené regrese (Fotheringham a kol. 2002). Tato metoda jednoduše vypočítá pro každou nezávisle proměnnou individuální *bandwidth*. Již samotné hodnoty *bandwidth* jsou tak zajímavými ukazateli, neboť vypovídají o měřítku, na kterém daná proměnná funguje. Hlavním problémem MGWR je výpočetní

náročnost a nižší kontrolovatelnost nad modelem (hodnoty *bandwidth* výrazně determinují výsledek analýzy, nicméně nemáme žádnou kontrolu nad jejich určením).

7.7.1 Nastavení modelu GWR a MGWR

Pro analýzu byl využit software MGWR 2.2 (Oshan a kol. 2019), vyvinutý přímo autorem využitých metody a preferovaný většinou výzkumníků. Veškeré proměnné jsou standardizovány na průměr 0 a směrodatnou odchylku 1. To umožňuje komparaci jednotlivých koeficientů. Standardizaci doporučuje i autor metody Fotheringham a kol. (2017). Avšak tato standardizace ztěžuje interpretaci. Výsledné koeficienty se neinterpretují tak jako v klasické regresní analýze, tedy že hodnoty koeficientů nám udávají, o kolik se zvýší x , když y se zvýší o 1. Geograficky vážená regrese by však měla mít spíše explorační charakter (Spurná 2008b), a tak je pro nás důležitější správné porovnání proměnných spíše než jejich jednotlivá interpretace.

Dále máme možnost využít buď fixní nebo adaptivní prostorové jádro. V práci byla zvolena metoda adaptivního jádra (*number of neighbours*), při níž je pro výpočet každé lokální regrese použit stejný počet sousedů. Šíře pásma sousedů se tedy mění spolu s hustotou okolních prostorových jednotek. V případě fixního jádra zůstává pásmo stejné bez ohledu na hustotu výskytu prostorových jednotek v okolí, a jednotlivé lokální regrese tak mohou být počítány s výrazně odlišným počtem sousedů (např. v urbanizovaných vs. horských oblastech, kde jsou počet jednotek a jejich průměrná velikost značně odlišné). Z toho důvodu je metoda adaptivního jádra vhodnější (Spurná 2008b) i více využívaná (volí ji např.: Lepič 2017; Fotheringham a kol. 2017, Fotheringham, Sachdeva 2022; Suchánek, Hasman 2022). Pro kontrolu byl však přesto vytvořen i model s fixním jádrem (viz Tabulka S16 v přílohách). Jeho výsledky se výrazně nelišily od zde prezentovaného modelu.

Provedena je jak metoda GWR, tak MGWR a obě pro volby 2017 a 2021. Využití většího množství modelů umožňuje určit stabilitu pozorovaných zjištění. V tomto ohledu jsou relevantní i další modely prezentované v přílohách této práce. Jedná se o modely při využití postupu „stepwise“ (Tabulky S6 a S7) a modely při sloučení některých proměnných do faktorů na základě výsledků faktorové analýzy (Tabulky S4 a S5). Modely jsou dále v analýze porovnány i s výsledky mnohonásobné lineární regrese.

7.8 Shluková analýza

Pro snazší interpretaci výsledků geograficky vážené regrese a pro vytvoření jednotné typologie teritoria dle faktorů podpory pro populistickou radikální pravici byla využita metoda shlukové analýzy (viz např. Rabušic a kol. 2019).

Tato metoda seskupuje statistické jednotky podle jejich podobnosti. Konkrétně byla využita metoda K-means. Při tomto postupu dojde k vytvoření předem určeného počtu skupin, které jsou vnitřně co nejvíce homogenní, a naopak co nejvíce heterogenní mezi sebou. Právě toto jsou i principy regionalizace v geografii při tvorbě homogenních regionů, byť výsledkem shlukové analýzy nemusí být a priori prostorově kompaktní regiony. Shluková analýza může být přesto vhodná k typologizaci teritoria.

Konkrétním vstupem do shlukové analýzy v této práci jsou lokální koeficienty (víceúrovňové) geograficky vážené regrese, které jsou lokálním vyjádřením efektu dané proměnné na závisle proměnnou, tj. podporu pro SPD. Shluková analýza tedy rozdělí obce Česka na skupiny podle jejich odlišností ve faktorech podpory pro radikální pravici. Jinými slovy, geograficky vážená regrese odhalí geografickou variabilitu v efektu vysvětlujících faktorů a shluková analýza na základě těchto informací delimituje typy území dle odlišného vysvětlení podpory SPD. Vzhledem ke specifickým geograficky vážené regrese jsou tyto typy teritoria relativně prostorově kompaktní, výsledkem je tudíž regionalizace českého území dle vysvětlení podpory pro SPD.

Tento postup je poměrně neortodoxní. Autor práce si není vědom toho, zda již byla někdy dříve geograficky vážená regrese a shluková analýza zkombinována. Minimálně jako explorační a interpretační nástroj zjednodušující výsledky geograficky vážené regrese do jedné mapy lze tento postup ale jistě využít. Nicméně je zřejmé, že při tomto přístupu dochází ke ztrátě části informace a jako hlavní výsledek této práce je tak třeba stále vnímat jednotlivé globální statistické modely a jednotlivé mapy lokálních koeficientů. Shluková analýza je jen dalším nástrojem pro interpretaci výsledků. Její využití v této práci ale může být i impulzem pro následovnou metodologickou diskusi nad potenciálem kombinace metod shlukové analýzy a geograficky vážené regrese a obecně regionalizace vysvětlení podpory pro populistické radikálně pravicové strany.

7.8.1 Nastavení shlukové analýzy

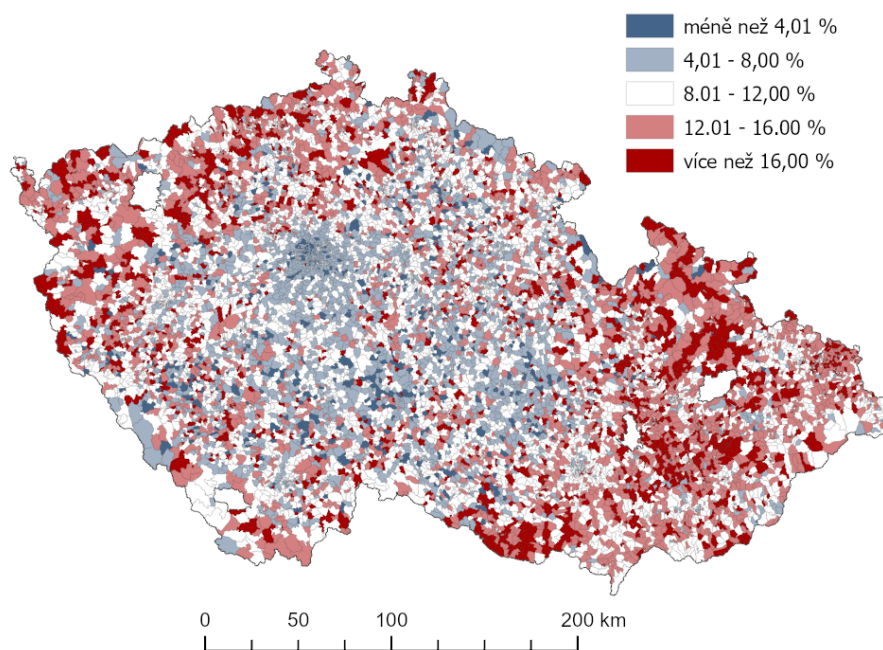
Shluková analýza byla provedena v softwaru SPSS 28. Došlo k vytvoření většího množství shluků a porovnání jejich interpretačních možností. Konkrétně byla provedena pro obě zkoumaná období voleb – jak pro výsledky GWR, tak MGWR a jak při začlenění pouze signifikantních koeficientů, tak i včetně nesignifikantních. Začlenění pouze signifikantních lokálních koeficientů geograficky vážené regrese může být zkreslující vyjádření. Není možné nesignifikantní výsledky zcela ze shlukové analýzy vyřadit, tyto hodnoty tak byly pouze nahrazeny hodnotou 0. To rozhodně není ideální postup a dochází k určitému zkreslení, právě proto byly využity oba postupy a výsledky porovnávány.

8 Výsledky analýzy shlukování podpory SPD

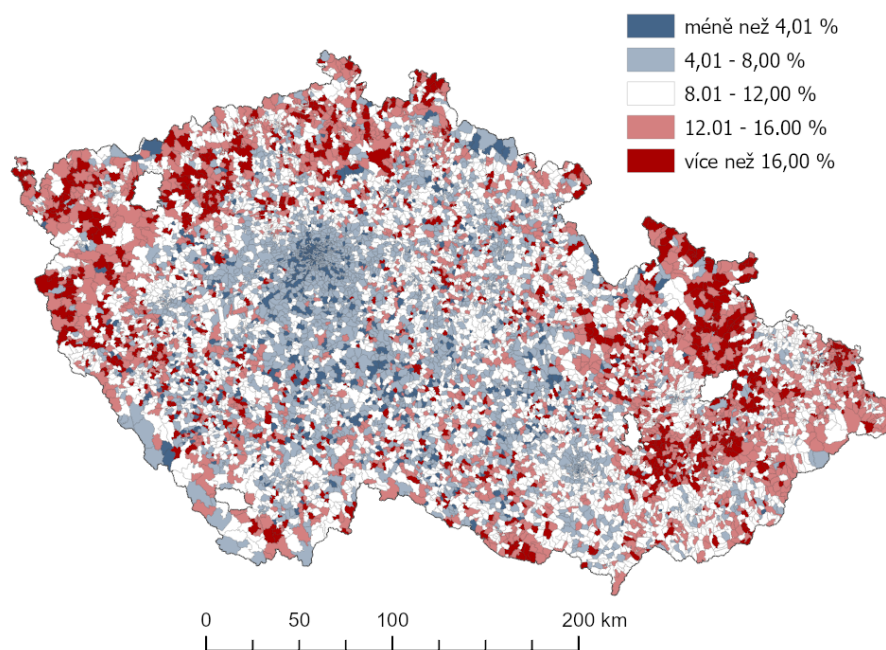
8.1 Deskriptivní analýza geografie volební podpory SPD

Na Obrázcích 2 a 3 na následující straně lze sledovat prosté znázornění volební podpory pro SPD ve sněmovních volbách 2017 a 2021 na úrovni volebních okrsků. Z map je patrné prostorové shlukování hodnot vysoké a nízké podpory pro analyzovanou stranu. Vysoká podpora pro SPD je především v oblasti Moravy a severozápadních Čech. Na velké části území zde podpora přesahuje 12 %, či dokonce 16 % (pro srovnání: v celém Česku to bylo 10,6 % ve volbách roku 2017 a 9,6 % roku 2021). Nízká podpora je pak především v okolí Prahy. Zde ve většině volebních okrsků klesá pod 8 %. Tyto prostorové vzorce zůstávají relativně shodné v obou volbách, nicméně ve volbách 2021 dochází k určitému oslabení podpory pro SPD v některých částech Moravy, především v okolí Brna. Při takto prosté deskripci map je vhodné brát v potaz i odlišnou populační velikost pozorovaných prostorových jednotek, která může vést k vizuálnímu zkreslení. Na Obrázku 4 je tak prezentována tzv. anamorfovaná podoba mapy volebních okrsků. Prostorová velikost okrsků je zde determinována právě jejich populační velikostí (resp. počtem oprávněných voličů v okrsku). Z této mapy je shlukování podobných hodnot opět zřejmé. Zároveň lze v mapě snáze identifikovat jednotlivá populačně velká města, jejichž okrsky se oproti standardní mapě nejvýrazněji prostorově zvětšily. V městských okrscích je podpora SPD obecně nízká, a anamorfovaná mapa tak ukazuje, že volební podpora pro SPD je spíše fenoménem populačně menších obcí, a to primárně v příhraničních oblastech, v menší míře i na vnitřní periférii jednotlivých krajů. Zároveň jasně demonstruje, že klíčovým jádrem podpory této strany je východní část Moravy, kde je relativně vysoká i v populačně větších okrscích. Naopak na území Čech se vyšší podpora (mimo Ústecko) vyskytuje pouze v populačně malých jednotkách, které jsou na mapě sotva zaznamenatelné. Obrázek 5 prezentuje změnu v podpoře SPD mezi dvěma analyzovanými volbami. Opět je využita anamorfovaná mapa. Podpora pro SPD klesla mezi volbami o jeden procentní bod. Zvláště na Moravě byl tento propad výraznější a na velké části území zde podpora SPD klesla o více než 2,5 procentních bodů. Naopak nárůst podpory strana SPD zaznamenala pouze v populačně menších obcích na příhraničních a vnitřních perifériích.

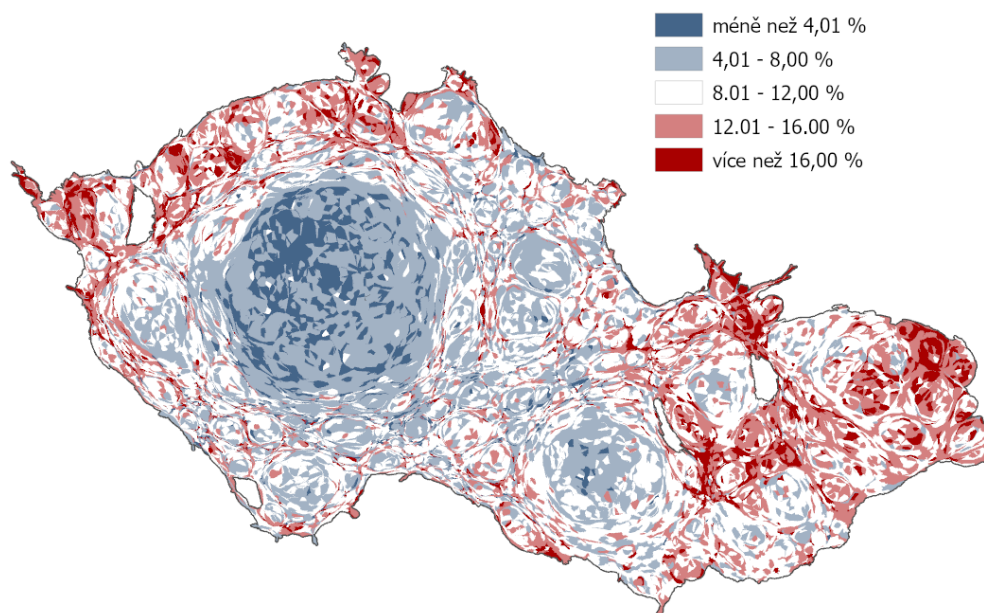
Obrázek 2: Mapa volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2017

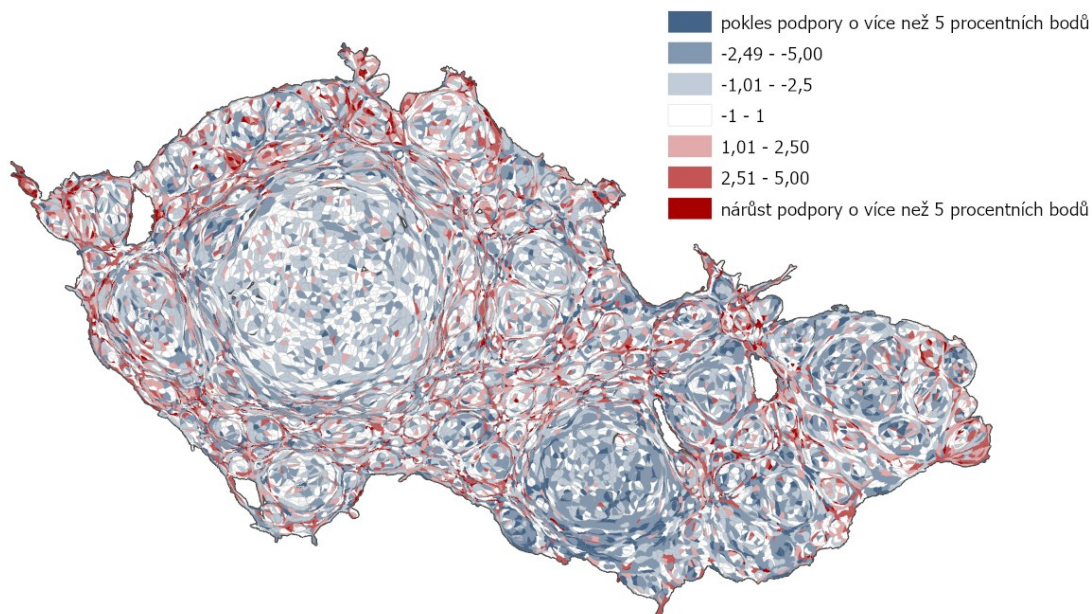
Obrázek 3: Mapa volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2021

Obrázek 4: Anamorfovaná mapa volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2021

Obrázek 5: Anamorfovaná mapa změny volební podpory SPD mezi sněmovními volbami 2017 a 2021

Poznámka: Klíčem anamorfózy je počet oprávněných voličů ve volebním okrsku

8.2 Výsledky analýzy prostorové autokorelace

Výsledky globální prostorové autokorelace pomocí vážících schémat inverzní vzdálenost (7997 m) a královna, jsou prezentovány v Tabulce 6. Tyto výsledky odhalují relativní intenzitu shlukování podpory pro SPD ve srovnání s ostatními politickými stranami v Česku, čímž odpovídají na první výzkumnou otázku této práce.

Ačkoli na základě výsledků můžeme potvrdit, že oblasti vysoké a nízké podpory SPD se signifikantně shlukují, tak v porovnání s ostatními českými stranami je toto shlukování spíše nižší. Nižší míry shlukování než SPD (hodnoty Moranova I 0,22 ve volbách roku 2017 a 0,29 v roce 2021) dosahuje pouze strana ČSSD a ve volbách roku 2021 i KSČM. Naopak nejvýrazněji se podpora shlukuje v případě stran, které tvoří koalici SPOLU a Piráti a Starostové, a to v obou sledovaných volbách (intenzita jejich shlukování se pohybuje kolem 0,5 Moranova I). Do značné míry toto porovnání odpovídá staršímu srovnání (viz Kostecký a kol. 2014), klíčovým rozdílem je právě nízké shlukování SPD v porovnání se starší radikálně pravicovou stranou SPR-RSČ. Nízké shlukování podpory strany SPD jde tedy proti předpokladům vyšší geografické variability a shlukování stran populistické radikální pravice, založených jak na tomto starším pozorování, tak na základě častých tezí zahraničních autorů (např. Fitzgerald 2018; Arzheimer, Bernemann 2023). Dle Kevického (2022) je geografie podpory stran populistické radikální pravice závislá na tom, jaká témata strany akcentují. Je tedy možné, že SPD pracuje s tématy, která nejsou tak regionálně zaměřená jako v případě některých jiných radikálně pravicových stran (například zmíněné SPR-RSČ, ale i stran, z nichž vychází teze zahraničních autorů).

Zajímavé je i porovnání shlukování stran v čase. Vidíme, že u většiny stran došlo ke zvýšení intenzity shlukování mezi analyzovanými volbami. Vzhledem k prezentaci pouhých dvou voleb však tento jev nelze označit za dlouhodobý trend podobný nárůstu afektivní polarizace sledované v zahraničí (viz např.: Iyengar a kol. 2019) (respektive jejímu prostorovému vyjádření (viz Johnston a kol. 2016)).

Za zmínku stojí i porovnání výsledků při využití postupu vážícího schématu inverzní vzdálenosti a schématu královna. Můžeme sice pozorovat určité rozdíly, jejich interpretace nicméně není cílem této práce. Klíčové je s ohledem na cíl porovnat shodnost výsledků a nikoli důvody odlišnosti. Přes určité rozdíly lze tak označit výsledky za stabilní, nezávisle na zvoleném vážícím schématu.

Tabulka 6: Výsledky globální prostorové autokorelace: Moranovo I kritérium

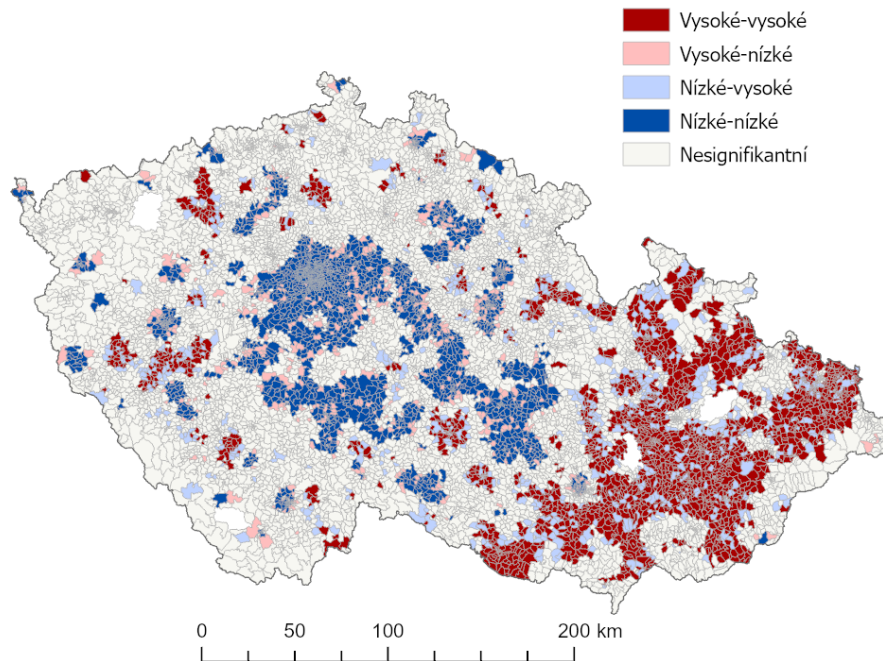
Inverzní vzdálenosti	2017	2021	Královna	2017	2021
SPD	0,22	0,29	SPD	0,26	0,32
ANO	0,23	0,31	ANO	0,30	0,36
ČSSD	0,20	0,22	ČSSD	0,22	0,24
KSČM	0,27	0,21	KSČM	0,31	0,24
ODS/SPOLU	0,38	0,50	ODS/SPOLU	0,45	0,57
Piráti/Piráti a Starostové	0,48	0,51	Piráti/Piráti a Starostové	0,50	0,56
TOP09	0,60		TOP09	0,66	
Starostové a nezávislí	0,48		Starostové a nezávislí	0,54	
KDU-ČSL	0,48		KDU-ČSL	0,55	

Poznámka: Hodnoty Moranova I dosahují hodnot mezi -1 a 1. Pozitivní hodnoty značí shlukování podobných hodnot v prostoru (ať už vysokých či nízkých), negativní značí shlukování vysokých a nízkých hodnot k sobě.

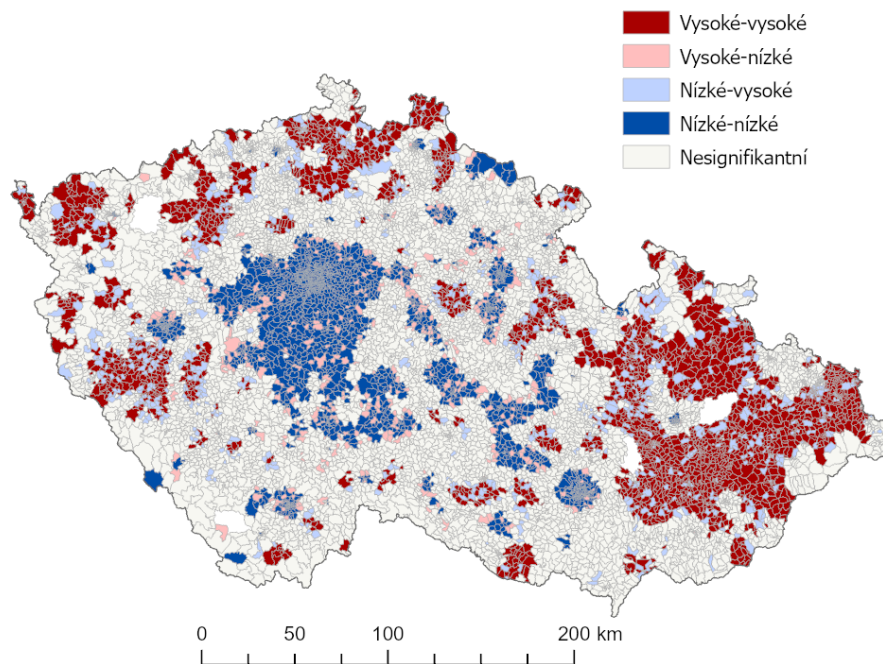
Výsledky lokální prostorové autokorelace jsou prezentovány na Obrázcích 6 a 7. Vzorce shlukování korespondují s dřívějšími pozorováními (např. Suchánek, Hasman 2022). Provedení této analýzy na měřítkové úrovni volebních okrsků namísto obcí, tak nevedlo k odlišným výsledkům. Hlavní shluk vysoké podpory je v obou volbách v oblasti Moravy, ačkoli v případě voleb 2021 již ustupuje, a naopak se objevují shluky podpory v severozápadních Čechách. Shluky nízké podpory ovšem také nejsou beze změny, byť obecně se stále drží v okolí Prahy, Středočeského kraje a částí Vysočiny. Tyto výsledky jsou podstatné i pro snahy typologizovat české území dle podpory pro SPD. Rozdělují teritorium dle intenzity podpory pro analyzovanou stranu a při porovnání změn v čase měří i stabilitu této podpory. Výsledky lokální prostorové autokorelace jsou tak velice relevantní jako prostředek srovnání s pozdější regionalizací území dle faktorů podpory pro SPD (viz kapitola 10). Na Obrázku S1 v přílohách je prezentováno převedení výsledků lokální

prostorové autokorelace podpory SPD ve sněmovních volbách 2021 do anamorfované mapy. Tato mapa především zdůrazňuje shlukování nízké podpory v okolí velkých měst.

Obrázek 6: Mapa shluků vysoké a nízké volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2017

Obrázek 7: Mapa shluků vysoké a nízké volební podpory SPD ve sněmovních volbách 2021

9 Analýza faktorů podpory SPD

9.1 Interpretace globálních modelů

Výsledné modely víceúrovňové geograficky vážené regrese a mnohonásobné lineární regrese jako modelu pro porovnání jsou prezentovány v Tabulkách 7 až 10. Výsledky klasické podoby geografické vážené regrese lze nalézt v Tabulkách S1 a S2 v přílohách. Její výsledky jsou víceméně shodné s výsledky víceúrovňové varianty, a pro přehlednost jsou zde proto prezentovány pouze výsledky pokročilejšího a statisticky kvalitnějšího modelu MGWR.

Již porovnání kvality jednotlivých modelů pomocí Akaikeho kritéria AICc a adjustovaného R^2 ukazuje na vhodnost využití modelu MGWR. Modely lineární regrese vysvětlují jen 13,5 % variability závisle proměnné pro rok 2017 a 20 % pro rok 2021. V modelech geograficky vážené regrese tato čísla stoupají na 32,9 % v případě roku 2017 a 38,9 % v roce 2021. Modely MGWR pak vychází také statisticky kvalitněji než modely GWR (viz Tabulky S1 a S2 v přílohách), ale rozdíl ve vysvětlené variabilitě už není zdaleka tak markantní.

Tabulka 7: Výsledky modelu OLS podpory SPD – sněmovní volby 2021

Rok	2021	AICc	16718
Model	OLS	Adj. R2	0,2
		koeficient	p-hodnota
Ekonomické a kulturní rozhořčení	Intercept	0,000	1,000
	Věk	-0,171	< 0,001
	Vysokoškolské vzdělání	-0,271	< 0,001
	Velikost obce	-0,004	0,773
	Nezaměstnanost	0,063	< 0,001
	Demografický vývoj	-0,035	0,022
	Cizinci	-0,082	< 0,001
Anomie	Osoby na byt	-0,016	0,347
	Rozvody	0,074	< 0,001
	Rodáci	-0,034	0,029
	Volební účast	-0,161	< 0,001
	Spolky	-0,060	< 0,001
	Výdaje na kulturu a sport	0,013	0,288
	Religiozita	0,056	< 0,001

Nejsilnějšími faktory podpory SPD jsou v modelu OLS pro sněmovní volby 2021 (Tabulka 7) proměnné *vzdělání*, *věk*, *volební účast*, *cizinci* a *rozvody* v tomto pořadí. Efekt ostatních proměnných je spíše slabý či nesignifikantní. Významnější jsou tedy proměnné měřící tradiční vysvětlení podpory stran populistické radikální pravice. Ani proměnné měřící anomii však nejsou nevýznamné.

Zcela nesilnějším faktorem podpory pro SPD v modelu OLS je proměnná *vzdělání* se silou efektu -0,271. Vztah je negativní a s vyšším podílem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel v obci tak v průměru klesá podpora pro SPD²². Poměrně silný a stabilní efekt ve všech modelech má i proměnná *věk*, její efekt je oproti *vzdělání* téměř poloviční, konkrétně -0,171 v modelu OLS. Směr efektu *věku* je oproti očekávání opačný. Závislost je negativní, s vyšším podílem obyvatel starších 64 let podpora pro SPD klesá. Mezi proměnnými měřícími anomii má v modelu OLS s hodnotou -0,161 nejvýraznější efekt proměnná *volební účast*, s vyšší volební účastí je tedy asociována nižší podpora SPD. Poměrně významný je i efekt proměnné *rozvody* se silou 0,074. V oblastech s vyšším podílem rozvedených obyvatel je podpora pro SPD vyšší. Obecně jdou směry efektů prediktorů anomie podle očekávání. Výjimkou jsou proměnné *rodáci*, kde je sice velice slabý, nicméně negativní efekt na podporu SPD a *religiozita* s překvapivě pozitivním efektem. Proměnné *výdaje na kulturu a sport*, *osoby na byt* a *velikost obce* jsou nesignifikantní. Proměnné *demografický vývoj* a *cizinci* mají negativní efekt na podporu SPD. V případě cizinců jde tento výsledek proti očekávání. Dle očekávání pozitivní efekt na podporu SPD má proměnná *nezaměstnanost*.

V porovnání modelu OLS s modelem MGWR pro sněmovní volby roku 2021 se ztrácí a v jiných případech naopak projevuje efekt některých proměnných. Při interpretaci tohoto modelu je třeba nesledovat pouze „koeficient“, který udává průměrný efekt, ale i minimální a maximální lokální koeficient, jenž ukazuje na prostorovou nestacionaritu. Efekty nejvýznamnějších proměnných modelu OLS, tedy *vzdělání*, *věk*, *volební účast* i *rozvody* si udržují význam i v modelu MGWR. Naopak se zcela ztrácí původně relativně silný efekt podílu *cizinců* v obci (-0,082 v modelu OLS a -0,005 v modelu MGWR). Nevýznamné jsou i proměnné *demografický vývoj* a *osoby na byt*. Ostatní proměnné mají pak sice nižší průměrné koeficienty, zčásti je to však dané jejich prostorovou nestacionaritou, na niž ukazuje rozdíl mezi minimálním a maximálním koeficientem v Tabulce 8. Tato skutečnost

²² Z důvodu standardizace proměnných je určení konkrétního efektu na podporu SPD komplikované, lze porovnat relativní síla efektu, ale nikoli absolutní efekt změny podpory SPD při změně nezávisle proměnné například o jeden procentní bod (viz kapitola 7.7.1).

platí zvláště pro proměnné měřící anomii. V jejich případě dochází k tzv. Simpsonovu paradoxu (tj. v některých lokalitách je efekt pozitivní, v jiných negativní), a to v případě všech prediktorů anomie (při neuvažování proměnných s marginálním efektem) mimo proměnnou *rodáci*. Pro srovnání, u proměnných měřících ekonomické a kulturní rozhořčení k tomuto jevu dochází pouze u *nezaměstnanosti*. Nestacionarita proměnných může vycházet z odlišných kauzálních trajektorií anomie, které popisuje Fitzgerald (2018), a je podrobněji popsána v kapitole 9.2. Již z takto „globálního“ modelu lze nicméně potvrdit čtvrtou hypotézu diplomové práce. Proměnné měřící anomii projevují vyšší míru prostorové nestacionarity a to může být dalším důvodem dřívějších rozporuplných výsledků analýz této teorie. Tuto skutečnost potvrzuje i silnější nestacionarita těchto proměnných u modelu MGWR pro volby roku 2017.

Tabulka 8: Výsledky modelu MGWR podpory SPD – sněmovní volby 2021

Rok	2021	AICc	15350		
Model	MGWR	Adj. R2	0,384		
		koeficient	Min	Max	Bandwidth
Ekonomické a kulturní rozhořčení	Intercept	-0,019	-0,864	1,340	118
	Věk	-0,119	-0,139	-0,102	4978
	Vysokoškolské vzdělání	-0,258	-0,579	-0,004	477
	Velikost obce	-0,050	-0,058	-0,046	6382
	Nezaměstnanost	0,032	-0,095	0,151	1317
	Demografický vývoj	-0,004	-0,005	-0,002	6387
	Cizinci	-0,005	-0,005	0,002	6387
Anomie	Osoby na byt	0,009	0,006	0,011	6387
	Rozvody	0,103	-0,098	0,279	607
	Rodáci	-0,030	-0,038	-0,022	6387
	Volební účast	-0,084	-0,175	0,040	861
	Spolky	-0,023	-0,185	0,100	1270
	Výdaje na kulturu a sport	-0,042	-0,184	0,051	1320
	Religiozita	-0,034	-0,213	0,135	800

Porovnání modelů pro volby roku 2017 a roku 2021 potvrzuje většinu pozorování, směr i síla efektů jednotlivých proměnných se povětšinou nemění. Výjimkou je proměnná *demografický vývoj* a v případě modelu MGWR i *osoby na byt*. Důvodem může být v případě modelu MGWR zvolená úroveň *bandwidth*, zatímco v modelu pro rok 2021 jsou lokální regresní koeficienty počítány se všemi obcemi Česka. V případě modelu pro volby roku 2017 do výpočtů těchto koeficientů vstupuje pouze cca 1000 obcí. Zvolená šířka pásma může vést k pozorovanému odlišnému efektu. Nekontrolovatelnost výběru tohoto pásma je jedním z hlavních omezení metody víceúrovňové geograficky vážené regrese.

Tabulka 9: Výsledky modelu OLS podpory SPD – sněmovní volby 2017

Rok	2017	AICc	17212
Model	OLS	Adj. R2	0,136
		koeficient	p-hodnota
Ekonomické a kulturní rozhořčení	Intercept	0,000	1,000
	Věk	-0,142	< 0,001
	Vysokoškolské vzdělání	-0,198	< 0,001
	Velikost obce	0,030	0,067
	Nezaměstnanost	0,089	< 0,001
	Demografický vývoj	-0,030	0,043
	Cizinci	-0,047	0,001
Anomie	Osoby na byt	0,001	0,956
	Rozvody	0,108	< 0,001
	Rodáci	-0,028	0,073
	Volební účast	-0,109	< 0,001
	Spolky	-0,077	< 0,001
	Výdaje na kulturu a sport	-0,001	0,962
	Religiozita	0,109	< 0,001

Tabulka 10: Výsledky modelu MGWR podpory SPD – sněmovní volby 2017

Rok	2017	AICc	16110		
Model	MGWR	Adj. R2	0,329		
		koeficient	Min	Max	Bandwidth
Ekonomické a kulturní rozhořčení	Intercept	0,004	-0,755	1,475	95
	Věk	-0,134	-0,205	-0,022	1357
	Vysokoškolské vzdělání	-0,193	-0,304	-0,071	1565
	Velikost obce	-0,041	-0,055	-0,027	5826
	Nezaměstnanost	0,044	-0,076	0,204	869
	Demografický vývoj	-0,032	-0,177	0,058	1206
	Cizinci	0,032	0,000	0,093	4649
Anomie	Osoby na byt	-0,020	-0,120	0,143	1083
	Rozvody	0,117	0,035	0,177	2087
	Rodáci	-0,032	-0,055	-0,014	5956
	Volební účast	-0,044	-0,117	0,077	1628
	Spolky	-0,049	-0,667	0,504	86
	Výdaje na kulturu a sport	-0,036	-0,052	-0,025	6148
	Religiozita	0,000	-0,099	0,112	1741

Pozorované efekty proměnných je vhodné podrobněji popsat a vysvětlit. Nejsilnější faktor podpory SPD, proměnná *vzdělání*, koresponduje s předchozími analýzami strany SPD (Suchánek, Hasman 2022; Maškarinec, Novotný 2024). Obce s vyšším podílem vysokoškolsky vzdělaných jsou schopny se lépe adaptovat na globalizovanou znalostní ekonomiku. Vysokoškolsky vzdělaní lidé mívají také častěji postmaterialistické hodnoty, a jsou tak méně náchylní ke kulturnímu rozhořčení. Silný a stabilní efekt proměnné *věk* je oproti očekávání opačný, s vyšším podílem obyvatel starších 64 let podpora pro SPD klesá. Dle postulátů teorií ekonomického a kulturního rozhořčení bychom čekali, že právě obce se starší populací budou více „rozhořčeny“ nad ekonomickými a kulturními proměnami společnosti a toto rozhořčení povede v podporu radikálně pravicových stran – výsledky však ukazují na opačnou situaci. Možné vysvětlení vyšším sociálním kapitálem, zakořeněností, příslušností k tradičním štěpným liniím a institucím, jako je náboženství či rodina, u obcí se starší populací není pravděpodobné vzhledem k tomu, že tyto proměnné jsou také součástí modelu, a efekt věku je tak o ně kontrolován. Pravděpodobné vysvětlení neleží ani v hypoteticky vyšší stranické identifikaci starší populace, neboť obce se starší populací významně přimykají k další „nové straně“, a sice hnutí ANO 2011 (viz Tabulky S9–S12 v přílohách, v nichž byl model zhotoven i pro strany KSČM a ANO 2011). Pravděpodobnou explanací je právě alternativa v podobě této strany a v menší míře i strany KSČM. Tyto strany mají značně obdobné prediktory podpory jako SPD, hlavním rozdílem je právě proměnná *věk*. Všechny tyto strany mají obdobné oblasti vysoké podpory, která se shlukuje především na příhraničních i vnitřních periferiích (Lysek a kol. 2021). Nicméně, zatímco ANO 2011 a KSČM jsou v rámci těchto oblastí úspěšní především v těch stárnoucích obcích, SPD je úspěšné v populačně mladších oblastech, které jsou ale také součástí těchto periferií a vykazují obdobné ekonomické a kulturní rozhořčení. K tomuto vysvětlení efektu věku na podporu SPD se kloní i Maškarinec a Novotný (2024).

Překvapivé jsou výsledky regresních modelů i v případě proměnné *religiozita*, u níž byl pozorován pozitivní a prostorově nestacionární efekt. Tento výsledek je v rozporu s výsledky analýzy Suchánka a Hasmana (2022). Důvodem může být využití odlišných prostorových jednotek. V této práci totiž došlo i k rozdělení statutárních měst na městské části. V takovém případě by se rozdílnost výsledků dala přičíst efektu MAUP. Druhým možným vysvětlením je saturace efektu této proměnné jinými proměnnými v analýze, pravděpodobně některým z dalších indikátorů anomie. Pozitivní efekt *religiozity* je zároveň v rozporu s předpoklady teze anomie. Důvodem může být odlišný charakter náboženství a víry v českém prostředí (Nešpor 2010). Je také možné, že víra má blíže „postojovému

lokalismu“ (Fitzgerald 2018), kdy deklarace vlastní religiozity podobně jako deklarace identifikace s lokalitou nemusí znamenat i faktickou účast na životě komunity a vysoký sociální kapitál. Naopak proměnné jako *volební účast*, *spolky* či *výdaje na kulturu a sport* v sobě přímo obsahují aktivní účast a mají tak blíže „behaviorálnímu lokalismu“.

Nestabilní výsledky se projevily i u proměnné *cizinci*, měřící kulturní rozhořčení. V modelech OLS je její efekt negativní, v případě geograficky vážené regrese pak pozitivní či nevýznamný. V podobných případech, kdy mají efekty opačný směr a dochází k tzv. Simpsonovu paradoxu, je vhodnější držet se výsledků geograficky vážené regrese, a to nejen vzhledem k vyšší kvalitě těchto modelů, ale i pro způsob výpočtu geograficky vážené regrese. Na proměnné *cizinci* lze tuto skutečnost vhodně prezentovat. Vysoké hodnoty této proměnné se výrazně shlukují v okolí velkých měst, především Prahy, což jsou oblasti nízké podpory pro SPD. Je možné, že právě tento vliv geografického uspořádání vede k negativnímu efektu u globální regresní analýzy OLS. Geograficky vážená regrese díky skutečnosti, že do ní nevstupují všechny jednotky a nedochází ke „zprůměrování“ efektu proměnných, dokáže situaci výrazného shlukování jevu kontrolovat a získáváme tak přesnější výsledky. Efekt této proměnné je v každém případě velice nízký, což je překvapivé vzhledem k mnoha zahraničním pozorováním. Nicméně tento výsledek byl již sledován i ve starší analýze podpory SPD (Suchánek, Hasman 2022). Neexistence efektu nemusí znamenat, že téma cizinců, migrantů a obecně menšin není pro voliče SPD důležité. Zřejmě však tento aspekt jejich podpory není sycen reálným kontaktem s cizinci jako spíše percepcí cizinců. Analýza areálových dat této práce je schopna otestovat pouze hypotézu kontaktu s cizinci, pro otestování tzv. „vnímané hrozby“ cizinců by bylo potřeba využít individuální data nebo metody kvalitativního výzkumu.

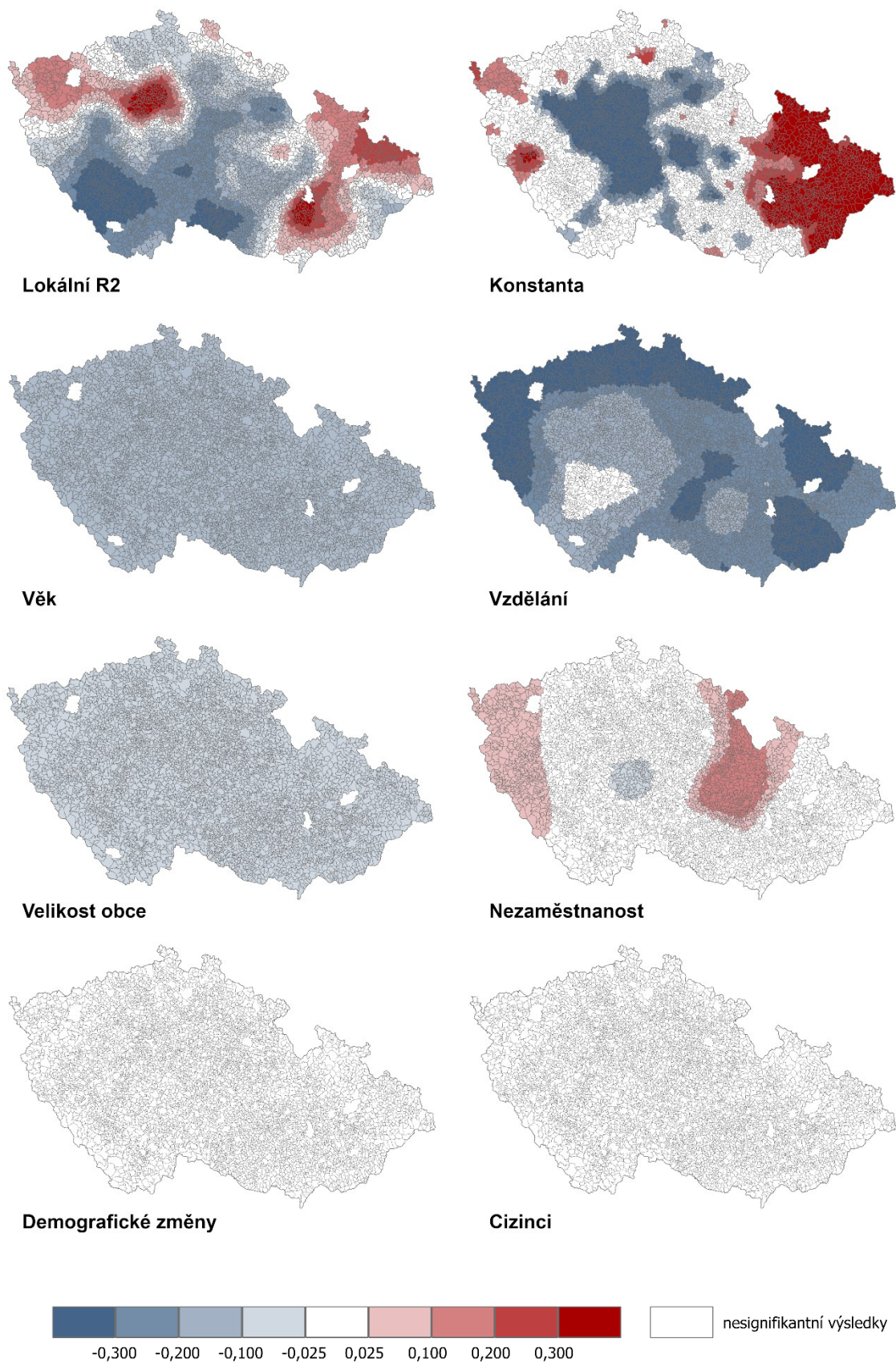
Mimo výše podrobněji popsání příklady výsledky regresních modelů spíše odpovídají předpokladům. Podpora SPD je vyšší v populačně větších obcích, s mladší, méně vzdělanou populací, vyšší nezaměstnaností a vyšší mírou anomie. Stejně skutečnosti ilustrují i modely GWR (Tabulka S1 a S2 v přílohách) a tím dochází k zodpovězení druhé a třetí hypotézy diplomové práce.

9.2 Interpretace lokálních modelů MGWR

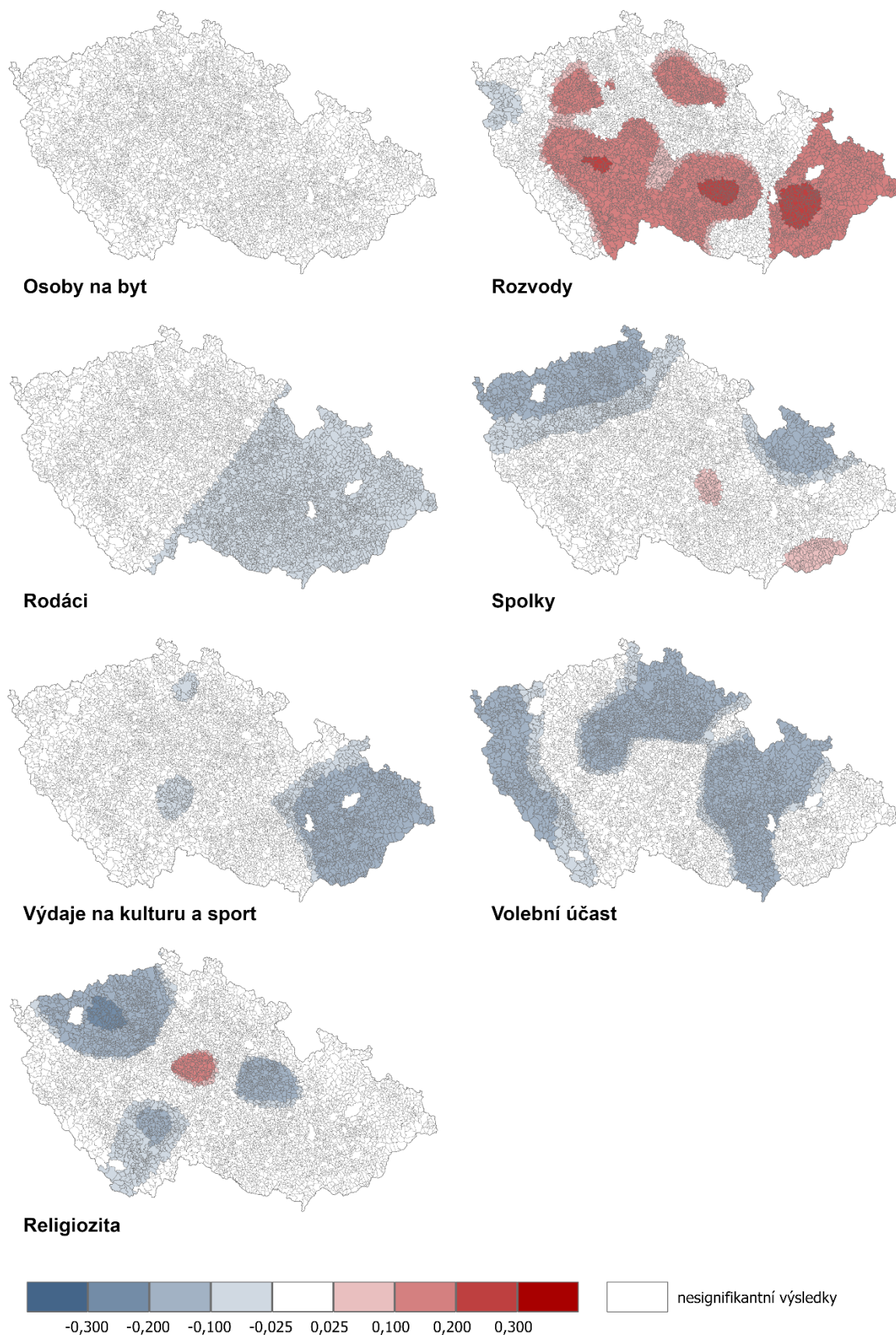
Na Obrázcích 8 a 9 jsou prezentovány mapy s lokálními koeficienty víceúrovňové geograficky vážené regrese. Jak již bylo popsáno v kapitole 7.7, tyto metody tvoří lokální regresní koeficienty pro každou jednotku analýzy, v tomto případě tedy pro každou obec. Pro každou obec jsme tedy schopni určit sílu, signifikanci a směr efektu jakékoli testované nezávisle proměnné na podporu SPD. Tyto lokální koeficienty pak lze prezentovat i v mapě (viz Obrázek 8 a 9), kde se z podstaty svého výpočtu tyto koeficienty shlukují. Prezentovány jsou zde pouze výsledky modelu MGWR pro sněmovní volby v roce 2021. Lokální koeficienty ostatních modelů, tedy pro rok 2017 a modelů GWR (bez víceúrovňové složky) jsou prezentovány na Obrázcích S4–S9 v přílohách.

Proměnné *věk* a *velikost obce* mají prostorově uniformní efekt. Projevují se tedy stejným způsobem i stejnou intenzitou na celém českém území. Proměnné *vzdělání*, *rodáci*, *výdaje na kulturu a sport* a *volební účast*, mají prostorově nestacionární efekt, který se sice projevuje všude ve stejném směru, ale s odlišnou intenzitou. Proměnné *nezaměstnanost*, *rozvody*, *spolky* a *religiozita* jsou prostorově zcela nestacionární a dochází zde k Simpsonovu paradoxu, kdy je v některých oblastech jejich efekt negativní a v jiných pozitivní. Obecně platí vyšší prostorová nestacionarita zvláště u indikátorů anomie, jak bylo ostatně i očekáváno. Například zmíněné *spolky* mají negativní efekt na podporu SPD v oblasti vysídleného sudetského příhraničí, naopak zde ale žádného efektu nedosahuje indikátor *rozvody*, *výdaje obcí na kulturu a sport* či *rodáci* – jejich efekt je pro změnu významnější na Moravě, Vysočině či ve Slezsku. Schopnost objevit tyto lokální odlišnosti je hlavní devízou, ale i bariérou metody geograficky vážené regrese. Mnohdy není možné spolehlivě určit, čím jsou směr a intenzita efektu dané proměnné v dané lokalitě způsobeny. Právě z těchto důvodů může být vhodné jednotlivé výsledky dále klasifikovat do shluků pomocí shlukové analýzy (viz kapitola 10). Velice vhodné může rovněž být detailnější prozkoumání těchto výsledků prostřednictvím kvalitativních metod analýzy v prospektivním navazujícím výzkumu.

Obrázek 8: Mapy lokálních koeficientů MGWR podpory SPD – sněmovní volby 2021 – první část

Obrázek 9: Mapy lokálních koeficientů MGWR podpory SPD – sněmovní volby 2021 – druhá část

Hlavním poznatkem této části práce je obecná skutečnost, že efekty některých proměnných, a zvláště to platí o těch měřících anomii, mohou mít významný lokální či regionální efekt na podporu SPD, ačkoli v globálních regresních modelech jejich efekt vychází slabší. Způsobeno je to prostorovou nestacionaritou jejich efektů. Tento poznatek odpovídá na čtvrtou hypotézu této práce a je jedním z hlavních empirických přínosů celé diplomové práce. Fitzgerald (2018) ukázala, že možným zdůvodněním dřívějších rozporuplných výsledků analýz prediktorů anomie je rozdíl mezi behaviorálními a postojovými aspekty lokalismu, výsledky této práce zas ukazují na možnou prostorovou nestacionaritu efektů anomie. Prokázání obecné platnosti tohoto pozorování by vyžadovalo širší analýzu ve větším množství států, výsledky této jednopřípadové studie však navozují možnou platnost, která si jistě zaslouží navazující prozkoumání. Prostorová nestacionarita efektů anomie nemusí být tak překvapivá, vzhledem k tomu, jak rozdílně může anomie působit v odlišných prostředích. Je zřejmé, že například v urbánním prostředí hraje sociální izolace a sociální kapitál značně odlišnou roli než na „moravském venkově“, a není proto překvapivý ani prostorově odlišný efekt na podporu populistické radikální pravice. Hypotetická vysvětlení této nestacionarity anomie jsou dále prezentována a diskutována v kapitole 10.1, kde se projevují v kontextu regionalizace českého území dle podpory SPD. Co se týče dělení zmíněného lokalismu na behaviorální a postojový (Fitzgerald 2018), tak i zde může panovat rozdíl v nestacionaritě. Prediktory anomie zde měřené sice nelze snadno rozdělit na postojové a behaviorální, ale pravděpodobně mají k behaviorálnímu charakteru blíže proměnné *spolky*, *výdaje na kulturu a sport* či *volební účast*, které v sobě přímo obsahují aktivní účast; naopak proměnná *rodáci* má blíže k postojovému lokalismu. Zatímco efekt proměnné *rodáci* je prostorově relativně stacionární, efekt ostatních zmíněných je nestacionární. Zda skutečně platí prostorově nestacionární efekt behaviorálních aspektů lokalismu a prostorově stacionární těch postojových, nicméně nelze na základě těchto výsledků potvrdit, neboť výzkumný design této práce není navržen k tomuto účelu. I toto omezené zjištění však opět ukazuje na potenciál navazujícího výzkumu.

Mimo popsanou nestacionaritu je důležité popsat i lokální R^2 a lokální konstantu. Lokální hodnota vysvětlené variability závisle proměnné (v mapě R^2 , v červeně vyznačených oblastech je míra vysvětlené variability vyšší než v globálním modelu, v bílých je stejná a v modrých je nižší) dosahuje nejvyšších hodnot v okolí Prahy, na Karlovarsku a ve větší části Moravy a Slezska. Nejnižších hodnot pak v Jihočeském kraji a při jihozápadních hranicích Středočeského kraje. Hodnota *intercept* je konstantou modelu. Jedná se tedy o hodnotu závisle proměnné za situace, kdy jsou hodnoty všech nezávisle proměnných

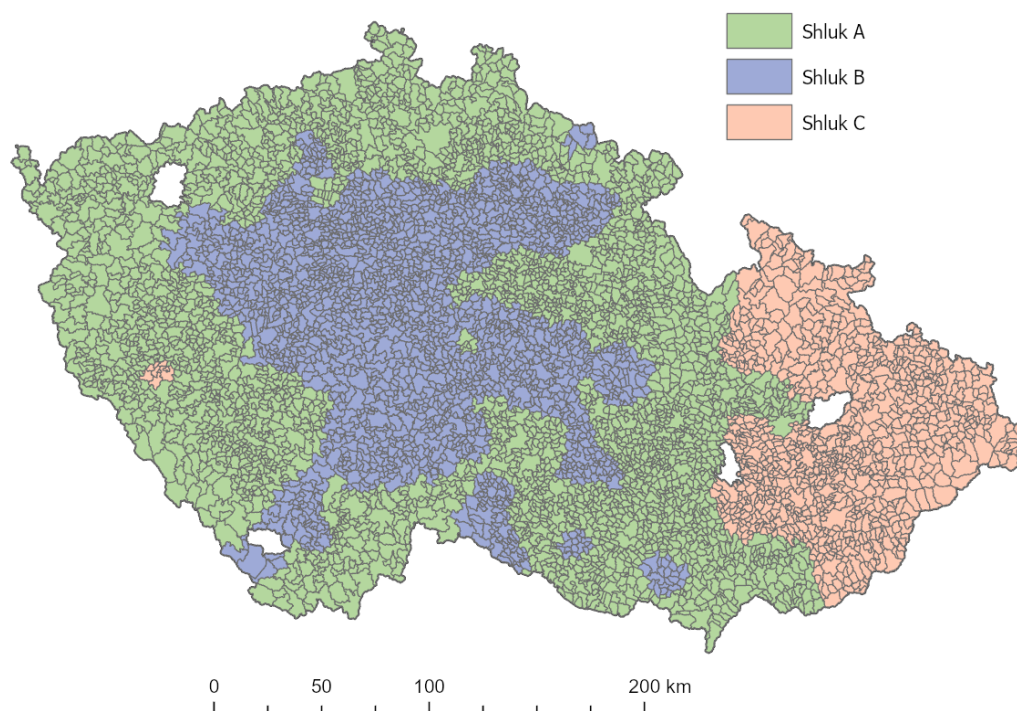
nulové (resp. shodné). Dle autora metody GWR a MGWR Stewarta Fotheringhama a kol. (2021) lze do mapy vynesené lokální vyjádření konstanty (*intercept*) interpretovat jako vliv lokálního kontextu nebo jako teoretickou podporu pro SPD, pokud by struktura populace, respektive hodnoty využitých nezávisle proměnných, byly v prostoru konstantní (ve všech obcích stejné). Mírně záporných hodnot dosahuje *intercept* v Čechách (mimo hraniční oblasti). Vysoce kladné hodnoty pak *intercept* nabývá na Moravě a ve Slezsku. Tato informace nám sděluje, že podpora pro SPD na Moravě a ve Slezsku je překvapivě vysoká a jdoucí nad očekávání daná kompozicí. To může být v důsledku nezařazení podstatných proměnných do modelu, nebo dle Fotheringhamovy interpretace v důsledku působení lokálního kontextu. Nicméně z logiky kvantitativní analýzy nelze blíže určit, o jaký typ kontextuálního efektu se konkrétně jedná. Lze odhadovat, že nemusí jít pouze o jeden typ vlivu kontextu. Příklady některých kontextuálních efektů jsou popsány v kapitole 5.1. Zmínit lze například efekt souseda (Pileček 2020). Předseda strany SPD Tomio Okamura má v jedné z oblastí vysoké konstanty – konkrétně na Zlínsku – rodinné vazby a kandidoval zde do senátu. Činnost efektu souseda jako jednoho z možných kontextuálních efektů vysvětlujících vysoké hodnoty *intercept* je tak pravděpodobný. Pravděpodobný je i efekt sousedství/nákazy, tedy kontakt s místní komunitou, vnímání realit regionu, či dokonce normativní přizpůsobení regionu. To může platit i o oblastech, kde má lokální kontext silně negativní efekt na podporu SPD, jako je okolí Prahy.

10 Výsledky shlukové analýzy

Ve všech způsobech provedení shlukové analýzy (viz kapitola 7.8.1) se opakují určité trendy ve shlukování, a sice vymezení shluku v oblasti východní Moravy a vymezení shluku v oblasti Prahy a Středočeského kraje. Právě toto stabilně se opakující vymezení bylo zvoleno pro podrobnější rozbor. Konkrétně byl zvolen případ tří shluků při využití dat z modelu MGWR 2021. Tento model dosáhl nejvyšší statistické kvality a zároveň se týká aktuálnějších voleb. Zvolené rozložení shluků je možné vypořádat na Obrázku 10. Alternativní vymezení shluků jsou prezentovány na Obrázcích S10–S13 v přílohách.

V Tabulce 11 jsou prezentovány základní deskriptivní údaje o vymezených shlucích. Populací, plochou i počtem geografických jednotek je nejmenší Shluk C, do kterého spadá východní Morava a Slezsko. V tomto shluku je také nejvyšší podpora pro SPD. Je zde relativně nejnižší podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním, podíl členů spolků a jako v jediném shluku zde dochází k demografickému úpadku. Naopak je zde nejvyšší nezaměstnanost, podíl rodáků či podíl věřících. Shluk B, zahrnující Prahu, větší část středních Čech a části jižních, východních Čech a Vysočiny, je typický vzdělanější, mladší populací, nižší podporou pro SPD, vysokým demografickým přírůstkem a vysokým podílem cizinců. Shluk C, složený z příhraničních oblastí Čech a jižní Moravy, je charakteristický relativně vysokým podílem rozvedených. Je však nutné podotknout, že větší část těchto rozdílů není příliš markantní a jednotlivé shluky jsou si vzájemně poměrně podobné.

Obrázek 10: Mapa zvoleného rozložení shluků – metoda K-means – 3 shluky

Tabulka 11: Údaje o vytyčených shlucích (v %)

	Shluk A	Shluk B	Shluk C	Česko
Počet prostorových jednotek	3186	2230	972	6388
Počet obyvatel vzhledem k celkové české populaci	47,50	32,30	20,20	10 524 167
Podpora SPD ve sněmovních volbách 2017	11,2	7,9	13,8	10,6
Podpora SPD ve sněmovních volbách 2021	10,2	6,8	12,6	9,6
Volební účast ve sněmovních volbách 2021	63,9	68,2	62,4	65,4
Podíl obyvatel ve věku 64 a více	20,8	19,3	21,3	20,4
Podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním	16,8	24,5	16,3	19,1
Nezaměstnanost	3,9	3,3	4,5	3,8
Podíl cizinců	4,8	9,7	2,2	5,8
Podíl domácností jednotlivců	38,7	40,1	38,4	39,1
Podíl rodáků	50,3	47,9	54,7	50,4
Podíl rozvedených (na dospělé populaci)	15,2	14,1	14,9	14,8
Podíl věřících	9,3	9,5	11,2	9,7
Demografická změna	1,7	11,1	-2,7	3,8
Podíl členů spolků	2,7	2,9	2,5	2,7
Roční výdaje na kulturu a sport v tis. na jednoho obyv.	1,12	0,88	0,93	1,00

V Tabulkách 12 a 13 jsou prezentovány průměrné hodnoty lokálních koeficientů MGWR v těchto shlucích, a to jak při využití i nesignifikantních hodnot, tak při jejich nahrazení nulou. Tyto hodnoty nám udávají sílu jednotlivých proměnných při vysvětlení volební podpory pro SPD v jednotlivých shlucích. Shluk C shlukuje oblasti s vysokým vlivem *vzdělání*, *rozvodů* a *výdajů na kulturu a sport*. Shluk B shlukuje oblasti s relativně nižším efektem *vzdělání*. Shluk A je pak charakteristický nízkým efektem *rozvodů*. Za pozornost také stojí hodnota *intercept* značící vliv lokálního kontextu či chybějící proměnné. Ta je mezi shluky významně odlišná a je zřejmě jedním z jejich hlavních definičních znaků. Ve shluku A nabývá hodnoty 0,04, a kontext zde proto není významný, podpora pro SPD zde dosahuje úrovně, jakou by regresní modely očekávaly vzhledem ke kompozici zdejší populace a dalším nezávisle proměnným. V případě shluku B je zde podpora mnohem nižší, než bychom čekali (hodnota *intercept* -0,45), v případě shluku C naopak mnohem vyšší

(intercept 0,75). V shluku B i C tudíž zřejmě hraje roli lokální či regionální kontext, jež nelze kvantitativní analýzou zcela postihnout (viz též kapitola 9.2).

Tabulka 12: „Centra shluků“ při nahrazení nesignifikantních hodnot nulou

Nesignifikantní hodnoty nahrazeny 0	Shluk A	Shluk B	Shluk C
Intercept	0,04	-0,45	0,75
Věk	-0,12	-0,12	-0,12
Vzdělání	-0,27	-0,20	-0,36
Velikost obce	-0,05	-0,05	-0,05
Nezaměstnanost	0,03	0,00	0,01
Demografická změna	0,03	0,00	0,04
Osoby na byt	0,00	0,00	0,00
Rozvody	0,06	0,08	0,15
Rodáci	-0,01	0,00	-0,03
Volební účast	-0,07	-0,06	-0,03
Spolky	-0,03	-0,02	-0,02
Výdaje na kulturu a sport	-0,01	0,00	-0,12
Religiozita	-0,03	-0,04	0,00
Cizinci	0,00	0,00	0,00

Tabulka 13: „Centra shluků“ při využití nesignifikantních hodnot v původní podobě

Včetně nesignifikantních hodnot	Shluk A	Shluk B	Shluk C
Intercept	0,05	-0,43	0,74
Věk	-0,12	-0,12	-0,12
Vzdělání	-0,28	-0,21	-0,36
Velikost obce	-0,05	-0,05	-0,05
Nezaměstnanost	0,05	0,01	0,04
Demografická změna	0,03	-0,01	0,12
Osoby na byt	0,00	0,00	-0,01
Rozvody	0,08	0,10	0,15
Rodáci	-0,03	-0,03	-0,03
Volební účast	-0,09	-0,07	-0,09
Spolky	-0,03	-0,02	-0,01
Výdaje na kulturu a sport	-0,03	-0,02	-0,13
Religiozita	-0,05	-0,04	0,03
Cizinci	0,00	-0,01	0,00

10.1 Provedení a interpretace lineárních regresí pro vytyčené shluky

Pro vyhodnocení vhodnosti rozdělení jednotlivých shluků došlo k provedení obecné lineární regrese pro jednotlivé shluky se všemi proměnnými tak, jak vstupovaly i do analýzy víceúrovňové geograficky vážené regrese. Výsledky jsou prezentovány v Tabulce 15.

Již porovnání koeficientů determinace (Tabulka 14) jednotlivých modelů demonstruje jejich značnou odlišnost. Podíl vysvětlené variability závisle proměnné je v případě shluku C 27 %, zatímco u shluku B jen 17 %. Při pohledu na rozdílnosti ve vysvětlujících faktorech volební podpory SPD lze pak pozorovat stejné trendy jako z porovnání průměrů lokálních koeficientů MGWR pro tyto shluky v Tabulkách 12 a 13.

Zatímco proměnné *vzdělání* či *věk* nabývají obdobného významu ve všech shlucích, což odpovídá prostorové stacionaritě jejich efektů (viz kapitola 9.2), proměnné měřící anomii nabírají různorodého významu v odlišných shlucích. Ve shluku C, shlukující oblast Slezska a východní Moravy, dosahují vysokých hodnot negativní asociace s volební podporou SPD proměnné *osoby na byt*, *rozvody*, *rodáci* a *výdaje na kulturu a sport*. S výjimkou *rozvodů* mají naopak slabý či nesignifikantní vliv ve zbylých shlucích. Další prediktory anomie, konkrétně *spolky* a *volební účast* v shluku C nejsou signifikantní, ale nabývají významu ve shlucích A a B. Faktor *religiozita* je pak v případě shluku C překvapivě pozitivní, naopak ve zbylých shlucích negativní.

Tyto skutečnosti (podobně jako i výsledné lokální koeficienty MGWR v kapitole 9.2) ukazují, že jednotlivá vysvětlení podpory pro populistickou radikální pravici mohou mít různou roli v různých oblastech teritoria. Atomizace společnosti měřená proměnnou osoby na byty a nízká „zakořeněnost“ obyvatel indikovaná podílem rodáků a demografickými změnami vedou k podpoře pro SPD na východní Moravě a ve Slezsku. V Čechách a na jižní Moravě je to absence spolkové činnosti či nízká volební účast. Toto pozorování je velice podstatné v kontextu již několikrát popsané rozporuplnosti efektu anomie ve starších analýzách. Efekt anomie zřejmě nemusí být rozdílný jen mezi jeho behaviorálními a postojovými aspekty, jak popisuje Fitzgerald (2018), ale zřejmě může být i závislý na širším regionálním kontextu. Tato práce ukázala, že ve všech jednotlivých shlucích některý z indikátorů anomie má signifikantní efekt na podporu pro populistickou radikální pravici. V různých regionech to však může být odlišný indikátor. Důvody, proč některé faktory anomie mají větší vliv na východu Moravy a jiné v okolí Prahy, není z podstaty kvantitativní analýzy možné důvěryhodně rozklíčovat, nicméně lze odhadovat, že v shluku východní

Moravy a Slezska, který je stereotypně silně „zakořeněný“ s vyšším vztahem k místu²³, silnější váhou instituce rodiny a náboženství a s vyšším sociálním kapitálem, mají silnější efekt právě proměnné spojené s těmito aspekty – tedy podíl rodáků, osob na byt či religiozity. Naopak v oblasti vnějšího okruhu Čech (obsahující i vysídlené pohraničí), jenž je spojován s „vykořeněností“ a nižším významem rodinných vazeb, rodáci ani rozvody nemají přílišný efekt a spíše zde hrají roli spolky. V obcích vysídleného pohraničí, kde se rozvinula spolková činnost, jsou zřejmě nižší tendence k podpoře SPD, spolky zde tak evidentně mohou facilitovat jinak obecně nižší sociální kapitál. Naopak v shluku C je členů spolků obecně méně (viz Tabulka 11) a důležitější roli v udržení sociálního kapitálu a nízké anomie zde hrají ony tradiční rodinné a komunitní vazby vyjádřené podílem rodáků či početností domácností a podílem rozvodů.

Při podobných interpretacích se dostáváme na hranici spekulací a formulování hypotéz, a je proto třeba zdůraznit explorační charakter těchto zjištění, ale zároveň i značný potenciál pro návazný výzkum. To platí i pro samotnou regionalizaci teritoria, nejen její interpretaci. Shluková analýza nabídla alternativní způsob využití výsledků geograficky vážené regrese. Výsledné shluky nicméně nelze označit za definitivní regionalizaci území dle podpory SPD. Vzhledem k tomu, že tato regionalizace koresponduje i se shlukováním podpory pro SPD (viz kapitola 8) či variabilitou faktorů nacionalismu (Cihlář 2022), tak lze považovat toto rozdělení přinejmenším za jedno z možných a rozhodně za vymezení, které si zaslouží návazné prozkoumání.

²³ Do tohoto shluku ovšem spadá i část vysídleného Slezska, což tuto interpretaci částečně nábouřává. Přes tuto skutečnost platí, že shluk C má ze všech shluků nejvyšší podíl rodáků, věřících či nejnižší podíl domácností jednotlivců.

Tabulka 14: Podíl vysvětlené variability závisle proměnné modely OLS pro jednotlivé shluky

	Adj. R ²
Shluk A	0,21
Shluk B	0,17
Shluk C	0,27

Tabulka 15: Výsledky lineární regrese pro jednotlivé shluky

		Standardizované koeficienty Beta	Signifikance
Shluk A (Příhraničí Čech a jižní Morava)	Věk	-0,14	0,00
	Vzdělání	-0,30	0,00
	Osoby na byt	-0,04	0,10
	Rozvody	0,05	0,03
	Nezaměstnanost	0,08	0,00
	Rodáci	-0,05	0,02
	Účast	-0,11	0,00
	Spolky	-0,06	0,00
	Výdaje na kulturu a sport	-0,04	0,03
	Religiozita	-0,02	0,15
	Cizinci	-0,03	0,09
	Demografická změna	0,04	0,07
	Shluk B (Vnitřní Čechy)	Věk	-0,15
Vzdělání		-0,35	0,00
Osoby na byt		0,00	0,93
Rozvody		0,11	0,00
Nezaměstnanost		0,00	0,98
Rodáci		-0,05	0,08
Účast		-0,08	0,00
Spolky		-0,05	0,02
Výdaje na kulturu a sport		0,00	0,92
Religiozita		-0,06	0,00
Cizinci		-0,02	0,36
Demografická změna		-0,03	0,28
Shluk C (Východní Morava a Slezsko)		Věk	-0,16
	Vzdělání	-0,38	0,00
	Osoby na byt	-0,11	0,02
	Rozvody	0,10	0,01
	Nezaměstnanost	0,04	0,27
	Rodáci	-0,11	0,00
	Účast	-0,06	0,13
	Spolky	-0,01	0,76
	Výdaje na kulturu a sport	-0,14	0,00
	Religiozita	0,07	0,02
	Cizinci	0,02	0,52
	Demografická změna	0,09	0,02

Poznámka: Tučně jsou zvýrazněny signifikantní výsledky na hladině spolehlivosti 5 %

11 Výsledky analýz ve vztahu k výzkumným hypotézám

Hypotéza 1 (H1) předpokládá relativně vyšší intenzitu shlukování podpory SPD v porovnání s ostatními českými politickými stranami.

První hypotéza byla zodpovězena v kapitole 8 pomocí prostorové autokorelace. Její předpoklad nebyl potvrzen. Intenzita shlukování podpory pro radikální pravici v Česku je v porovnání s ostatními českými politickými stranami spíše nižší. Tento výsledek je odlišný oproti dřívější analýze intenzity shlukování podpory pro stranu SPR-RSČ (Kostecký a kol. 2014). Podpora SPD je tedy v porovnání s touto starší stranou zřejmě výrazněji nacionalizovaná. Obecně je tento výsledek i v rozporu s častými deklaracemi o relativně vysoké geografické variabilitě v podpoře pro stany populistické radikální pravice v zahraničních výzkumech (např.: Arzheimer, Bernemann 2023). Vyvrácení této teze v českém případě nicméně samozřejmě neznamená, že tento postulát nemusí platit u jiných zahraničních příkladů těchto stran.

Hypotéza 2 (H2) předpokládá pozitivní asociace mezi proměnnými měřícími tradiční vysvětlení podpory populistické radikální pravice, tedy ekonomické a kulturní rozhořčení, a podporou pro SPD.

Druhá hypotéza byla z větší části potvrzena. Obce s nižším podílem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, s vyšším podílem nezaměstnaných a s nižší populační velikostí více tendují k podpoře SPD. Právě tento typ obcí lze označit za „losers of globalization“. Zároveň s vysokoškolským vzděláním a populační velikostí obcí je spojeno i kulturní rozhořčení. Vliv tradičních vysvětlení podpory pro radikálně pravicové strany tak byl potvrzen. Proti předpokladům těchto vysvětlení jde pouze indikátor věkové struktury obcí, kdy starší obce, které typicky také ekonomicky ztrácí na globalizaci a mohou cítit kulturní rozhořčení, nemají vyšší šanci k podpoře SPD. Toto pozorování autor nepovažuje za dostatečné pro nalomení tradičních vysvětlení podpory populistické radikální pravice. Starší obce namísto SPD preferují strany KSČM a ANO 2011, a pozorovaný efekt je proto spíše dán charakterem politické nabídky v českém stranickém systému než neplatností postulátů ekonomického a kulturního rozhořčení.

Hypotéza 3 (H3) předpokládá pozitivní efekt vyšší míry anomie v obci na podporu SPD.

Třetí hypotéza byla potvrzena. Obce s vyšší anomíí jsou více náchylné k podpoře SPD. Nejsilnějšími faktory jsou podíl rozvedených obyvatel a volební účast. Obce s větším podílem rozvedených obyvatel a s nižší volební účastí více tendují k podpoře SPD. Vyšší podpora SPD je dále asociována i s nižším podílem rodáků, nižším podílem členů spolků v obci či nižšími výdaji obce na kulturu a sport. Efekty těchto proměnných jsou nicméně v porovnání s tradičním vysvětleními podpory populistické radikální pravice slabší. Teorie anomie se přesto ukázala jako relevantní a jako zasloužilá dalšího empirického a teoretického zkoumání.

Hypotéza 4 (H4) předpokládá relativně vyšší míru prostorové nestacionarity efektů proměnných měřících anomii v porovnání s indikátory ekonomického a kulturního rozhořčení.

Čtvrtá hypotéza byla potvrzena. Prediktory anomie ve srovnání s prediktory ekonomického a kulturního rozhořčení častěji projevovaly prostorovou nestacionaritu, či u nich byl dokonce sledován tzv. Simpsonův paradox, a jejich efekt tak byl v některých částech českého teritoria pozitivní, zatímco v jiných negativní. Odlišný význam jednotlivých faktorů anomie potvrdila dále i shluková analýza, při níž byly indikátory anomie jedním z hlavních odlišujících znaků vymezených shluků. Mimo dělení anomie na její postojové a behaviorální aspekty, které rozvinula Jennifer Fitzgerald (2018), tak nestacionarita efektů anomie může být dalším z možných vysvětlení dřívějších ambivalentních výsledků analýz této teorie.

12 Závěr

Diplomová práce mapovala geografické aspekty volební podpory strany SPD. Shlukování a intenzita této podpory byly měřeny pomocí metody prostorové autokorelace. Prokázána byla relativně nižší míra shlukování podpory pro SPD ve srovnání s ostatními českými stranami, čímž se tato strana liší od dřívější významné radikálně pravicové strany SPR-RSČ a stojí i proti častým tezím o relativně vysoké regionální variabilitě a shlukování volební podpory pro strany populistické radikální pravice v zahraničí. Klíčovou roli v tomto textu pak hrála analýza vysvětlení podpory SPD. Toho bylo dosaženo pomocí metody víceúrovňové geograficky vážené regrese. Výsledky potvrzují efekt tradičních vysvětlení podpory stran populistické radikální pravice. Ta je tak vyšší v lokalitách, které ekonomicky ztratily na procesu globalizace a které více tíhnou k tzv. „kulturnímu rozhořčení“. Tato zjištění jsou zároveň v souladu se některými dřívějšími poznatky o podpoře české radikální pravice. Potvrzen tak byl silný vliv podílu vysokoškolsky vzdělaných obyvatel či slabší, ale pozitivní efekt nezaměstnanosti. Naopak překvapivým zjištěním je směr a síla efektu věkové struktury obcí. Lokality se starší populací méně tendují k podpoře SPD. Možným vysvětlením je příklon těchto obcí k alternativám v podobě stran KSČM a ANO 2011. Inovací oproti starším analýzám radikálně pravicových stran v Česku bylo měření vlivu prediktorů anomie. Toto méně populární vysvětlení vychází z teorií masové společnosti a sociálního kapitálu a předpokládá vyšší podporu u jedinců a lokalit s nižším sociálním kapitálem, vyšší sociální izolací a odcizením od tradičních společenských struktur a institucí. Dřívější analýzy pozorovaly ambivalentní efekt anomie na podporu populistické radikální pravice. V případě Česka byla tato rozporuplnost vysvětlena odlišným významem rozdílných indikátorů anomie v různých částech českého teritoria. Zatímco v dosídleném „sudetském“ pohraničí tak podporu strany SPD snižuje podíl členů spolků či volební účast v obcích, na Moravě má tento efekt podíl rodáků či rozvodovost. Tyto poznatky ukazují na relevanci geografie v rámci této teorie. V souladu s inspirativními pracemi Fitzgerald (2018) a Bolet (2021) tak lze deklarovat, že v anomii hraje roli kontext jedince, a to zřejmě nejen ten lokální, jak ukazují tyto dvě zmíněné práce, ale i širší regionální kontext, jak ukazuje prostorová nestacionarita efektů proměnných.

V práci zároveň proběhl pokus o vytvoření typologie (resp. regionalizace) území dle podpory pro SPD. Využita k tomu byla shluková analýza a prostorová autokorelace. Výsledky obou použitých metod rozlišují tři základní oblasti, které se liší mírou podpory, jejím shlukováním a faktory, které je vysvětlují. První touto oblastí jsou východní části

Moravy a Slezska, které jsou shlukem vysoké podpory pro analyzovanou stranu; specifické jsou silným efektem faktorů měřících anomii na podporu pro SPD a také vysokou hodnotou konstanty, která ukazuje na silný vliv lokálního kontextu, tj. efektu nad rámec analyzovaných faktorů. Druhou vymezenou oblastí, kterou lze identifikovat jak pomocí prostorové autokorelace, tak ve výsledcích shlukové analýzy, je centrální oblast Čech. Tento region je shlukem nízké podpory pro SPD, konstanta zde nabývá negativních hodnot, a i zde má tak lokální kontext silnou roli ve vysvětlení podpory SPD, avšak v opačném směru, tedy ve vysvětlení „nepodpory“ pro tuto stranu. Zbýlý region, shlukující jižní Moravu a příhraničí Čech, je také v určitých ohledech distinktivní – oproti ostatním regionům zde hraje větší roli nezaměstnanost, volební účast či spolková činnost a jedná se o region, kde došlo k největším změnám v shlukování podpory SPD mezi sněmovními volbami 2017 a 2021.

Výsledné rozdělení českého území jistě není jediné možné, a i proto může být vhodné jej v budoucích analýzách verifikovat, a to nejen pomocí kvantitativních postupů, ale i pomocí kvalitativních metod, například výzkumných rozhovorů. Ty by mohly nejen potvrdit vymezení těchto typů regionů, ale detailněji rozklíčovat i roli jednotlivých vysvětlení v podpoře pro strany populistické radikální pravice, či explorovat roli „postojů souvisejících s místem“, jako je lokalismus či tzv. *place resentment*, tedy konceptů, které se zatím v českém prostředí nedočkaly žádného detailnějšího rozboru, ale jsou v tématu geografie populistické radikální pravice podstatné. Zvláště si podrobnější zmapování zaslouží teorie anomie. Ačkoli byla prokázána její relevance, tak pro zajištění externí validity těchto zjištění je třeba analýzu zopakovat pro větší množství případů a prozkoumat i příčiny geografické nestacionarity jednotlivých prediktorů anomie. V tomto ohledu je zřejmý geografický příspěvek do tématu, a to nejen metodický v podobě využití geograficky vážené regrese, ale širší užití tradice výzkumu kontextu ve volební geografii.

Mimo zmíněné je třeba mít na paměti omezení využitých metod analýzy v této práci. Geograficky vážená regrese má primárně explorační charakter a není vhodné její výsledky pozitivisticky interpretovat jako determinanty podpory. I využití agregovaných dat není neproblematické, a to především z důvodu rizika ekologické chyby. Tyto metodické bariéry jsou tak dalším zdůvodněním případného pokračování výzkumu diplomové práce. Zároveň je patrné, že tato práce přinesla do důležitého studia volební podpory populistické radikální pravice jak některá zjištění, tak i řadu nových otázek a doufám, že se práci podařilo přispět do debaty z empirického a teoretického hlediska a že tento text dále posílí rozvíjející se znalosti tohoto fenoménu v českém prostředí.

13 Seznam zdrojů

ABOU-CHADI, T. (2014): Niche Party Success and Mainstream Party Policy Shifts – How Green and Radical Right Parties Differ in Their Impact. *British Journal of Political Science*, 46, 2, 417–436.

AGNEW, J. (1996): Mapping politics: How context counts in electoral geography. *Political Geography*, 15, 2, 129–146.

ANSELIN, L. (1995): „Local Indicators of Spatial Association – LISA.“ *Geographical Analysis* 27, 2, 93–115.

ANTOCI, A., SABATINI, F., SODINI, M. (2013): Bowling alone but tweeting together: the evolution of human interaction in the social networking era. *Quality & Quantity*, 48, 4, 1911–1927.

ARENDDT, H. (1958): *The Origins of Totalitarianism*. Meridian Book, New York.

ARZHEIMER, K. (2009): Contextual Factors and the Extreme Right Vote in Western Europe, 1980-2002. *American Journal of Political Science*, 53, 2, 259–275.

ARZHEIMER, K., CARTER, E. (2006): Political opportunity structures and right-wing extremist party success. *European Journal of Political Research*, 45, 3, 419–443.

ARZHEIMER, K., BERNEMANN, T. (2023): ‘Place’ does matter for populist radical right sentiment, but how? Evidence from Germany. *European Political Science Review*, online, <https://doi.org/10.1017/S1755773923000279>.

AUTOR, D. H., DORN, D., HANSON, G. H. (2013): The China Syndrome: Local Labor Market Effects of Import Competition in the United States. *The American Economic Review* 103, 6, 2121–2168.

BERNARD, J. (2011): Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu. *Sociologický časopis*, 47, 4, 745–775.

BOLET, D. (2021): Drinking Alone: Local Socio-Cultural Degradation and Radical Right Support—The Case of British Pub Closures. *Comparative Political Studies*, 54, 9, 1653–1692.

- BOLET, D. (2023): The janus-faced nature of radical voting: Subjective social decline at the roots of radical right and radical left support. *Party Politics*, 29, 3, 475–488.
- BORBÁTH, E., GESSLER, T. (2023): How Do Populist Radical Right Parties Differentiate their Appeal? Evidence from the Media Strategy of the Hungarian Jobbik Party. *Government and Opposition*, 58, 1, 84–105.
- BROWN, K., MONDON, A. (2020): Populism, the media, and the mainstreaming of the far right: The Guardian's coverage of populism as a case study, 41, 3, 279–295.
- BUŠTÍKOVÁ, L. (2020): *Extreme Reactions: Radical Right Mobilization in Eastern Europe*. Cambridge University Press, New York.
- CICCOLINI, G. (2021): Left Behind Whom? Economic Status Loss and Populist Radical Right Voting. Nevydaný manuskript, <https://doi.org/10.31235/osf.io/m6swx>.
- CICCOLINI, G. (2023): It Takes a Village: Economic Decay, Rootedness, and Voting. Nevydaný manuskript, <https://doi.org/10.31235/osf.io/wamxs>.
- CIHLÁŘ, P. (2022): Sociální a geografické aspekty podpory a variability nacionalismu v Česku. Bakalářská práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- CLIFF, A., ORD, J. (1981): *Spatial Processes: Models and Applications*. Pion Limited, London.
- COFFÉ, H., HEYNDELS, B., VERMEIR, J. (2007): Fertile grounds for extreme right-wing parties: Explaining the Vlaams Blok's electoral success. *Electoral Studies*, 26, 1, 142–155.
- CRAMER, K. (2016): *The Politics of Resentment: Rural Consciousness in Wisconsin and the Rise of Scott Walker*. The University of Chicago Press, Chicago.
- DAVIS, L. S., DEOLE, S. S. (2015): Immigration, Attitudes and the Rise of the Political Right: The Role of Cultural and Economic Concerns over Immigration. CESifo Working Paper 5680, Center for Economic Studies and ifo Institute.
- DE JONGE, L. (2019): The Populist Radical Right and the Media in the Benelux: Friend or Foe? *The International Journal of Press/Politics*, 24, 2, 127–264.

- DE LANGE, S., VAN DER BRUG, W., HARTEVELD, E. (2023): Regional resentment in the Netherlands: A rural or peripheral phenomenon. *Regional Studies*, 57, 3, 403–415.
- DIJKSTRA, L., POELMAN, H., RODRÍGUEZ-POSE, A. (2020): The geography of EU discontent. *Regional Studies*, 54, 6, 737-753
- DOLLIVER, D. S. (2015): Cultural and Institutional Adaptation and Change in Europe: A Test of Institutional Anomie Theory Using Time Series Modelling of Homicide Data. *The British Journal of Criminology*, 55, 4, 747–768.
- DURKHEIM, E. (2005): *Suicide: A study in sociology*. Routledge, London.
- EATWELL, R. (2003): Ten Theories of the Extreme Right. In: Merkl, P., Weinberg, L. (eds.): *Right-wing Extremism in the Twenty-first Century*. Routledge, London, 45–70.
- EIBL, O., GREGOR, M. (2019): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2017*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.
- EKMAN, M. (2022): The great replacement: Strategic mainstreaming of far-right conspiracy claims. *Convergence*, 28, 4, 929–1238.
- EUBANK, N., GROSSMAN, G., PLATAS, M., RODDEN, J. (2019): Viral Voting: Social Networks and Political Participation. *Quarterly Journal of Political Science*, 16, 3, 265–284.
- EVANS, J. A. J., NORMAN, P., GOULD, M., HOOD, N., IVALDI, G., DUTOZIA, J., ARZHEIMER, K., BERNING, C., VAN DER BRUG, W., DE LANGE, S., VAN DER MEER, T. W. G., HARTEVELD, E. (2019): Sub-national context and radical right support in Europe. *Výzkumná zpráva*. University of Nice Sophia Antipolis, Nice.
- FITZGERALD, J., LAWRENCE, D. (2011): Local cohesion and radical right support: The case of the Swiss People’s Party. *Electoral Studies*, 30, 834–847.
- FITZGERALD, J. (2018): *Close to Home. Local Ties and Voting Radical Right in Europe*. Cambridge University Press, Cambridge.
- FLINT, C. (2001): A TimeSpace for electoral geography: economic restructuring, political agency and the rise of the Nazi party. *Political Geography*, 20, 3, 301–329.

FOTHERINGHAM, A. S., BRUNSDON, C., CHARLTON, M. (2002): Geographically weighted regression - the analysis of spatially varying relationships. John Wiley & Sons, London.

FOTHERINGHAM, A. S., YANG, W., KANG, W. (2017). Multiscale Weighted Regression (MGWR). *Annals of the American Association of Geographers*, 107, 6, 1247–65.

FOTHERINGHAM, A. S., LI, Z., WOLF, L. (2021): Scale, Context, and Heterogeneity: A Spatial Analytical Perspective on the 2016 U.S. Presidential Election. *Annals of the American Association of Geographers*, 111, 6, 1602–21.

FOTHERINGHAM, A. S., SACHDEVA, M. (2022). Scale and local modelling: New perspectives on the modifiable areal unit problem and Simpson's paradox. *Journal of Geographical Systems*, 24, 3, 475–499.

FORCHTNER, B. (2019): The far right and the environment: politics, discourse and communication. Routledge, Abingdon.

FÖRTNER, M., BELINA, B., NAUMANN, M. (2021): The revenge of the village? The geography of right-wing populist electoral success, anti-politics, and austerity in Germany. *Politics and Space*, 39, 3, 574–596.

GIDRON, N., HALL, P. (2017): The politics of social status: economic and cultural roots of the populist right. *The British Journal of Sociology*, 68, 1, 57–84.

GIDRON, N., HALL, P. (2020): Populism as a Problem of Social Integration. *Comparative Political Studies*, 53, 7, 1027–1059.

GIVENS, T. (2004): The Radical Right Gender Gap. *Comparative Political Studies*, 37, 1, 30–54.

GOLDER, M. (2016): Far Right Parties in Europe. *Annual Review of Political Science*, 19, 477–497.

GREEN-PEDERSEN, C. (2007): The Growing Importance of Issue Competition: The Changing Nature of Party Competition in Western Europe. *Political Studies*, 55, 3, 607–628.

GREGORY, D., JOHNSTON, R., PRATT, G., WATTS, M. J., WHATMORE, S. (2008): *The Dictionary of Human Geography*. Blackwell Publishing, Chichester.

GUASTI, P., BUSTIKOVA, L. (2022): Pandemic power grab. *East European Politics*, 38, 4, 529–550.

HAZLET, C., MILDENBERGER, M. (2020): Wildfire Exposure Increases Pro-Environment Voting within Democratic but Not Republican Areas. *American Political Science Review*, 114, 4, 1359–1365.

HRUŠKOVÁ, L. (2011): *Vlivy působící na prvovoliče*. Bakalářská práce. CEVRO Institut, Praha.

CHARVÁT, J., SLAČÁLEK, O., SVATOŇOVÁ, E. (2024): Four Cycles of the Czech Far Right's Contention. In: Kondor, K., Littler, M. (eds.): *The Routledge Handbook of Far-Right Extremism in Europe*. Routledge, New York, 83–99.

INGLEHART, R. (1977): *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton University Press, Princeton.

IYENGAR, S., LELKES, Y., LEVENDUSKY, M., MALHOTRA, N., WESTWOOD, S. J. (2019): The Origins and Consequences of Affective Polarization in the United States. *Annual Review of Political Science*, 22, 129–146.

JACOBS, N. F., MUNIS, B. K. (2018): Place-Based Imagery and Voter Evaluations: Experimental Evidence on the Politics of Place. *Political Research Quarterly*, 72, 2, 263–277.

JAMBRINA-CANSECO, B. (2023): The stories we tell ourselves: Local newspaper reporting and support for the radical right. *Political Geography*, online, <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102778>.

JESUIT, D. K., PARADOWSKI, P. R., MAHLER, V. A. (2009): Electoral support for extreme right-wing parties: A sub-national analysis of western European elections. *Electoral Studies*, 28, 2, 279–290.

JOHNSTON, R., MANLEY, D., JONES, K. (2016): Spatial Polarization of Presidential Voting in the United States, 1992-2012: The "Big Sort" Revisited. *Annals of the American Association of Geographers*, 106, 5, 1047–1062.

KEŠIĆ, J., DUYVENDAK, J. (2019): The nation under threat: secularist, racial and populist nativism in the Netherlands. *Patterns of Prejudice*, 53, 5, 441–463.

KEVICKÝ, D. (2022): Where is the populist radical right successful? Spatial analysis of populist radical right parties in Slovakia and Czechia. *Eurasian Geography and Economics*, online, <https://doi.org/10.1080/15387216.2022.2151485>.

KEVICKÝ, D. (2023): Volebná podpora v periférnych postsocialistických regiónoch ako produkt nostalgie a rozhorčenia na príklade Bruntálska. *Geografie*, 128, 2, 231–250.

KING, G. (1996): Why context should not count. *Political Geography*, 15, 2, 159–164.

KLINENBERG, E. (2013): *Going Solo: The Extraordinary Rise and Surprising Appeal of Living Alone*. Duckworth Overlook, London.

KLINENBERG, E., LEIGH, J. K. (2023): On Our Own: Social Distance, Physical Loneliness, and Structural Isolation in the COVID-19 Pandemic. *Social Problems*, online, <https://doi.org/10.1093/socpro/spad003>.

KNOX, P., AGNEW, J., MCCARTHY, L. (2008): *The geography of the world economy*. Hodder Arnold, London.

KORČÁK, M. (2021): dlouhodobý efekt bývalé sudetoněmecké hranice na objektivní kvalitu života v jejím okolí. Bakalářská práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.

KORNHAUSER, W. (1959): *The Politics of Mass Society*. The Free Press, Illinois.

KOSTELECKÝ, T., MIKEŠOVÁ, R., POLÁKOVÁ, M., ČERMÁK, D., BERNARD, J., ŠIMON, M. (2014): Koho volí vaši sousedé? Prostorové vzorce volebního chování na území Česka od roku 1920 do roku 2006, jejich změny a možné příčiny. *Sociologické nakladatelství*, Praha.

KOSTELECKÝ, T., MIKEŠOVÁ, R., POLÁKOVÁ, M., ČERMÁK, D., BERNARD, J., ŠIMON, M. (2015): Geografie výsledků parlamentních voleb: vzorce volebního chování v Česku 1992-2013. Sociologický ústav. Praha.

KRČÁL, P., NAXERA, V. (2018): Populistická konstrukce národa ohroženého migrací: CAQDAS volebního diskurzu českých parlamentních voleb v roce 2017. Sociológia, 50, 5, 491–523.

KREIS, R. (2017): The “Tweet Politics” of President Trump. Journal of Language and Politics, 16, 4, 607–618.

KURER, T., VAN STAALDUINEN, B. (2022): Disappointed Expectations: Downward Mobility and Electoral Change. American Political Science Review, 116, 4, 1340–1356.

LEPIČ, M. (2017): Limits to territorial nationalization in election support for an independence-aimed regional nationalism in Catalonia. Political Geography, 60, 190–202.

LI, Z., FOTHERINGHAM, A. S. (2022): The Spatial and Temporal Dynamics of Voter Preference Determinants in Four US Presidential Elections (2008–2020). Transactions in GIS, 26, 3, 1609–28.

LINEK, L. (2012): Voliči a volby 2010. Sociologické nakladatelství, Praha.

LIPSET, S. M. (1960): Political Man: The Social Basis of Politics. Doubleday, New York.

LIPSET S. M., ROKKAN, S. (1967): Party Systems and Voter Alignments. Free Press, New York.

LYSEK, J., PÁNEK, J., LEBEDA, T. (2021): Who are the voters and where are they? Using spatial statistics to analyse voting patterns in the parliamentary elections of the Czech Republic. Journal of Maps, 17, 1, 33–38.

LUNDÅSEN, S. W., ERLINGSSON, G. Ó. (2023): Perceived fairness of intra-municipal cohesion politics: Does place of residence affect party preferences?. Political Geography, 107.

MAREŠ, M. (2003): Pravicový extremismus a radikalismus v ČR. Barrister & Principal, Brno.

MARCH, L. (2017): Left and right populism compared: The British case. *The British Journal of Politics and International Relations*, 19, 2, 282–303.

MASSEY, D. B. (1995): *Spatial divisions of labour: social structures and the geography of production*. Macmillan, Houndsmills.

MAŠKARINEC, P. (2019): The rise of new populist political parties in Czech parliamentary elections between 2010 and 2017: the geography of party replacement. *Eurasian Geography and Economics*, 60, 5, 511–547.

MAŠKARINEC, P. (2020): Dělnická strana sociální spravedlnosti a její voličská podpora: Analýza prostorové podpory a stranického nahrazení. In: Androvičová, J., Bolečková, J. (eds.): *Human forum 2019: Volby po roku 1989*. BELIANIUM, Banská Bystrica, 29–39.

MAŠKARINEC, P., NOVOTNÝ, L. (2024): In the Name of “Freedom” and “Democracy”. *Communist and Post-Communist Studies*, online, <https://doi.org/10.1525/cpcs.2024.2112127>.

MCCANN, P. (2020): Perceptions of regional inequality and the geography of discontent: insights from the UK. *Regional Studies*, 54, 2, 256–267.

MEULEMAN, B., DAVIDOV, E., BILLIET, J. (2008): Changing attitudes toward immigration in Europe, 2002–2007: A dynamic group conflict theory approach. *Social Science Research*, 38, 2, 352–365.

MIKEŠOVÁ, R. (2019): *Regionální diferenciacce volebního chování v Česku*. Disertační práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.

MILEV, M. (2022): *Volební geografie SPD*. Diplomová práce. Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha.

MOLS, F., JETTEN, J. (2020): Understanding Support for Populist Radical Right Parties: Toward a Model That Captures Both Demand-and Supply-Side Factors. *Conceptual Analysis*, online, <https://doi.org/10.3389/fcomm.2020.557561>.

MUDDE, C. (2004): The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39, 4, 541–563.

MUDDE, C. (2007): *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press, New York.

MUDDE, C. (2019): *The Far Right Today*. Polity Press, Cambridge.

MUDDE, C., KALTWASSER, R. (2018): Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda. *Comparative Political Studies*, 51, 13, 1667–1693.

MUNIS, B. K. (2022): Us Over Here Versus Them Over There...Literally: Measuring Place Resentment in American Politics. *Political Behaviour*, 44, 1057-1078

MUTZ, D. (2019): Status threat, not economic hardship, explains the 2016 presidential vote. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115, 19, E4330 –E4339.

NEŠPOR, Z. (2010): Příliš slábi ve víře: česká ne/religiozita v evropském kontextu. Kalich, Praha.

NEWTON, K. (2006): May the weak force be with you: The power of the mass media in modern politics. *European Journal of Political Research*. 45, 2, 209–234.

NICKEL, A., GROß, E. (2023): Assessing Regional Variation in Support for the Radical Right-Wing Party ‘Alternative for Germany’ (AfD)—A Novel Application of Institutional Anomie Theory across German Districts. *Social Sciences*, 12, 7, 412.

NOELLE-NEUMANN, E. (1984): *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*. Chicago University Press, Chicago.

NORRIS, P., INGLEHART, R. (2019): *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge University Press, Cambridge.

NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011): Prostorové vzorce sociálně-ekonomické diferenciacie obcí v České republice. *Sociologický časopis*, 47, 4, 297–323.

OESCH, D., RENNWALD, L. (2018): Electoral competition in Europe’s new tripolar political space: Class voting for the left, centre-right and radical right. *European Journal of Political Research*, 57, 4, 783–807.

ORLOVÁ, M. (2023): Volební kampaň ve volbách do Poslanecké sněmovny České republiky v roce 2021. Bakalářská práce. Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, Plzeň.

OSHAN, T. M., LI, Z., KANG, W., WOLF, L. J., FOTHERINGHAM, A. S. (2019): MGWR: A Python implementation of multiscale geographically weighted regression for investigating process spatial heterogeneity and scale. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 8, 6, 269.

PAASI, A. (2003): Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 27, 4, 475–485.

PANAGOPOULOS, C., LEIGHLEY, J. E., HAMEL, B. T. (2017): Are Voters Mobilized by a ‘Friend-and-Neighbor’ on the Ballot? Evidence from a Field Experiment. *Political Behaviour*, 39, 4, 865–882.

PARKER, D. C. W. (2015): *Battle for the Big Sky: Representation and the Politics of Place in the Race for the U.S. Senate*. SAGE Publications, London.

PASÁK, T., PASÁKOVÁ, J., NAKONEČNÝ, M., ROBERT, K. (1999): *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Práh, Praha.

PATTIE, CH., JOHNSTON, R. (2003): People who talk together vote together: An exploration of contextual effects in Great Britain. *Annals of the Association of American Geographers*, 90, 3, 41–66.

PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115, 2, 161–187.

PETTIGREW, T. F. TROPP, L. R. (2006): A meta-analytic test of inter-group contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 5, 751–783.

PIKETTY, T. (2015): *Kapitál v 21. století*. Universum, Praha.

PILEČEK, R. (2020): Efekt souseda a jeho vliv na volební chování v českých parlamentních volbách. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.

- PILLÁR, V. (2023): (Ne)úspěšných Milion chviliek?. Bakalářská práce. Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha.
- PINK, M. (2010): Volební geografie. In: Balík, S. (ed.): Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 209–234.
- PITHART, P., NEPRAŠ, K. (2015): Po Devětaosmdesátém: rozpomínání a přemítání. Academia, Praha.
- POZNYAK, D., ABTS, K., SWYNGEDOUW, M. (2011): The dynamics of the extreme right support: A growth curve model of the populist vote in Flanders-Belgium in 1987–2007. *Electoral Studies*, 30, 4, 672–688.
- PUTNAM, R. (2000): *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster, New York.
- RABUŠIC, L., SOUKUP, P., MAREŠ, P. (2019): *Statistická analýza sociálněvědních dat (prostřednictvím SPSS)*. Masarykova univerzita, Brno.
- RENTFROW, P. J., GOSLING, S. D., POTTER, J. (2008): A Theory of the Emergence, Persistence, and Expression of Geographic Variation in Psychological Characteristics. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 5, 339–369.
- RICO, G., GUINJOAN, M., ANDUIZA, E. (2017): The Emotional Underpinnings of Populism: How Anger and Fear Affect Populist Attitudes. *Swiss Political Science Review*, 23, 4, 444–461.
- RODRÍGUEZ-POSE, A. (2018): The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11, 1, 189–209.
- RODRÍGUEZ-POSE, A., LEE, N., LIPP, C. (2021): Golfing with Trump: Social capital, decline, inequality, and the rise of populism in the US. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 14, 3, 457–481.
- ROODUIJN, M., VAN DER BRUG, W., DE LANGE, S. (2015): Expressing or fuelling discontent? The relationship between populist voting and political discontent. *Electoral Studies*, 43, 32–40.

RYDGREN, J. (2007): The Sociology of the Radical Right. *Annual Reviews of Sociology*, 33, 241–262.

RYDGREN, J. (2009): Social Isolation? Social Capital and Radical Right-wing Voting in Western Europe. *Journal of Civil Society*, 5, 2, 129–150.

RYDGREN, J. (2011): A legacy of ‘unciviness’? Social capital and radical right-wing populist voting in Eastern Europe. *Acta Politica*, 46, 2, 132–157.

SALOMO, K. (2019): The residential context as source of deprivation: Impacts on the local political culture. Evidence from the East German state Thuringia. *Political Geography*, 69, 103–117.

SAMPSON, R. J. (1991): Linking the Micro- and Macrolevel Dimensions of Community Social Organization. *Social Forces*, 70, 1, 43–64.

SAWYER, P. S. (2022): Conspiracism in Populist Radical Right Candidates: Rallying the Base or Mainstreaming the Fringe?. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 35, 3, 305–340.

SHIRER, L. W. (1960): *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany*. Simon and Schuster, New York.

SCHMITT-BECK, R. (2003): Mass Communication, Personal Communication and Vote Choice: The Filter Hypothesis of Media Influence in Comparative Perspective. *British Journal of Political Science*, 33, 2, 233–259.

SCHÜTZE, S. (2023): Left Behind Together and Voting for Populism: Regional Out-Migration, Civic Engagement and the Electoral Success of Populist Radical Right Parties. *Social Sciences*, 12, 426.

SLAČÁLEK, O., SVOBODOVÁ, E. (2018): The Czech islamophobic movement: beyond ‘populism’?. *Patterns of Prejudice*, 52, 5, 479–495.

SMIDT, C. (2003): *Religion as Social Capital: Producing the Common Good*. Baylor University Press, Waco.

SMOLÍK, J. (2022): Tomio Okamura's Dawn of Direct Democracy and Freedom and Direct Democracy. In: Kancik-Kořtun, E., Smolik, J. (eds.): *New Political Parties in the Party Systems of the Czech Republic*. Peter Lang, Berlin, 105–148.

SPURNÁ (2006): *Současné trendy v kvantitativní analýze geografických dat se zaměřením na využití metody geograficky vážené regrese*. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.

SPURNÁ (2008a): *Prostorová autokorelace – všudypřítomný jev při analýze prostorových dat?*. *Sociologický časopis*, 44, 4, 767–787.

SPURNÁ (2008b): *Geograficky vážená regrese: Metoda analýzy prostorové nestacionarity geografických jevů*. *Geografie*, 113, 2, 21–35.

STIGLITZ, J. (2013): *The price of inequality*. Penguin books, London.

STOCKEMER, D., LENTZ, T., MAYER, D. (2018): *Individual Predictors of the Radical Right-Wing Vote in Europe: A MetaAnalysis of Articles in Peer-Reviewed Journals (1995–2016)*. *Government and Opposition*, 53, 3, 569–593.

SUCHÁNEK, J. (2018): *Vliv migrace na geografii volební podpory populisticko-nacionalistických stran: příklad strany Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura*. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha.

SUCHÁNEK, J., HASMAN, J. (2022): *Nativist with(out) a cause: a geographical analysis of the populist radical right in the 2017 and 2021 Czech parliamentary elections*. *Territory, Politics, Governance*, online, <https://doi.org/10.1080/21622671.2022.2150287>.

SUCHÁNEK, J., HASMAN, J. (2023): *Geografie nespokojenosti a odporu: časoprostorová analýza volebních výsledků populistické radikální pravice v Česku mezi lety 1992 a 2021*. *Geografie*, 128, 2, 203–219.

ŠIMON, M. (2015): *Measuring phantom borders: The case of Czech/Czechoslovakian electoral geography*. *Erkunde*, 69, 2, 139–150.

TAYLOR, P. J., JOHSTON, R. J. (1979): *Geography of Elections*. Routledge, London.

THOMSON, I. T. (2005): The Theory That Won't Die: From Mass Society to the Decline of Social Capital. *Sociological Forum*, 20, 3, 421–448.

TILBURG, T. G., GIERVELD, J. J. (2023): The concepts and measurement of social isolation and loneliness. In: Hajek, A., Riedel-Heller, S. G., König, H. (eds.): *Loneliness and Social Isolation in Old Age: Correlates and Implications*. Taylor & Francis Group, Milton, 3–12.

VERSTEEGEN, P. L. (2023): The excluded ordinary? A theory of populist radical right supporters' position in society. *European Journal of Social Psychology*, 53, 7, 1327–1341.

VLACHOVÁ, K., KREIDL, M. (2000): Rise and Decline of Right-Wing Extremism in the Czech Republic in the 1990s. *Sociologický časopis*, 8, 1, 69–91.

VODA, P., HAVLÍK, V. (2021): The Rise of Populists and Decline of Others: Explanation of Changes in Party Support in the Czech Republic. *Problems of PostCommunism*, 68, 4, 279–291.

VYKOUPIIL, L. (2022): Národní obec fašistická a český fašismus. Kontext jednoho pojmu. *Dějiny a současnost*, 44, 8, 14–18.

WERTS, H., SHEEPERS, P., LUBBERS, M. (2012): Euro-scepticism and radical right-wing voting in Europe, 2002–2008: Social cleavages, socio-political attitudes and contextual characteristics determining voting for the radical right. *European Union Politics*, 14, 2, 183–205.

WONDREYS, J., MUDDE, C. (2022): Victims of the Pandemic? European Far-Right Parties and COVID-19. *Nationalities Papers*, 50, 1, 86–103.

ZULIANELLO, M., GUASTI, P. (2023): The Demand and Supply of Pandemic Populism: A Global Overview. *Government and Opposition*, online, <https://doi.org/10.1017/gov.2023.35>.

ŽÍDEK, L. (2006): *Transformace české ekonomiky. 1989–2004*. C. H. Beck, Praha.

13.1 Seznam webových zdrojů

ČSÚ (2022): Devět z deseti obyvatel Česka má registrovaný pobyt ve stejné obci jako skutečné bydliště, <https://www.czso.cz/csu/czso/devet-z-deseti-obyvatel-ceska-ma-registrovany-pobyt-ve-stejne-obci-jako-skutecne-bydliste> (cit. 19. 4. 2024).

FINANCIAL TIMES (2023): How migration is pushing Europe to the right, <https://www.ft.com/content/aad0afd4-57cf-4d34-ae42-7397354600de> (cit. 30. 12. 2023).

CHARVÁT, J. (2022): Češi se radikalizují hlavně na Facebooku. Na občanskou angažovanost ještě nejsme zvyklí, popisuje odborník na extremismus. Radiožutnál, <https://radiozurnal.rozhlas.cz/cesi-se-radikalizuji-hlavne-na-facebooku-na-obcanskouangazovanost-jeste-nejsme-8867838> (cit. 31. 12. 2023).

CHES (2023): Chapel Hill Expert Survey, <https://www.chesdata.eu/> (cit. 29. 12. 2023).

IROZHLAS (2023): Společnost nedůvěry, <https://www.irozhlas.cz/neduvera> (cit. 30. 12. 2023).

MALANI, P., SINGER, D., KIRCH, M., SOLWAY, E., ROBERTS, S., SMITH, E., HUTCHENS, L., KULLGREN, J.. (2023): Trends in Loneliness Among Older Adults from 2018-2023. University of Michigan National Poll on Healthy Aging, <https://www.healthyagingpoll.org/reports-more/report/trends-loneliness-among-older-adults-2018-2023> (cit. 30. 3. 2024).

MANIFESTO PROJECT (2023): <https://manifesto-project.wzb.eu/> (cit. 29. 12. 2023).

TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2021): Předvolební trendy na digitálních sítích v roce 2021, <https://www.transparency.cz/predvolebni-trendy-na-digitalnich-sitich-v-roce-2021/> (cit. 30. 12. 2023).

13.2 Seznam zdrojů dat

ARCDATA, ČSÚ, ČÚZK (2023): ArcČR 4.2,

<https://www.arcdata.cz/cs-cz/produkty/data/arccr> (cit. 21. 12. 2023).

ČSÚ (2023a): Výsledky sčítání 2021 – otevřená data,

<https://www.czso.cz/csu/czso/vysledky-scitani-2021-otevrena-data> (cit. 2. 1. 2024).

ČSÚ (2023b): Otevřená data pro volební výsledky,

<https://www.volby.cz/opensdata/opensdata.htm> (cit. 21. 12. 2023).

ČSÚ (2023c): Pohyb obyvatel, <https://www.czso.cz/csu/czso/pohyb-obyvatel>

(cit. 2. 1. 2024).

ČSÚ (2023d): Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS – čtvrtletní údaje – 4. čtvrtletí 2022,

<https://www.czso.cz/csu/czso/zamestnanost-a-nezamestnanost-podle-vysledku-vsps-ctvrtletni-udaje-4-ctvrtleti-2022> (cit. 30. 3. 2024).

KDEJEDOBRE (2023): <https://kdejedobre.cz/dataset> (cit. 2. 1. 2023).

MONITOR (2023): FIN 2-12 M - PLNĚNÍ ROZPOČTU ÚSC,

<https://monitor.statnipokladna.cz/datovy-katalog/transakcni-data> (cit. 2. 1. 2024).

MPSV (2023): Nezaměstnanost v obcích od března 2014,

<https://data.mpsv.cz/web/data/otevrena-data5> (cit. 2. 1. 2024).

MVCR (2023): Informativní počty obyvatel v obcích,

<https://mvcr.cz/clanek/informativni-pocty-obyvatel-v-obcich.aspx> (cit. 2. 1.